Sklapanje braka na području srednjodalmatinskih komuna od kraja 13. do sredine 14. stoljeća i usporedba s južnom Dalmacijom

Ćulibrk, Andrea

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:208588

Rights / Prava: Attribution 4.0 International/Imenovanje 4.0 međunarodna

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

SKLAPANJE BRAKA NA PODRUČJU SREDNJODALMATINSKIH KOMUNA OD KRAJA 13. DO SREDINE 14. STOLJEĆA I USPOREDBA S JUŽNOM DALMACIJOM

(diplomski rad)

Studentica: Andrea Ćulibrk

Mentorica: dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus, redoviti profesor

Zagreb, lipanj 2021.

SADRŽAJ:

1. Uvod

2. Izvori

3. Historiografija

4. Split, Zadar i Trogir u 13. i 14. stoljeću

5. Miraz i njegove karakteristike na području Splita, Zadra i Trogira

    5.1. Miraz u Splitu

    5.2. Miraz u Zadru

    5.3. Miraz u Trogiru

6. Imovinsko-pravni položaj žena (u odnosu na miraz) na području Splita, Zadra i Trogira

    6.1. Isključivanje žena iz nasljeđivanja

    6.2. Imovinsko-pravni položaj žena i bračni imovinski odnosi

7. Stratifikacija društva i sklapanje braka na području Splita, Zadra i Trogira

8. Usporedba prakse sklapanja braka u komunama srednje i južne Dalmacije

    8.1. Obiteljske strukture u srednjoj i južnoj Dalmaciji

    8.2. Brak i miraz u južnoj Dalmaciji

    8.3. Imovinsko-pravni položaj žena i bračni imovinski odnosi u južnoj Dalmaciji

    8.4. Brak i miraz s obzirom na društvenu stratifikaciju u južnoj Dalmaciji

9. Zaključak

10. Sažetak

11. Summary

12. Bibliografija

1. UVOD

U razdoblju srednjeg vijeka položaj većine žena je bio prilično nezavidan. Bile su podređene muškarcima te smatrane slabijima i manje sposobnima od njih u gotovo svakom pogledu. Takvo mišljenje o ženama je dovodilo do nastojanja da ih se drži pod nadzorom tijekom cijelog njihovog života. Tako su tijekom djetinjstva i djevojaštva taj nadzor vršili njihovi očevi i braća, a nakon udaje muževi. U svojoj *Knjizi o umijeću trgovanja* iz 1458. Dubrovčanin Benedikt Kotrulj je savjetovao muškarcima da discipliniraju svoje žene te da ih nauče redu i ispravnom ponašanju, a naveo je i kakve bi osobine trebala posjedovati svaka žena (blagost, skromnost, pobožnost, marljivost, suzdržanost, stidljivost itd.).[1] Smatralo se da su jedine uloge koje žena treba obnašati one supruge i majke. U skladu s time, udaja je trebala biti jedan od najvažnijih događaja u životu svake žene. Često su se udavale vrlo mlade, a stupanjem u brak odvajale su se od svoje dotadašnje obitelji i postajale dijelom muževe. Roditelji djevojke (osobito otac) igrali su veliku ulogu u njenoj udaji jer su morali odobriti kćerin izbor ženika, a vrlo često su ga i birali umjesto nje. Također su bili ti koji su joj osiguravali i davali miraz (lat. *dos*) odnosno imovinu koja je postajala njeno vlasništvo, a koju je unosila u brak i davala mužu kako bi doprinijela njihovom zajedničkom kućanstvu. Tijekom vremena došlo je do promjena u očekivanom iznosu miraza kao i njegovom odnosu s vjenčanim darom kojeg je muž davao ženi (*donatio*). *Dos* i *donatio* su u početku bili jednaki, ali tijekom razvijenog srednjeg vijeka se očekivani iznos miraza povećavao dok je *donatio* postajao sve manji.[2] Kada govorimo o samom činu sklapanja braka, zanimljivo je spomenuti kako sve do 12. st. nije postojala službena definicija valjano sklopljenog braka. Tim pitanjem su se tek tada više počeli baviti razni teolozi i stručnjaci za kanonsko pravo te su tako nastale dvije definicije od kojih je jedna ona talijanskog crkvenog pravnika Gracijana koji je isticao da brak započinje izražavanjem pristanka obje strane, ali da potpun i valjan postaje tek nakon konzumacije. Drugu definiciju je osmislio pariški biskup Petar Lombardski, a po njoj je za sklapanje valjanog braka bio dovoljan samo pristanak obje strane izražen *per verba de presenti.* Stav Crkve o važnosti pristanka rezultirao je time da roditelji u pravilu više nisu mogli imati toliko utjecaja na izbor bračnih partnera svoje djece međutim u praksi je taj utjecaj itekako postojao.[3] Brak je, u skladu s crkvenim propisima još iz ranog srednjeg vijeka, morao biti nerazrješiv, sklopljen uz pristanak obje strane, izvan stupnjeva srodstva te dakako

[1] Benedikt Kotrulj, *Knjiga o vještini trgovanja= Libro del arte dela mercatura*, priredila i prevela Zdenka Janeković Römer (Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti; Zagreb: Hrvatski računovođa, 2009), 480, 482.
[2] David Herlihy, *Medieval Households* (Cambridge, Mass.; London: Harvard University Press, 1985), 98, 99.
[3] Isto 80, 81.

monogaman što je vrijedilo još od samih početaka kršćanstva. Nije postojala mogućnost razvoda braka, ali se u izvanrednim slučajevima (npr. zlostavljanje, preljub) prakticirala rastava „od stola i postelje“[4] kada supružnici više nisu morali živjeti zajedno, ali bračna veza među njima je i dalje postojala.

Ovaj diplomski rad će obrađivati praksu sklapanja braka na području srednjodalmatinskih komuna (Split, Zadar, Trogir) od kraja 13. do sredine 14. st. Zaključci će biti uspoređeni s onima o sklapanju braka u južnoj Dalmaciji (Dubrovnik, Kotor). Problematika prakse sklapanja braka u srednjem vijeku na prostoru današnje Hrvatske je bila složena zbog toga što se u svojim pojedinim sastavnicama razlikovala ovisno o dijelu zemlje (Dalmacija, Istra, Slavonija itd.). Iako je pristanak bio najvažniji element u sklapanju braka, vrlo važan je bio i miraz kojeg ću u ovom radu najviše i proučavati. Važnost miraza se ogledala u tome što je njegova isplata mogla poslužiti kao dokaz da je brak zakonit. Ovdje ću istražiti koliki je bio iznos miraza, u kojim se sve oblicima isplaćivao, pod kojim uvjetima i na koje načine. Pitanje miraza pak otvara i pitanje imovinsko-pravnog položaja žena u odnosu na njega stoga će i to biti jedna od ovdje obrađenih tema. Negdje je taj položaj žene bio više, negdje manje povoljan, a u njegovom istraživanju su vrlo korisni statuti pojedinih komuna odnosno odredbe koje su regulirale bračne imovinske odnose. Obradit ću i pitanje osoba odnosno društvenih slojeva koji su sklapali brakove kako bih zaključila koji su bili najčešći slučajevi i jesu li postojale neke nesvakidašnje iznimke. Pritom ću povezati i karakteristike miraza s određenim društvenim slojem jer praksa sklapanja braka nije bila u potpunosti ista za elitne slojeve društva i za one siromašnije. Srednjodalmatinske komune ću istražiti putem izvora (mirazni i bračni ugovori uz nekoliko isprava drugih vrsta) i onoga što su o toj temi već napisali različiti autori. Područje južne Dalmacije ću obraditi i usporediti s komunama na temelju literature. Južnu Dalmaciju (osobito Dubrovnik) sam izabrala za usporedbu s pretpostavkom da je dubrovačko društvo bilo nešto drugačije odnosno zatvorenije i konzervativnije u odnosu na ono srednjodalmatinskih komuna. Cilj ovog rada je donijeti potpuniju sliku o praksi sklapanja braka na odabranom prostoru te pomoću usporedbe više slučajeva utvrditi sličnosti, razlike i specifičnosti pojedinih komuna. Metodologija rada se u prvom redu sastoji od analize izvora prilikom čega ću iz njih izdvojiti i objasniti pojedine karakteristike miraza. Potom ću opisati i usporediti imovinsko-pravni položaj žena u odnosu na miraz te objasniti tko je sve sklapao brakove s obzirom na pripadnost društvenom sloju i određenoj komuni. Također ću prikazati sličnosti, razlike i specifičnosti u praksi sklapanja

[4] Božena Glavan, „Miraz u Zadru u 14. stoljeću,“ *Historijski zbornik* 61/2 (2008), 272.

braka u komunama te ih usporediti sa situacijom u južnoj Dalmaciji. Nadam se da ću ovim radom doprinijeti proučavanju povijesti žena, obitelji, svakodnevice i mentaliteta te da će biti koristan svima koje zanimaju ti dijelovi srednjovjekovne povijesti.

2. IZVORI

U istraživanju prakse sklapanja braka u srednjodalmatinskim komunama vrlo su korisni notarski zapisi tadašnjih bilježnika, točnije mirazni i bračni ugovori. Za područja Splita, Zadra i Trogira u razdoblju od kraja 13. do sredine 14. st. postoji doista veliki broj takvih isprava koje se danas mogu naći u izdanjima izvora, zajedno s privatno-pravnim spisima raznih drugih vrsta (oporuke, kupoprodajni ugovori itd.).

Za proučavanje zadarskog područja u ovom radu značajno je pet knjiga[5] iz serije *Spisi zadarskih bilježnika* koja sadrži izdanja pojedinih tamošnjih notara počevši od 1279. Prvo od tih pet izdanja sadrži notarske zapise prva dva sačuvana zadarska bilježnika, Talijana Henrika (razdoblje od 1279. do 1308.) i Creste Taralla (1289. – 1290.). Zapisi su pisani kurzivnom goticom, a unatoč njihovoj fragmentarnosti i oštećenosti Mirko Zjačić ih je uspio prepisati i izdati 1959.[6] Za ovaj rad su nešto korisniji zapisi Creste Taralla koji je sastavio više miraznih isprava dok kod Henrika većinom nalazimo isprave drugih vrsta, posebice oporuke. Drugo izdanje zadarskih bilježnika, koje su 1969. pripremili Mirko Zjačić i Jakov Stipišić, sadrži zapise Ivana (*Iohannes*) Qualisa, Nikole pok. Ivana (*Nicolaus quondam Iohannis*) i Gerarda iz Padove (*Gerardus de Padua*). Oni su svoje notarske spise pisali kurzivom koja je skretala u goticu. Zapisi Ivana Qualisa (čiju većinu čine oporuke) imaju svoj početak u srpnju 1296., a završetak u kolovozu 1308. Privatnopravni ugovori Nikole pok. Ivana mogu se svrstati u godine od 1317. do 1320. dok zapisi Gerarda iz Padove nemaju kontinuiranu kronologiju već datiraju najviše iz 1329., 1331., 1336. i 1337. Svi ti zapisi su dragocjeni kao povijesni izvori jer sadrže mnoge antroponime i toponime, a govore i o „slavenskom običaju" (*usus sclavonicus*), ustrojstvu sudstva, sudskim postupcima i ostalome što nam može pomoći u razumijevanju osobnih i pravnih odnosa stanovnika tadašnjeg Zadra. S obzirom da je Gerard iz Padove bio i paški notar, njegovi zapisi pružaju brojne informacije o povijesti grada Paga u prvoj polovici 14. st.[7] Sljedeće izdanje korišteno u ovom radu je ono zapisa Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze (*Franciscus ser Manfredi de Surdis de Placentia*) koji je djelovao kao

[5] *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279.-1308.,* prepisao i indeks sastavio Mirko Zjačić (Zadar: Državni arhiv, 1959); *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis, Nikole pok. Ivana, Gerarda iz Padove: 1296.-1337.,* prepisali i indekse sastavili Mirko Zjačić i Jakov Stipišić (Zadar: Izdanja Državnog arhiva u Zadru: spisi zadarskih bilježnika, 1969); *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze, 1349.-1350*., prepisao i indekse sastavio Jakov Stipišić (Zadar: Historijski arhiv, 1977); *Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1353.-1355.,* sv. 1., prepisao latinski tekst te izradio hrvatske sažetke i kazala Robert Leljak, s izvornikom sravnio, izvršio redakciju teksta i kazala te izradio kritički aparat i bilješke Josip Kolanović (Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2001); *Andrija Petrov iz Cantua. Bilježnički zapisi 1355.-1356.,* sv. 2., za tisak priredili Josip Kolanović i Robert Leljak (Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2003).

[6] *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279.-1308,* 9.

[7] *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis, Nikole pok. Ivana, Gerarda iz Padove: 1296.-1337.,* 7-9.

zadarski bilježnik od travnja 1349. Priređivač ovog izdanja iz 1977. je Jakov Stipišić. Sačuvani spisi Franje Manfreda de Surdis obuhvaćaju dva sveska te se mogu smjestiti u razdoblje od listopada 1349. do travnja 1350. dok oni iz prvih šest mjeseci njegove službe nažalost nedostaju. Zapisi ovog bilježnika govore puno toga o svakodnevnom životu zadarskih građana u jednom teškom razdoblju koje je započelo mletačkim zauzimanjem grada 1346., a nastavilo se epidemijom kuge 1348.[8] Posljednji zadarski bilježnik čije su isprave bile korištene pri pisanju ovog rada je Andrija pok. Petra iz Cantua (*Andreas condam Petri de Canturio*). Njegovih 715 isprava su prepisali i izdali Robert Leljak i Josip Kolanović, u dva sveska od kojih prvi sadrži one od 1353. do 1355., a drugi od 1355. do 1356. Sam Andrija je sveske svojih spisa nazvao *Quaternus rogationum, imbreviaturarum, breviaturarum* (izdani u prvom svesku 2001.) te *Quartus quaternus libri notarum mei Andree* i *Quintus quaternus libri notarum mei Andree* (izdani u drugom svesku 2003.). Njegove isprave se mogu podijeliti na punomoći, prodaje, nagodbe, mirazne ugovore, darovnice, oporuke, podjele dobara, obećanja te razne druge vrste. Vrlo su dobar izvor za istraživanje društveno-političke povijesti zadarskog distrikta, ali i onomastike i toponomastike.[9]

Mirazne isprave za područje Splita sredinom 14. st. mogu se naći u prvom svesku *Splitskih bilježničkih spisa* koji su pak prvi dio *Splitskih spomenika*. Taj svezak pod nazivom *Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Cove iz Ankone od 1341. do 1344.,* izdan je 2002. kao dio poznate zbirke srednjovjekovnih izvora *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium.* Za prepisivanje ovih notarskih zapisa i sastavljanje njihovih regesta zaslužni su Jakov Stipišić i Ante Nazor. Isprave Ivana pok. Cove (*Iohannes condam magistri Cove de Ancona*) su sačuvane u dva sveska i nalaze se u Povijesnom arhivu u Zadru, u Fondu stare splitske općine. Prvi od tih svezaka sadrži 318 isprava, a drugi 251. One se odnose većinom na razne prodaje i davanja zemlje u najam, ali ima i oporuka, miraznih isprava, žalbi itd. Svi ti zapisi govore nam o splitskoj svakodnevici sredinom 14. st. zbog čega su također važni kao povijesni izvor.[10]

U istraživanju prakse sklapanja braka u Trogiru nezaobilazna su izdanja tamošnjih notarskih zapisa koja je pripremio Miho Barada. On je transkribirao i objavio notarsku građu iz

[8] *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze, 1349.-1350,* 5,6.
[9] *Andrija Petrov iz Cantua,* sv. 2., 7.
[10] *Splitski spomenici. Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Cove iz Ankone od 1341. do 1344. godine,* sv. 1., 7-10.

srednjovjekovnog općinskog arhiva u Trogiru. Tako prve dvije knjige[11] nose naziv *Trogirski spomenici, Zapisci pisarne općine trogirske*, a objavljene su 1948. i 1950. kao dio zbirke *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*. Sljedeće godine objavljeni su i *Zapisci sudbenog dvora općine trogirske.*[12] Navedena tri izdanja sadrže građu iz druge polovice 13. st., a 1988. objavljeni su i *Zapisci kurije grada Trogira od 1310. do 1331.*[13] s građom iz prve polovice 14. st. Osim miraznih i bračnih isprava, u navedene četiri knjige nalazi se i veliki broj kupoprodajnih ugovora, sudskih presuda, raznih potvrdi i oporuka, ali i isprave koje su regulirale crkvena i politička pitanja trogirske komune.[14]

Neke od miraznih i ostalih isprava potrebne za ovo istraživanje nalaze se i u pojedinim svescima *Diplomatičkog zbornika Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*[15] kojeg je uredio Tadija Smičiklas, a izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

3. HISTORIOGRAFIJA

Povijest žena je u historiografiji dugo bila zanemarena, ali to se tijekom prošlog stoljeća počelo mijenjati te tako danas postoji velik broj radova koji govore o raznim područjima života žena u povijesti, osobito onoj srednjovjekovnoj. Mnoge povjesničarke, ali i povjesničari istražuju životne faze i svakodnevicu „običnih" srednjovjekovnih žena te tako dolaze do raznih saznanja o njihovom djetinjstvu, djevojaštvu, bračnom životu, majčinstvu, udovištvu kao i o društveno-pravnom položaju, vjerskom životu i ulozi u gospodarstvu. Neki strani povjesničari autori su nezaobilaznih radova o ženama u srednjem vijeku. Jedan od njih je svakako David Herlihy sa svojom knjigom *Medieval Households* i zbornikom radova

[11] *Trogirski spomenici. Dio 1, Zapisci pisarne općine Trogirske, sv. 1., od 21.X.1263. do 22.V.1273.,*priredio Miho Barada (Zagreb: JAZU, 1948); *Trogirski spomenici. Dio 1, Zapisci pisarne općine Trogirske, sv. 2., od 31.I.1274. do 1.IV.1294.,*priredio Miho Barada (Zagreb: JAZU, 1950).
[12] *Trogirski spomenici. Dio II., Zapisci sudbenog dvora općine Trogirske, sv. 1., od 8.VIII.1266. do 6.XII.1299.,* prepisao i uredio Miho Barada (Zagreb: JAZU, 1951).
[13] *Trogirski spomenici: zapisci kurije grada Trogira od 1310. do 1331.,*prepisao i uredio Miho Barada, opsežnim regestama i bilješkama popratio Marin Berket (Split: Književni krug, 1988).
[14] Irena Benyovsky Latin i Ana Plosnić Škarić, „Rad Mihe Barade na Trogirskim spomenicima – objava dokumenata XIII. i XIV. stoljeća," *Povijesni prilozi* 30/40 (2011), 35, 36, 39.
[15] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 4, listine godina 1236.-1255.,* sabrao i uredio Tadija Smičiklas (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906); *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 8, listine godina 1301.-1320,* sabrao i uredio Tadija Smičiklas(Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1910); *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 10, listine godina 1332.-1342,* sabrao i uredio Tadija Smičiklas (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1912); *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 11, listine godina 1342.-1350.,* sabrao i uredio Tadija Smičiklas (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1913).

Women, Family and Society in Medieval Europe: Historical Essays, 1978-1991[16]. U *Medieval Households* autor nastoji prikazati razvoj obitelji od kasnoantičkog razdoblja pa sve do razvijenog srednjeg vijeka. U tu svrhu se bavi raznim pitanjima kao što su brak, djetinjstvo, srodstvo, obiteljske strukture i odnosi, a za ovaj rad su korisni dijelovi u kojima govori o mirazu i sklapanju braka. Spomenuti zbornik radova pak više razmatra položaj žena u srednjem vijeku te naglašava da se srednjovjekovno društvo može bolje razumjeti uz istraživanje povijesti tadašnjih žena. Značajna je i knjiga *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages* povjesničarke Shulamith Shahar koja istražuje društveno-pravni položaj srednjovjekovnih žena u tadašnjem društvu. U njoj autorica razmatra žene iz raznih društvenih slojeva, udane i neudane, kako iz grada tako i sa sela.[17] Iz knjige *Frauen im Mittelalter* njemačke povjesničarke Edith Ennen može se saznati nešto o načinu života srednjovjekovnih žena kao i o braku te ženskom društveno-pravnom položaju. Knjiga je dostupna i u engleskom prijevodu.[18] Za ovaj rad je naročito značajna srpska povjesničarka Dušanka Dinić Knežević koja se između ostalog bavila i dubrovačkim ženama. U svojoj knjizi *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku* obrađuje ekonomsku aktivnost žena, njihov pravni položaj, duhovni život, moral, poslove u kućanstvu, odjeću i nakit.[19] Poglavlje važno za ovaj rad govori o ženama u braku te ću ga koristiti pri usporedbi prakse sklapanja braka u srednjodalmatinskim komunama i južnoj Dalmaciji.

U hrvatskoj historiografiji tema žena je postala zastupljenija otkako je 1993. Mirjana Gross u svom članku pisala o „nevidljivim" ženama u hrvatskoj povijesti[20], a počeo je rasti interes i za teme kao što su svakodnevni život, obiteljske strukture i odnosi, brak, djetinjstvo i sl. S obzirom da se ovaj rad fokusira na dalmatinski prostor, pri pisanju ću najviše koristiti upravo radove hrvatskih povjesničarki i povjesničara. Jedna od najvažnijih autorica koja je pisala o srednjovjekovnoj obitelji i ženama je Zdenka Janeković Römer. U svom istraživačkom radu većinom se fokusirala na dubrovačko područje, a jedna od njenih najvažnijih knjiga je *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* u kojoj govori o obiteljskim strukturama i odnosima u tadašnjem Dubrovniku (ali i u Dalmaciji općenito) analizirajući pitanja obiteljskih i rodbinskih veza, braka i njegovog značenja, miraznog

[16] Herlihy, *Medieval Households*; David Herlihy, *Women, Family and Society in Medieval Europe: Historical Essays, 1978 - 1991*. (Providence – Oxford: Berghahn Books, 1995).
[17] Shulamith Shahar, *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages,* translated by Chaya Galai (London; New York: Methuen, 1983).
[18] Edith Ennen, *The Medieval Woman* (Cambridge, Mass.: Basil Blackwell Inc., 1989).
[19] Dušanka Dinić Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku* (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1974.)
[20] Mirjana Gross, „Nevidljive žene,"*Erasmus: časopis za kulturu demokracije* 3 (1993): 56-64.

sustava itd. Ta knjiga će u ovom radu biti vrlo korisna za usporedbu braka i miraza u srednjodalmatinskim komunama i Dubrovniku.[21] Pri pisanju će mi dobro doći još jedna knjiga Zdenke Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi* u kojoj je autorica, na temelju izvora o sudskom procesu u čijem je središtu bila mlada dubrovačka udovica Maruša, iznijela brojne podatke o praksi sklapanja braka u Dubrovniku 15. st., a koji su dobrim dijelom vrijedili i za ranije razdoblje.[22] O obiteljskoj strukturi dubrovačkih antunina govori poglavlje iz knjige *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku* autorice Zrinke Pešorda Vardić.[23] Za istraživanje ženske povijesti južne Dalmacije nezaobilazna je i knjiga *Žene srednjovjekovnog Kotora* Lenke Blehove Čelebić u kojoj autorica piše o društvenom položaju tamošnjih žena razmatrajući njihovu ulogu u obitelji, gospodarsku aktivnost, pravni položaj, duhovni život i moral. Posebno je važno poglavlje „Brak i porodica" koje govori o životu i položaju kotorskih žena od zaruka preko udaje do prestanka braka.[24] U radu će biti korišteno i nekoliko članaka koji govore o obitelji, braku i pravnom položaju žena na prostoru Splita, Zadra i Trogira. Tako je Silvio Braica autor članka *Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima* u kojem donosi odredbe dalmatinskih srednjovjekovnih statuta koje su regulirale zaštitu miraza i bračne imovinske odnose.[25] Sonja Homa u članku *Kultura svakodnevice u srednjovjekovnom Zadru* analizira izvore nastale između druge polovice 13. i početka 15. st. te donosi zaključke o pokretnoj i nepokretnoj imovini stanovnika Zadra i njegovog distrikta, a govori i o važnosti, oblicima i visini miraza na tom području.[26] U članku *Trogirska srednjovjekovna obitelj (XIII.-XIV. stoljeće)* autorica Zdravka Jelaska istražuje strukturu trogirske srednjovjekovne obitelji te u sklopu toga piše i o izboru bračnog partnera s obzirom na društveni status, sklapanju braka te karakteristikama miraza.[27] Za ovaj rad je vrlo važan i članak Zrinke Nikolić Jakus *Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća* čiji dijelovi govore o sklapanju braka i izboru bračnog partnera u elitnim društvenim slojevima te o visini i načinima isplaćivanja miraza i njegovoj povezanosti sa nasljeđivanjem.[28] Vilma Pezelj u članku *Naznake pravnog položaja žene u srednjevjekovnom Zadru* preko obiteljskog,

[21] Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća* (Zagreb: HAZU, 1994).
[22] Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Algoritam, 2007).
[23] Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku* (Zagreb: Dubrovnik: Hrvatski institut za povijest; HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2012).
[24] Lenka Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora* (Podgorica: CID, 2002).
[25] Silvio Braica, „Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima," *Etnologica Dalmatica* 4-5 (1996): 5-21.
[26] Sonja Homa, „Kultura svakodnevice u srednjovjekovnom Zadru," *Povijesni prilozi* 23/27 (2004): 7-33.
[27] Zdravka Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj (XIII.-XIV. stoljeće)," *Povijesni prilozi* 18/18 (1999): 9-51.
[28] Zrinka Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća," *Acta Histriae* 16 (2008): 59-88.

bračnog i imovinskog prava obrađuje pravni položaj zadarskih žena.[29] Koristan za ovaj rad je i članak Božene Glavan *Miraz u Zadru u 14. stoljeću* u kojem govori o društveno-pravnom položaju zadarskih žena s obzirom na miraz i njegove karakteristike.[30] Pri pisanju ovog rada nezaobilazna je i knjiga Luje Margetića *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*. To je treći dio njegove sinteze srednjovjekovnog hrvatskog prava. U knjizi preko analize srednjovjekovnih statuta obrađuje obiteljsko te oporučno i neoporučno nasljedno pravo na područjima Istre, Kvarnera, Dalmacije, uže Hrvatske i Slavonije.[31] Osim navedenih članaka i knjiga, pri pisanju će mi koristiti i dva diplomska rada koja se također bave nekim aspektima života srednjovjekovnih žena te u sklopu toga spominju i brak i miraz. Ti radovi su oni Marte Pokos (*Sluškinje u Dubrovniku od 13. do 15. stoljeća. Porijeklo, svakodnevni život i položaj u društvu*) i Anamarije Vitovski (*Žene i oporuke u Zadru sredinom 14. stoljeća prema bilježničkim spisima Franje Manfreda de Surdisa i Andrije Petrovog iz Cantua*).[32] Prije prelaska na glavni dio ovog rada bit će nešto riječi i o prilikama u Splitu, Zadru i Trogiru od kraja 13. do sredine 14. st. Dok o Splitu govori knjiga Grge Novaka *Povijest Splita. Od prethistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420. god.*[33], o Zadru pišu Nada Klaić i Ivo Petricioli u knjizi *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*[34] Trogirom se pak bavi Nada Klaić u knjizi *Trogir u srednjem vijeku*[35] te Zdravka Jelaska i Irena Benyovsky u svojim člancima.

4. SPLIT, ZADAR I TROGIR U 13. I 14. STOLJEĆU

Ova tri grada imala su zanimljivu i raznoliku srednjovjekovnu povijest obilježenu raznim sukobima i podređenošću drugim vlastima, ali i napretkom na području gospodarstva, promjenama u upravi te formiranjem društvenih struktura.

[29] Vilma Pezelj, „Naznake pravnog položaja žene u srednjevjekovnom Zadru," *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 43/3-4 (2006): 523-551.
[30] Božena Glavan, „Miraz u Zadru u 14. stoljeću," *Historijski zbornik* 61/2 (2008): 269-288.
[31] Lujo Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo* (Zagreb: Narodne novine, 1996).
[32] Marta Pokos, „Sluškinje u Dubrovniku od 13. do 15. stoljeća. Porijeklo, svakodnevni život i položaj u društvu" (diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020); Anamarija Vitovski, „Žene i oporuke u Zadru sredinom 14. stoljeća prema bilježničkim spisima Franje Manfreda de Surdisa i Andrije Petrovog iz Cantua" (diplomski rad, Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište, 2018).
[33] Grga Novak, *Povijest Splita. Od prethistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420. god.,* sv. 1. (Split: Matica hrvatska, Pododbor, 1957).
[34] Nada Klaić i Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.* (Zadar: Filozofski fakultet, 1976).
[35] Nada Klaić, *Trogir u srednjem vijeku. Knj. 2, sv. 1, Javni život grada i njegovih ljudi* (Trogir: Muzej grada Trogira, 1985).

Split je svoju autonomiju stekao 80-ih godina 12. st. kada je prestao biti pod upravom Bizanta te ponovno došao u sastav Hrvatsko-ugarskog kraljevstva.[36] Na čelo svoje komune Splićani su obično birali nekoga tko je bio iz drugog grada te je tako 1239. za potestata bio izabran Gargan de Arscindis iz Ankone koji je gradsku upravu organizirao po uzoru na onu u talijanskim gradovima, a zaslužan je i za sastavljanje prvog splitskog zbornika pravnih odredbi.[37] Split 13. st. karakterizirali su razni sukobi i savezi s drugim komunama. Uslijed sukoba s bribirskim knezovima Split se 1327. predao Veneciji pod čijom vlašću je ostao sve do ustanka svojih građana 1357. kada je opet postao podanik Hrvatsko-ugarskog kraljevstva.[38] Splitskom komunom je upravljalo Veliko vijeće koje se spominje u 13. st., a može se pretpostaviti da je postojalo i prije tog vremena. Ono je imalo zakonodavnu vlast te biralo kneza, suce, nadzornike, činovnike i druge koji su obavljali neke dužnosti u gradu. Godine 1334. Vijeće se „zatvorilo" odnosno njegovim članovima otad su mogli biti samo plemići.[39] Što se tiče splitskog stanovništva, u njemu je od 10. st. postajao sve zastupljeniji slavenski narodni element (uz prvobitni romanski), a u 14. st. Split je bio u potpunosti hrvatski grad što je vidljivo i iz imena njegovih stanovnika zabilježenih u notarskim zapisima Ivana pok. Cove iz Ancone.[40] Stanovništvo se kao i u drugim dalmatinskim komunama dijelilo na plemiće i pučane, a svi su oni bili splitski građani te se tog svog statusa nisu mogli odreći. Splićani su većinom sami proizvodili ono što im je bilo potrebno za život. Imali su razvijenu zemljoradnju (žitarice, vinova loza, masline), razne obrte i trgovinu.[41]

Zadar je u ranom srednjem vijeku bio najveći grad bizantske Dalmacije te sjedište bizantskog upravitelja.[42] U 10. i 11. st. veliku važnost je imala zadarska patricijska obitelj Madijevaca koja je nastojala osloboditi Dalmaciju bizantske vlasti. Istovremeno je grad bio razlogom sukoba između bizantskog cara i mletačkog dužda.[43] U Hrvatsko-ugarsku državu Zadar je ušao nakon što ga je 1105. osvojio Koloman, no unatoč tome grad su i dalje pokušavali zauzeti Mlečani.[44] Najpoznatiji primjer toga je napad na Zadar 1202. izvršen od strane križara prema zapovijedi mletačkog dužda. Tom prilikom je grad bio opljačkan i razoren, a puno stanovnika je pobjeglo.[45] Pod mletačkom vlašću ostao je sve do 1358. kada ga

[36] Novak, *Povijest Splita,* 92-94, 115.
[37] Isto 107, 108.
[38] Isto 145-147, 161, 163.
[39]Isto 283, 284, 286.
[40] Isto 253, 254, 259.
[41] Isto 442, 443.
[42] Klaić i Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku,* 80, 89, 90.
[43] Isto 102.
[44] Isto 106, 161, 162.
[45] Isto 178.

je hrvatsko-ugarski kralj Ludovik Anžuvinac napokon uspio vratiti.[46] Zadrani su se bavili zemljoradnjom, stočarstvom, obrtom i trgovinom.[47] Ona je bila posebno uspješna u anžuvinskom razdoblju, a najčešće se trgovalo vinom, solju i tekstilom. Bilo je vrlo razvijeno i pomorstvo, a upravo pomorska trgovina je bila jedna od najvažnijih gospodarskih djelatnosti.[48] Zadar 14. st. je karakterizirao veliki gospodarski napredak. U grad su dolazili brojni talijanski trgovci, a trgovinom se bavilo i sve više Zadrana bez obzira na društveni sloj kojem su pripadali. S obzirom da u trgovini glavnu ulogu igra novac, u 14. st. je u gradu došlo i do razvoja bankarstva.[49] U narednom poglavlju će biti objašnjeno kako su takve okolnosti bile povezane s oblicima i visinama miraza zadarskih žena. Stanovnici Zadra dijelili su se na dvije osnovne skupine: *cives* i *habitatores.* Prva skupina je označavala građane, a druga stanovnike. Obje su morale plaćati gradske namete, a razlika među njima je bila u tome što su *cives* uživali prava (primjerice politička) koja druga skupina nije. Također, uz podjelu stanovnika na navedene dvije skupine, u drugoj polovini 14. st. počela je vrijediti i ona na plemiće, građane i stanovnike ili običan puk (*habitatores*).[50]

Trogir je u ranom srednjem vijeku također pripadao bizantskoj Dalmaciji.[51] Pod vlašću hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana našao se 1105.[52] U 13. st. počeo je jačati pritisak na Trogir iz smjera hrvatskog zaleđa te su stoga Trogirani na čelo svog grada birali bribirske knezove.[53] Jedan od najpoznatijih događaja trogirske povijesti 13. st. je provala Tatara na hrvatsko područje uslijed čega se kralj Bela III. sklonio upravo u Trogir koji je zbog svojih bedema mogao pružiti odgovarajuću zaštitu. U znak zahvalnosti kralj je u ožujku 1242. Trogiranima izdao darovnicu s raznim povlasticama.[54] Mletačka uprava nad gradom je trajala od 1322. do 1358. kada ga je Ludovik Anžuvinac ponovno vratio Hrvatsko-ugarskoj državi.[55] Društvene strukture u trogirskoj komuni su od 12. do 14. st. bile u procesu formiranja. Plemići su tada dobivali sve veću vlast, a nastavio se i proces odvajanja plemstva i puka koji je započeo u protokomunalnom razdoblju.[56] U 14. st. došlo je do potpunog odvajanja društvenih slojeva, Veliko vijeće se „zatvorilo“, a plemići su postali stalež. U takvim okolnostima nastao

[46]Klaić i Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku,* 321, 322.
[47] Isto 377.
[48] Isto 424, 432, 487.
[49] Glavan, „Miraz u Zadru,“ 278, 279, 283.
[50] Klaić i Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku,*223, 224, 235.
[51] Klaić, *Trogir u srednjem vijeku*, 11.
[52] Isto 46, 48, 60.
[53] Isto 74.
[54] Isto 111.
[55] Isto 233, 240.
[56] Zdravka Jelaska, „Ustrojstvo društva u srednjovjekovnom Trogiru,“ *Povijesni prilozi* 20/20 (2001), 14, 19.

je i jedan novi društveni sloj, onaj građana (*cives*) odnosno imućnijih i uglednijih pučana.[57] Trogirani su se bavili istim gospodarskim djelatnostima kao i Splićani i Zadrani. I tu je osnovna djelatnost bila zemljoradnja, a razvijeni su bili i obrt te kopnena i pomorska trgovina.[58] Proizvodi koje su izrađivali brojni obrtnici većinom su se prodavali u samom gradu i nije bilo osobitog izvoza.[59] Trogirska luka je pak bila vrlo važna u gospodarskom životu grada jer ga je povezivala s drugim dalmatinskim gradovima, ali i s Venecijom.[60]

5. MIRAZ I NJEGOVE KARAKTERISTIKE NA PODRUČJU SPLITA, ZADRA I TROGIRA

Miraz je bio izuzetno važan (a prema crkvenom i statutarnom pravu i obvezan) element u procesu dogovaranja i sklapanja srednjovjekovnog braka. Javna isprava o mirazu sastavljala se kod gradskog bilježnika prije sklapanja bračnog odnosa, a dogovoreni miraz je mogao biti isplaćen u novcu, pokretninama i nekretninama. Djevojčin brak su najčešće dogovarali njeni roditelji koji su zaručniku davali miraz u skladu sa svojim željama i mogućnostima, a u slučaju smrti roditelja obveza davanja miraza prelazila je na braću djevojke (ili druge rođake ako nije imala braću).[61] U ovom ću poglavlju rada na temelju izvora i članaka već spomenutih autora analizirati, opisati i usporediti karakteristike miraza u Splitu, Zadru i Trogiru. Pri tome ću posebnu pozornost posvetiti iznosima miraza, načinima i oblicima njegove isplate te uvjetima pod kojima se ona vršila.

5.1. MIRAZ U SPLITU

U *Spisima splitskog bilježnika Ivana pok. Cove iz Ankone od 1341. do 1344.* nalazi se tridesetak isprava povezanih s mirazom. Od toga je najviše onih u kojima se roditelji ili braća djevojke obvezuju dati njenom zaručniku određeni miraz, a nekoliko isprava govori o načinima prikupljanja novca za njegovu isplatu (npr. prodajom nekretnina).[62] Iz analiziranih isprava vidljivo je da se u Splitu miraz najčešće davao u novcu i pokretninama (odjeći, nakitu, pokućstvu). Primjerice Šemernja Radošević je primio miraz za svoju buduću suprugu Bunu,

[57] Jelaska, „Ustrojstvo društva," 21, 23.
[58] Irena Benyovsky, „Gospodarska topografija Trogira u srednjem vijeku," *Povijesni prilozi* 24/28 (2005), 24.
[59] Isto 29.
[60] Isto 40.
[61] Pokos, „Sluškinje u Dubrovniku," 49, 50.
[62] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva," 67.

kćer Maroja Mičote koji se sastojao od 34 libre isplaćene u novcu i raznih stvari kao što su krevet, grubo sukno, tri para srebrnih naušnica, tri tunike i dvije spavaćice, sve to u vrijednosti 9 libara.[63] Sličan primjer je i onaj zlatara Milgosta koji je od Nikole Lukina dobio miraz za Bilu u vrijednosti 48 libara od kojih su 32 bile isplaćene u srebru i nakitu, a 16 u novcu.[64] Bilo je i miraza koji su se sastojali samo od novca, bez pokretnina i drugog (primjerice Nikolet je za svoju suprugu primio 45 libara).[65] Međutim nije bila rijetkost da su imovini koju je žena unosila u brak pripadale i nekretnine odnosno zemljište ili kuća. Tako su braća Stanika, Petar i Ivan, sinovi pok. Stanike Silvestrova za svoju sestru Mariju isplatili 800 libara u novcu i trima zemljištima.[66] S obzirom da je Marijin zaručnik bio iz Zadra zemljišta su se trebala prodati, a ako bi to bilo učinjeno po cijeni drugačijoj od procijenjene ostatak novca bi dobila oštećena strana.[67] Još jedan od primjera nekretnina u miraznoj imovini nalazimo kod Lucije, kćeri pok. Jakše Jelinića čiji miraz je osim srebra, nakita, odjeće i novca sadržavao i polovicu kuće nad kojom je Lucija dijelila vlasništvo sa svojom sestrom Matijom.[68] Visina miraza u analiziranim ispravama obično je iznosila od 20 do 70 libara iako postoje i slučajevi s nekoliko stotina pa čak i 1000 libara. Mirazi iz analiziranih izvora prikazani su u grafu ispod teksta gdje je osim visine prikazano i koliko je bilo miraza određenog iznosa. Najviši zabilježeni miraz iznosio je 1000 libara, a isplatio ga je Miha Madija Petrova za svoju kćer Dariju njenom suprugu Kamurciju. Od tog iznosa 200 je bilo u novcu, 200 u odjeći, nakitu i zlatu, a tu je bila i kuća procijenjena na 600 libara.[69] Visok je bio i miraz Nikolokte, kćeri ser Dobrola Junijevog koji je za nju dao 700 libara u zlatu, nakitu, odjeći i novcu te dva zemljišta u vrijednosti 200 libara.[70] Spomenute razlike u iznosima miraza mogu puno reći o tome kojem su društvenom sloju pripadale strane koje su sklopile mirazni ugovor o čemu će više riječi biti u zasebnom poglavlju. Valja obratiti pažnju i na to tko je osiguravao i davao miraz za djevojku. Iz analiziranih primjera vidimo da su to najčešće činili njeni roditelji i to obično otac, a kad njega nije bilo tu obvezu su preuzimali braća i(li) majka. Postoji i slučaj u kojem je miraz isplatio rođak (Radol za svoju rođakinju Miru[71]), a u dvije isprave se ne spominju nikakvi ženini muški srodnici (npr. krojač Križan je primio miraz od supruge Obrade, a Dominik Ruse

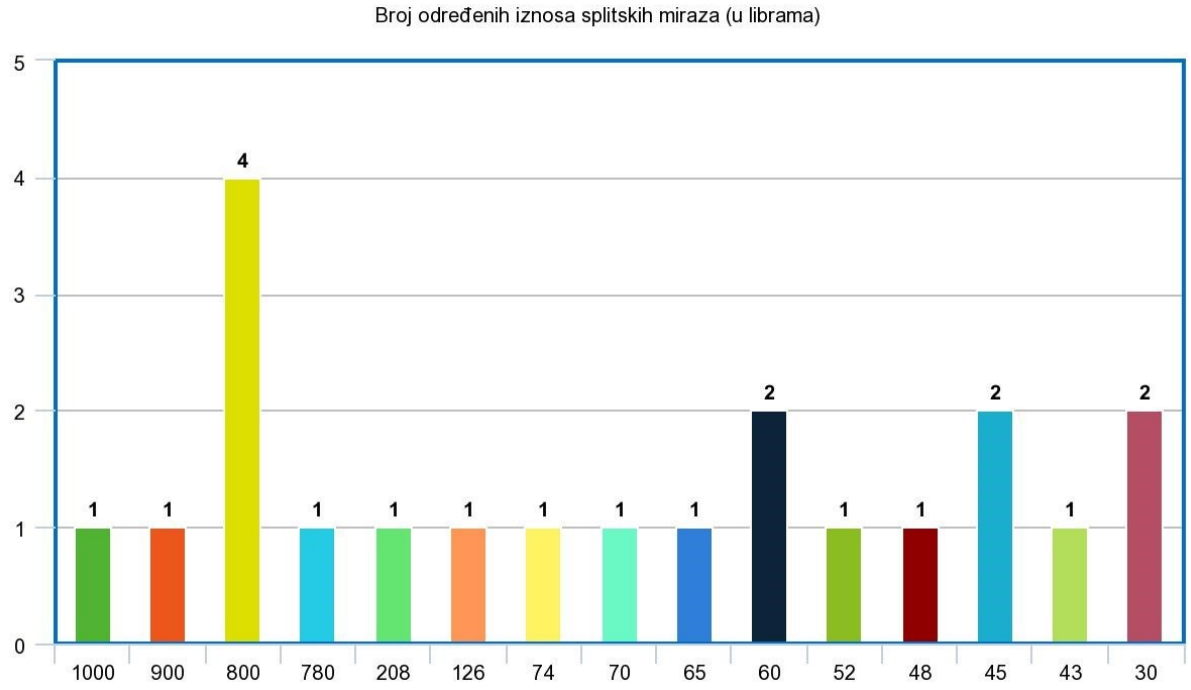
[63] *Splitski spomenici*, 84-85, dok. 148.
[64] Isto 106, dok. 186.
[65] Isto 192-193, dok. 322.
[66] Isto 60-61, dok. 104.
[67] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva," 67, 68.
[68] *Splitski spomenici*, 93, dok. 162.
[69] Isto 216, dok. 359; Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva," 68.
[70] *Splitski spomenici*, 253-254, dok. 423.
[71] Isto 101, dok. 177.

od supruge Filipe[72]). To pak može značiti da one nisu imale nekoga tko bi dao miraz za njih, a možda i da su ga morale same sebi osigurati. U nekim slučajevima (zbog visine miraza, obično u plemićkim krugovima) djevojčinoj obitelji je bilo nešto teže doći do novca za miraz stoga je postojala praksa prodaje nekretnina kako bi se taj novac prikupio.[73] Jedan od primjera je ser Ivan Petrače koji je prodao kuću na Stupu i 5 vretena zemlje kako bi mogao dati miraz svojim kćerima Goji i Petruči.[74] Među analiziranim ispravama postoji i primjer isplaćivanja miraza u nekoliko dijelova što također može biti pokazatelj poteškoća u prikupljanju novca. To se pak može objasniti nešto slabijom gospodarskom razvijenošću Splita (u odnosu na npr. Zadar) uslijed čega je bilo teže isplatiti novčani dio miraza. Tako se primjerice Andrija Lukarov za miraz svoje kćeri Mire obvezao dati 800 libara od kojih se 300 trebalo isplatiti u odjeći, nakitu, zlatu i kući, a 200 je njen zaručnik Lovro Nikolin trebao dobiti u tijeku pet godina nakon vjenčanja. Narednih deset godina trebao je s jednog zemljišta dobivati prihode u vrijednosti 100 libara, a nakon smrti Mirine tetke i bake trebao je dobiti još 100 libara. Preostalih 100 bi dobio od prihoda crkvenog zemljišta što mu je osigurao Mirin stric koji je bio nadbiskup.[75] Također, u tri isprave spominje se „zaručnički zalog“ (*arra sponsalitia*). On je bio čest kod bogatijih obitelji, a predstavljao je neku vrstu jamstva da će brak biti sklopljen. U slučaju da je jedna od strana prekršila dogovor i odustala od vjenčanja, ono što je dala kao zalog dobila bi druga strana. Obično su se zalagali kuća ili zemljište. Tako je ser Ivan Petrače pri ugovaranju braka za svoju kćer Goju u zalog dao kuću baš kao i ser Ivan Domike, otac Gojina zaručnika Nikole.[76] Prije udaje Mire, kćeri Andrije Lukarova založeni su bili zemljište i kuća kao i u slučaju Nikolokte, kćeri Dobrola Junijevog.[77]

Među notarskim zapisima Ivana pok. Cove osim miraznih postoje i neke druge vrste privatnopravnih isprava koje također govore o mirazu. Tako sam spomen konkretnog iznosa miraza pronašla u ispravi kojom su djeca zlatara Matula dijelila roditeljsko nasljedstvo, a u kojoj stoji da je njegova kći Stojika kao miraz dobila 30 libara u zlatu i nakitu dok je miraz njene sestre Dobre iznosio 60 libara.[78] Nadalje Radica, supruga Desina je sve svoje roditeljsko nasljedstvo koje se sastojalo od zemljišta procijenjenog na 100 libara i 26 libara u zlatu, nakitu i odjeći, a koje je dobila u miraz, ostavila svojoj majci i bratu.[79] U ispravi Radina

[72] *Splitski spomenici*, 34-35, dok. 57, 40, dok. 67.
[73] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva,“ 67.
[74] *Splitski spomenici*, 122-125, dok. 215-219.
[75] Isto 244-245, dok. 408.
[76] Isto111-112, dok. 196.
[77] Isto 244-245, dok. 408, 253-254, dok. 423.
[78] Isto 208-209, dok. 347.
[79] Isto 223-224, dok. 371.

Malafija kojom priznaje da je primio novac od majke spominje se i miraz njegove sestre Bosije koji je iznosio 70 libara.[80] Marija, supruga Gaudija Jane je svojom oporukom odredila da sva njena dobra trebaju pripasti njenom sinu Dujmu i njegovim sestrama, a dok oni ne postanu punoljetni, tu imovinu će imati njen muž. U jednom dijelu oporuke je detaljno navedeno o kojim se točno dobrima radi te vidimo da su u pitanju nekretnine odnosno jedna kuća i nekoliko zemljišta. Oporučiteljica je nešto ostavila i za služenje misa za svoju dušu.[81] Iako nigdje u oporuci nije konkretno navedeno da je imovina koju oporučuje njen miraz, to se može pretpostaviti s priličnom sigurnošću jer je miraz često bio praktički jedina ženina imovina. Dujam Petercije je pak svoju oporuku sastavio uoči odlaska na hodočašće u Rim, a njome je supruzi Tomici ostavio kućicu te je zahtijevao da se iz njegove imovine izdvoji i njoj vrati njen miraz.[82]

Graf 1.

[80] *Splitski spomenici*, 274, dok. 459.
[81] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 4, 428-429, dok. 372.
[82] *Splitski spomenici*, 338, dok. 561.

5.2. MIRAZ U ZADRU

Za područje Zadra analizirala sam 80-ak miraznih isprava koje se nalaze u već spomenutih pet izdanja zadarskih bilježnika te u *Diplomatičkom zborniku.* Ono što se odmah primjećuje kao razlika u odnosu na splitske miraze je to da su oni zadarski u većini slučajeva bili davani u novcu. Povoljna politička situacija, vrlo razvijena trgovina kojom se mogao baviti svaki stanovnik Zadra te pojava bankarstva utjecali su na to da je taj grad ekonomski bio razvijeniji od Splita kao i na to da su Zadrani u 14. st. imali puno više novca kojim su mogli u cijelosti isplatiti miraze, za razliku od Splićana koji su zbog nedostatka novca češće davali pokretnine i nekretnine. Zadarski mirazi su često bili viši od splitskih, a najviši su bili plemićki mirazi.[83] Tako je Kosa, sin Prode de Cosse kao miraz za Nikolotu, kćer Ivana Varikaše dobio 1000 libara u zlatu, srebru, odjeći i drugim stvarima[84] dok je Saladin de Saladinis za Kolicu, kćer Mihe de Zganja primio čak 600 dukata.[85] Sredinom 14. st. najveći miraz u Zadru je bio onaj plemkinje Pelegrine de Saladinis čiji je muž Frane de Grisogonis od nje primio čak 1600 libara.[86] Na porast iznosa miraza utjecala je i epidemija kuge koja je 40-ih godina 14. st. odnijela živote brojnih Zadrana. Ostalo je više novca za preživjele djevojke, a došlo je i do pada njegove vrijednosti tako da su i pučanke počele češće dobivati miraze u novcu pri čemu je njihova visina često dostizala onu plemićkih.[87] Iz analiziranih isprava vidljivo je da je postojalo više vrsti novca u kojem se isplaćivao miraz. Grafovi na kraju potpoglavlja prikazuju visine nekih zadarskih miraza te koliko je bilo miraza određenih iznosa s time da prvi graf prikazuje miraze u librama, a drugi u dukatima. Naime, za razliku od Splita gdje su se koristile većinom male mletačke libre, u Zadru su postojali zlatni dukat i srebrni groš, a kao računski novac mala i velika libra te solad.[88] Mirazi pučana su prilično varirali u svojoj visini i vrsti novca u kojoj su bili isplaćeni međutim ipak se može izdvojiti nekoliko većih i manjih iznosa. Tako je mesar Gostica od svoje žene Dimine, kćeri pok. Obrada iz Zadra dobio dva vinograda i gotovinu od prilično visokih 500 libara.[89] Augustin je pak od supruge Dmine dobio 50 dukata,[90] Diša Skoronja je za Maru primio vinograd te zlato, srebro, odjeću, krevet i druge pokretnine u vrijednosti 200 libara,[91] dok je Dragoslav od Andrigite

[83] Glavan, „Miraz u Zadru," 278, 279, 283, 284.
[84] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 8, 139, dok. 127.
[85] *Andrija Petrov iz Cantua,* sv. 2., 311-312, dok. 204.
[86] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 10, 625-626, dok. 442.
[87] Glavan, „Miraz u Zadru," 284.
[88] Isto 279.
[89] *Andrija pok. Petra iz Cantua,* sv. 1., 240-242, dok. 145.
[90] *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze,* 181, dok. 269.
[91] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 8, 515-516, dok. 419.

dobio 400 libara u novcu i odjeći kao i krevet i druge stvari.[92] Dosta niži iznos miraza nalazimo u primjeru Radovana Zanolića koji je od majke svoje zaručnice Drage dobio 50 libara[93] kao i kod trgovca Stojka koji je od Stane, kćeri pok. Slovana dobio 36 solada[94] te Krševana koji je od zaručnice Matije, kćeri pok. Sabrasa primio 40 libara.[95] U nekima od navedenih primjera ponovno vidimo da su žene same davale svoj miraz muževima odnosno da to umjesto njih nisu činili njihovi roditelji ili drugi članovi obitelji. Među ostalim analiziranim ispravama nalazi se još veliki broj takvih primjera iz kojih vidimo da je brojnim djevojkama umro otac (ili oba roditelja) zbog čega su same morale davati miraz. Za razliku od Zadra, miraze splitskih djevojaka su gotovo uvijek davali njihovi očevi ili drugi članovi obitelji. Iako u većini zadarskih isprava muž prima cjelokupni miraz, u nekima vidimo da je i ovdje on bio isplaćivan na rate. Tako je Lovre de Bogde od Jakova de Fanfogna, oca svoje supruge Nikolote, primio posljednju ratu miraza u visini od 300 libara[96], a Žuve de Civalelis je za Graciju naknadno dobio dio miraza u visini 400 libara.[97] Međutim u ovom slučaju je očito došlo do nesporazuma s obzirom da već sljedećom ispravom Nikola de Civalelis (koji je dao miraz za Graciju) izjavljuje da nije isplatio 400 libara (kako je rekao Žuve) nego samo 32.[98] Za razliku od splitskih isprava, u zadarskima se rijetko spominju nekretnine kao dio miraza. Postoji svega nekoliko takvih primjera i gotovo uvijek se radi o zemljištu ili vinogradu, ne i o kućama kako je to bilo relativno često u Splitu. To je također pokazatelj veće ekonomske razvijenosti Zadra u odnosu na Split i posljedične mogućnosti da se miraz u cijelosti isplati u novcu. Jedan od primjera zadarskih miraza koji sadrži nekretnine je isprava kojom su Radić Coto i Stjepan Mulja ugovarali uvjete korištenja 3 gonjaja vinograda koji se nalazio na zemljištu Nikole de Jaya, a kojeg je Stjepan dao Radić Cotu kao miraz za svoju kćer Dobru, uz obvezu davanja dijela uroda Nikoli de Jayu.[99] Nadalje, Stanoje je od Tomaša Kvarčića primio miraz svoje supruge Lipice koji se sastojao od 50 libara u pokretninama i vinograda procijenjenog na 16 libara.[100] Zanimljiv je primjer imovine koju je na ime miraza Nikoloti oporučno ostavio njen otac Greško de Figazolis. Izvršitelj oporuke je Nikolotinom zaručniku Mazolu kao miraz dao polovicu posjeda od 20 gonjaja u Petrčanima, polovicu obrađenog i neobrađenog zemljišta od 40 gonjaja na predjelu Krnca Rata, polovicu vinograda

[92] *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo,* 105, dok. 17.
[93] *Andrija pok. Petra iz Cantua,* sv. 1., 229, dok. 136.
[94] Isto sv. 2., 291-292, dok. 191.
[95] Isto 398-399, dok. 254.
[96] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 8., 362-363, dok. 271.
[97] *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze,* 144-145, dok. 210.
[98] Isto 145, dok. 211.
[99] *Andrija pok. Petra iz Cantua,* sv. 1., 479-481, dok. 309.
[100] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 10., 295-296, dok. 225.

od 17 gonjaja u Zatonu kod Nina i polovicu kuće u četvrti sv. Krševana. Vidimo da se Nikolotin miraz najvećim dijelom sastojao od nekretnina, a uz njih je dobila još i neke pokretnine.[101] Iako su zadarski mirazi najčešće bili isplaćivani u novcu to ne znači da se uz njega nisu davale i pokretnine. Štoviše postoji veliki broj takvih primjera kao što su onaj Grgura de Qualisa koji je od Stane primio 65 dukata u novcu, srebru, krevetu, vunenim i lanenim tkaninama te drugoj opremi[102] dok je mornar Andrija za suprugu Tihu dobio 40 solda mletačkih groša u novcu, odjeći i pokretninama.[103] Još jedna razlika između Splita i Zadra je u tome što se u zadarskim ispravama ne spominje tzv. „zaručnički zalog" (*arra sponsalitia*). Također većinom nema isplaćivanja miraza u nekoliko dijelova te se ne spominje prodaja nekretnina kako bi se on lakše isplatio što opet govori o već spomenutom posjedovanju dovoljnih količina novca.

U izdanjima zadarskih notara (posebice kod Ivana Qualisa) postoji i određeni broj ženskih oporuka iz kojih se također mogu iščitati iznosi miraza i stvari koje su ga činile, a može se vidjeti i kako su žene raspolagale onim dijelom miraza kojim su to mogle slobodno činiti. Obično je vrijedilo pravilo da dio miraza nasljeđuju djeca, a ako ih nije bilo on bi se vraćao ženinoj obitelji s time da je udovac imao pravo njegovog uživanja za života.[104] Ono što se može primijetiti u svim, kako ženskim tako i muškim oporukama, je to da su ljudi obvezno ostavljali određene novčane iznose raznim crkvama, samostanima ili pak pojedinim redovnicima kako bi se služile mise za spas njihove duše (*pro anima*). Takve oporučne odredbe su obično stajale na prvom mjestu, prije svih drugih. Očito je da je tadašnjim ljudima spasenje duše bilo izrazito važno. Njima je i samo sastavljanje oporuke bilo od velike važnosti. Razlozi takve brige oko toga ležali su u osjećaju dužnosti da se riješe svi poslovi sa ovim svijetom i ljudima te u strahu od iznenadne smrti koji je dodatno poticala Crkva. U skladu s time, oporuke su se najčešće pisale uslijed bolesti koja bi zadesila oporučitelja ili prije odlaska na neko dalje putovanje.[105]

Uz već spomenute legate za spas duše, velik dio ljudi je u svojim oporukama predvidio i određenu svotu novca za siromašne i bolesne. Preostali novac, pokretnine i nekretnine obično su ostavljali svojoj obitelji ili rodbini. U nastavku teksta ću izdvojiti nekoliko ženskih oporuka te njihove odredbe iz kojih se mogu vidjeti iznosi miraza i načini raspolaganja njime. Tako je

[101] *Andrija Petrov iz Cantua,* sv. 2., 119-122, dok. 76.
[102] Isto sv. 1., 289-290, dok. 173.
[103] Isto 328-329, dok. 202.
[104] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 87, 88.
[105] Vitovski, „Žene i oporuke u Zadru," 33.

kći pok. Bogde de Lovrehne i supruga Krševana Zavate za služenje misa oporučno ostavila ukupno 20 malih i 4 velike libre, a potom je odredila kako će rasporediti 1000 libara svog miraza. Sav taj novac je za početak ostavila mužu s time da je odredila da 700 libara mora dati njihovim kćerima Nikoleti i Suenuli kad postanu punoljetne. U slučaju da prije toga umru, muž može zadržati 200 libara od tog iznosa, a majka oporučiteljice treba dobiti 300. Nakon smrti majke 100 libara od tog iznosa trebaju podijeliti tri brata oporučiteljice dok ona od preostalih 200 ostavlja 50 bratu Stjepanu (redovniku), 50 za služenje misa za svog oca te 100 za mise za sebe. Vidljivo je da se potrudila da svim članovima svoje obitelji ostavi nešto novca, a manji dio (5 libara) je predvidjela i za svoju služavku Presku.[106] Sljedeća oporuka je ona Radoslave, supruge obućara Tasa koja je rasporedila 50 libara i opremu iz svog miraza. Također je dio ostavila za služenje misa. Svojoj sestri Danusi namijenila je 2 ogrtača, jednu praznu škrinju i 4 lanene tkanine, a mužu je ostavila preostalih 16 libara.[107] Supruga Dese de Begne je gotovo sav svoj miraz ostavila za služenje misa za sebe, svoju majku i sestre Domnanu i Eufemiju kao i za opremu raznih samostana i crkava te za siromašne.[108] Još jedna od oporuka je i ona supruge Barthija de Scomle koja je 500 libara miraza odredila za svog brata Dianizija kad postane punoljetan dok je ostatak ostavila mužu da plati mise za njenu dušu i da nešto u dobrotvorne svrhe.[109] Valja spomenuti i oporuke Lucije čiji miraz je iznosio 70 libara, Dobre, supruge Prodija de Cosse koja je imala 800 libara miraza te Franciske, supruge Martina Cimitulija koja je u tu svrhu dobila 40 libara.[110] Kada analiziramo muške oporuke, vidimo da su muževi određivali da se iz njihove imovine mora izdvojiti i vratiti suprugin miraz što je uostalom bilo i zakonom propisano. Tako je Pavao de Begna odredio da se supruzi Mariji vrati 1100 libara miraza, Marin de Osessico je za Margaritu predvidio 870 dok je Lovro Civalellis ženi ostavio 1000 libara u tu svrhu.[111] Neki su oporučno ostavljali novac za miraz svojih kćeri kao što je to učinio Bogde de Lovrehna koji je za to predvidio 1000 libara.[112] Postojale su i oporuke u kojima su muževi jasno naglasili da žena ima pravo na uživanje njihove imovine dok god je u časnom udovištvu. Takvu stavku sadrži oporuka nepoznatog autora koji je svojoj ženi Cvijeti dao i pravo da istjera iz kuće djecu koja bi bila neposlušna i svadljiva.[113] Vlasnici većine svih ovdje navedenih oporuka pripadali su plemićkom sloju što se može lako zaključiti po visokim iznosima miraza i prezimenima

[106] *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis, Nikole pok. Ivana, Gerarda iz Padove: 1296.-1337.,* 59-60, dok. 120.
[107] Isto 67, dok. 130.
[108] Isto 69-70, dok. 134.
[109] Isto 71, dok. 137.
[110] Isto 61, dok. 123, 83-84, dok. 155, 93, dok. 168.
[111] Isto 13, dok. 25, 18-19, dok. 34, 64-65, dok. 127.
[112] Isto 43-46, dok. 100.
[113] Isto 50-51, dok. 108.

obitelji no naišla sam i na nekoliko oporuka pučana čije su miraze, ali i drugu imovinu češće činile pokretnine i nekretnine te manji novčani iznosi.

Kada govorimo o oporukama Zadranki iz razdoblja sredine 14. st. može se izdvojiti još nekoliko stvari koje nam štošta govore o praksi sastavljanja ženskih oporuka i raspodjele imovine.

Zadranke su u oporukama najčešće kao nasljednike (ili pak izvršitelje oporuka) spominjale svoju djecu pri čemu je bio veći udio sinova nego kćeri što nam govori da se u pitanju raspodjele imovine preferiralo mušku djecu. S obzirom da velik dio udanih žena u svojim oporukama nije spominjao djecu može se zaključiti da ih ili uopće nisu imale ili pak da su im djeca umrla u ranoj dobi što je u srednjem vijeku bilo vrlo često. Za nasljednike su često određivale i muževe. U slučajevima kada su kćeri bile određene da naslijede majčinu imovinu, gotovo nikad nisu bile jedine već su uvijek bile imenovane uz svoju braću, očeve ili druge nasljednike. Ipak, ženski nasljednici su se rijetko spominjali[114], što je možda povezano s time da su kćeri obično već bile namirene mirazom kao nasljedstvom. S obzirom da je u srednjem vijeku bila daleko veća smrtnost svih dobnih skupina, u oporukama su se često određivali nasljednici u slučaju smrti onih prvotno imenovanih. Tako je primjerice Katarina, supruga ser Pavla Palumbarde, odredila da u slučaju smrti njenog sina iz prvog braka njenu imovinu naslijede njegova djeca ili pak djeca njenog drugog muža Pavla.[115] Nadalje, u nekim oporukama se spominjalo i zanimanje oporučiteljice. Međutim to je bilo prilično rijetko s obzirom da se udane žene i plemkinje obično nisu mogle baviti nekim konkretnim poslom. Udovice i neudane žene su u tome imale puno više slobode, ali s druge strane ih je upravo to što nisu imale obitelj prisiljavalo da same zarađuju za život. Tako postoji primjer Dobrače, neudane sluškinje svećenika Luke koja je oporučno ostavila dio svog nasljedstva za spas svoje i njegove duše. O tome da su neke žene same zarađivale za život govori i isprava kojom se izvršavala oporuke gospođe Jakobine, a u kojoj je kao kupac drvene kućice bila navedena dojilja Radica koja je očito morala imati plaću kako bi mogla kupiti tu nekretninu.[116]

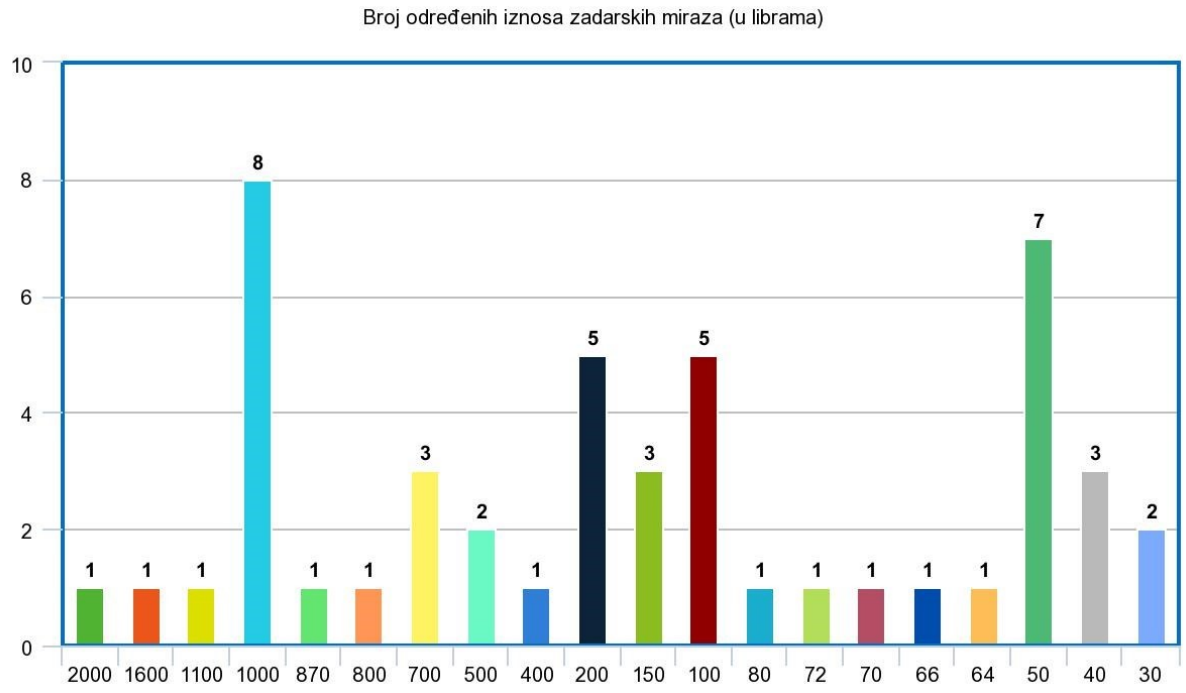
U velikom broju ženskih oporuka bilo je naznačeno da je oporučiteljica u srodstvu s izvršiteljem ili izvršiteljicom svoje oporuke. Izvršitelji su tako bili iz kruga uže ili šire obitelji, a ponekad se radilo i o prijateljima ili ispovjednicima. Brojne žene su za izvršitelje odredile svoje muževe, a bilo je i puno njih čije oporuke su trebala izvršiti njihova braća, sestre, djeca

[114] Vitovski, „Žene i oporuke u Zadru,“ 27, 28.
[115] Isto 43, 44.
[116] Isto 29, 30.

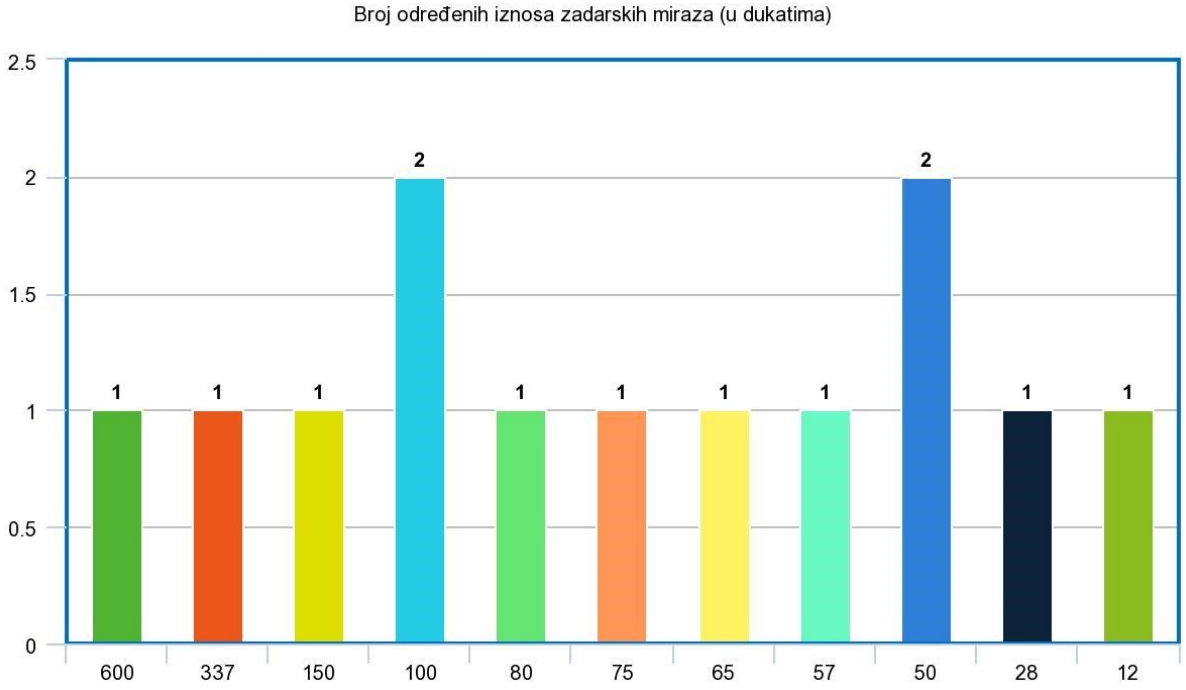
ili pak prijateljice. Tako je primjerice udovica Magdalena za izvršitelje odredila svoju sestru, sina i kćer dok je gospođa Katarina bila izvršiteljica svojim dvjema rođakinjama ili prijateljicama, plemkinjama Desi i Kaći.[117] Žene su često bile imenovane izvršiteljicama oporuka što je značilo da su morale izvršiti zadaće koje bi im pokojnik oporučno odredio primjerice prodati nešto od njegove imovine kako bi se novac raspodijelio onako kako je on htio.[118]

Što se tiče imovine koju su žene oporučivale i osoba kojima su tu imovinu namijenile, bilo je raznih slučajeva, ali ipak se mogu vidjeti neke uobičajene prakse. Žene su često ostavljale nešto novca za socijalno ugrožene skupine kao što su siromašni, bolesni, zatvorenici ili pak siromašne djevojke koje nemaju miraz. Tako je Dobra ostavila 25 libara djevojkama i 10 libara hospitalu sv. Martina. Također, velik broj žena je ostavljao novac i pokretnine raznim samostanima i crkvama. Često bi oporučno odredile prodaju svojih nekretnina kako bi se novac mogao dati tim ustanovama. Tako je Lipa htjela da se proda njen posjed, na kojemu su bile posađene vinova loza i masline te da se dobivenih 40 libara da crkvi. Mnogi su, kao što je već bilo spomenuto ostavljali novac za plaćanje misa kojima se trebao osigurati spas njihove duše. Osobito velik broj misa tražila je za sebe gospođa Magdalena koja ih je htjela čak 1000.[119] Zadranke su pokretnine iz svojih miraza najčešće ostavljale kćerima, a ponekad i sestrama, nećakinjama ili pak redovnicama. Rada, udovica Dobrice je oporučno darovala cijelu svoju užu i širu obitelj. Jednoj kćeri je ostavila krzneno odijelo, tuniku i kozu, drugoj ogrtač, košulje, krevet, pokrivače, kravu i kozu, snahi tkanine i halju, nećaku prsluk, kravu i kozu, bratu vino i kravu, a drugom nećaku kozu. Što se tiče nekretnina, Zadranke su najčešće raspolagale vinogradima, kućom i zemljom za koje bi odredile da se daju u zakup ili pak prodaju. Tako je primjerice Dobrica, žena mornara Vida, kćeri i sinu ostavila po jedan gonjaj vinograda dok su preostala 4 gonjaja izvršitelji oporuke trebali prodati.[120]

[117] Vitovski, „Žene i oporuke u Zadru,“ 39, 40.
[118] Isto 30, 31.
[119] Isto 48-53.
[120] Isto 55-57.

Broj određenih iznosa zadarskih miraza (u librama)
10
8
6
4
2
0
1 1 1 8 1 1 3 2 1 5 3 5 1 1 1 1 1 7 3 2
2000 1600 1100 1000 870 800 700 500 400 200 150 100 80 72 70 66 64 50 40 30

Graf 2.

Broj određenih iznosa zadarskih miraza (u dukatima)
2.5
2
1.5
1
0.5
0
1 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1
600 337 150 100 80 75 65 57 50 28 12

Graf 3.

5.3. MIRAZ U TROGIRU

Trogirski mirazi dio svojih karakteristika dijele sa splitskima i zadarskima, ali se u nekima i razlikuju od njih. I ovdje su se isprave o mirazu sastavljale prije vjenčanja. U Trogiru se dogovoreni miraz isplaćivao nakon konzumacije braka,[121] a to je ponekad bilo navedeno i u samoj ispravi što ne nalazimo u Splitu i Zadru. Tako u jednoj ispravi stoji da je miraz za Dragu bio ugovoren između njene majke i oca njenog muža Mikače „u vrijeme bračnog ugovora i prije nego je brak konzumiran" (*olim tempore contracti matrimonij et ante matrimonium consumatum*).[122] S obzirom da su i u Trogiru roditelji bili vlasnici imovine koju su davali za kćerin miraz, logično je da u većini ugovora oni dogovaraju njegov iznos sa zaručnikom koji najčešće nastupa samostalno.[123] Jedan od primjera je onaj u kojem su se Stane i Rada, roditelji Marije obvezali njenom zaručniku Dominiku dati polovicu kuće i vinograd.[124] Međutim ono što vidimo u trogirskim, ali ne i u splitskim i zadarskim ispravama je to da u nekim slučajevima roditelji ili drugi članovi obitelji ispravom daju miraz djevojci. Marija, kći Silvestra i Dese je od njih dobila 100 libara i dio kuće, a u svrhu miraza za sklapanje braka s Dobretom dok je Liberal pok. Gostiše svojoj sestri Mariji dao malu drvenu kuću i jedno zemljište kao miraz za svoju nećakinju Katerinu, Marijinu kćer.[125] Postojali su i slučajevi u kojima su zaručnici sami sklapali bračni ugovor, uz pristanak djevojčinih roditelja koji su joj tom prilikom dali i miraz.[126] To vidimo kod Petruče i njenog zaručnika Martina koji su sami sklopili svoj ugovor pri čemu je Petruča od roditelja dobila trećinu vinograda.[127] Iz navedenih primjera može se zaključiti da su u Trogiru postojale različite vrste miraznih isprava s obzirom na strane koje su ih sklapale i na načine na koje su djevojčini roditelji predavali miraz. Dok su u Splitu i Zadru roditelji ili sama djevojka davali miraz zaručniku, u trogirskim ispravama je zabilježeno i davanje miraza djevojci bilo prije udaje bilo u trenu sastavljanja bračnog ugovora kojeg je ona mogla samostalno sklopiti sa svojim zaručnikom. Što se tiče oblika u kojem su trogirski mirazi najčešće bili isplaćivani, iz isprava je vidljivo da su i novac i pokretnine i nekretnine bili otprilike jednako zastupljeni. Česti su bili slučajevi u kojima su nekretnine činile čitav miraz kao što je to bilo kod već spomenute Marije koja je dobila polovicu kuće i vinograd, Katerine koja je dobila kuću i zemljište, Jakobine kojoj je maćeha Slava dala gradilište te nećakinje Obrada koji joj je kao miraz ostavio manju kuću i

[121] Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 37.
[122] *Trogirski spomenici* I/II, 186-187, dok. 18.
[123] Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 37.
[124] *Trogirski spomenici* I/II, 272-273, dok. 12.
[125] Isto I/I, 10, dok. 24; I/II, 174-175, dok. 2.
[126] Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 38.
[127] *Trogirski spomenici* I/I, 40, dok. 87.

gradilište.[128] Djevojke su dobivale miraze i u novcu kao primjerice Draga, kći Juše koja je dobila 200 libara ili Budača, kćer Paskola Beriše čiji miraz je iznosio 175 libara.[129] Česta je bila i kombinacija novca i pokretnina ili nekretnina kao u primjeru već spomenute Marije koja je dobila 100 libara i dio kuće.[130] U Trogiru su za razliku od Splita i Zadra bili zabilježeni i mirazi u stoci kao što je bio onaj Franciske, žene Dese Petrova koja je dobila 100 libara i 47 ovaca ili pak onaj Bune kojoj je majka dala 100 ovaca i odjeću.[131] Trogirski mirazi su se također međusobno razlikovali u svojoj visini i količini imovine koja ih je činila. Neki mirazi su bili skromniji kao što je bio onaj Dobrice koja je dobila samo 60 libara, a neki su pak bili znatno veći.[132] Tako se u bračnom ugovoru koji su sklopili Jakobina, kći pok. Marina i Tomiša, sin pok. Donata kao miraz spominju dva izorana imanja u blizini solane kao i još neka zemljišta i vinograd te 700 libara u zlatu, srebru, nakitu, tkaninama i ukrasima.[133] Zanimljiv je i miraz Frančeske, supruge Junija Volčine koja je u brak donijela 700 libara, 15 utega zlata, odjeću, pokrivače te jednu služavku[134] što se ne spominje niti u jednoj drugoj ispravi iz istražene tri komune. Iznose trogirskih miraza prikazuje graf ispod teksta.

I među trogirskim ispravama također postoje one u kojima se spominje miraz iako same po sebi nisu mirazne. Tako jedna isprava govori o tome kako su trogirski knez i suci dopustili Benki, Hrankovoj udovici da proda kuću koju je donijela kao miraz.[135] Sljedeća isprava pak spominje pokojnicu koja je mužu Držimiru i kćeri Ceciliji ostavila 1200 libara svog miraza.[136] Konkretan iznos se spominje i u ispravi kojom su Draga i njen muž Mikača pristali na novu podjelu imovine između nje i njenog brata Silvestra. Naime, Dragi je majka Stana obećala dati 1000 libara miraza što je značilo da bi ona dobila više od polovice roditeljske imovine čime bi njen brat ostao zakinut.[137] I dok su mirazi spomenuti u prethodne dvije isprave bili prilično visoki, negdje nailazimo i na puno manje iznose kao primjerice u sudskoj parnici do koje je došlo nakon što je Desan tužio svog punca Dobreta Primetovog jer mu punih 8 godina nije isplatio obećanih 20 libara na ime miraza.[138] Međutim, valja napomenuti da spomenuti iznos nije bio velik jer ga je žena dobila iznad svog dijela što je značilo da je osim miraza

[128] *Trogirski spomenici* I/II, 272-273, dok. 12, 174-175, dok. 2; I/I, 303, dok. 62, 225-226, dok. 10.
[129] Isto 122-123, dok. 264; I/I, 295, dok. 50.
[130] Isto I/I, 10, dok. 24.
[131] Isto 251, dok. 59, 102, dok. 18.
[132] Isto 107, dok. 27.
[133] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 10, 387-388, dok. 286.
[134] *Trogirski spomenici* I/II, 28-29, dok. 60.
[135] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 11, 76, dok. 62.
[136] *Trogirski spomenici* I/II, 99-100, dok. 214.
[137] Isto 186-187, dok. 18.
[138] *Trogirski spomenici: zapisci kurije grada Trogira od 1310. do 1331.,* 180-181, dok. 62.

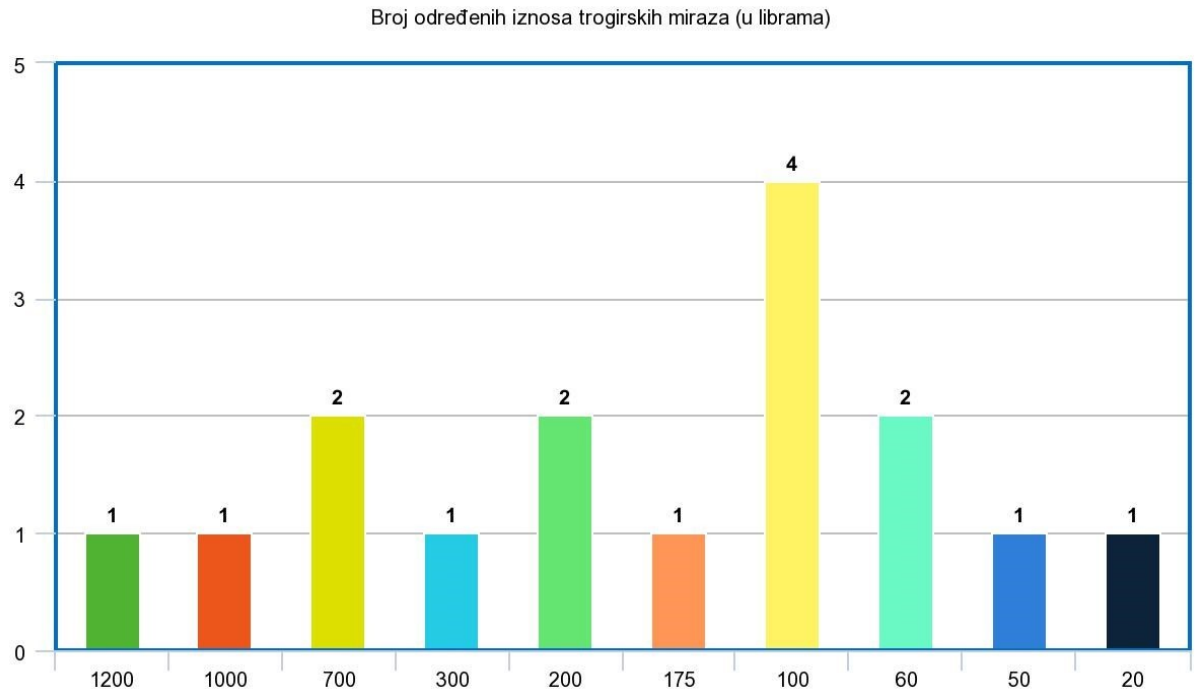
dobivala i dio nasljedstva. Do spora je došlo i između Vukoja Cekilinića i Bratoja Radovanova samo što se u ovom slučaju miraz Bratojeve kćeri, a Vukojeve supruge Stoje sastojao od 50 libara (također iznad dijela), ogrtača, tunike i kreveta.[139]

U analiziranim ispravama postoji i nekoliko njih u kojima je bio zabilježen sam čin sklapanja braka što nisam pronašla među onim splitskim i zadarskim. Iz tih zapisa je vidljivo da se vjenčanje odvijalo u prisutnosti dva svjedoka te da su zaručnik i zaručnica sklapali brak potvrdnim odgovorom na svećenikovo pitanje pristaje li im druga strana kao zakoniti muž/zakonita žena. Potom je muž ženi dao prsten, a bilježnik im je o tom činu sastavio dvije isprave (jednu za muža, a drugu za ženu). Konkretno, u ovim ispravama radi se o vjenčanjima Merkote Čerše i Bogdane Stjepanove, Mihovila i Stoje te Lovre i Dominike.[140]

Može se zaključiti da je u karakteristikama miraza iz tri komune bilo mnogih sličnosti, ali i nekih razlika. Svi su bili isplaćivani u novcu, pokretninama i nekretninama s time da su zadarski mirazi u većem broju slučajeva bili samo u novcu, a trogirski i posebice splitski u nekretninama i pokretninama uz manje novčane iznose. To je ovisilo o razini ekonomske razvijenosti komune i količinama novca koje su posjedovali njeni stanovnici, a ponešto i o društvenom sloju kojem su pripadali. Tako su zadarski mirazi bez obzira na sloj bili najviši, a plemstvo je bez poteškoća isplaćivalo svoje kćeri u novcu te ih zbog visokih iznosa koje bi dobile i potrebe da obiteljske nekretnine ne dođu u tuđi posjed, isključivalo iz nasljeđivanja. S druge strane splitski plemići su često imali teškoće s prikupljanjem novca za miraz zbog čega su se snalazili na razne načine, a miraze tamošnjih djevojaka su iz istog razloga u velikom broju slučajeva činile nekretnine. Trogirski mirazi su prema vrsti mirazne imovine bili najsličniji splitskima, a djevojke su za razliku od splitskih i zadarskih bile u nešto povoljnijem položaju kad se radilo o udaji i dobivanju miraza. Naime one nisu bile isključivane iz nasljeđivanja, u nekim slučajevima su roditelji izravno njima davali miraz, a mogle su i samostalno sklopiti bračni ugovor sa svojim zaručnikom (naravno uz prisutnost roditelja). Takva (ali i neka druga) odstupanja od prakse uobičajene u drugim dalmatinskim komunama mogu se donekle objasniti većim utjecajem slavenskog prava. Naime u Trogiru je slavenski element bio daleko brojniji što je za posljedicu moglo imati nešto sporije utvrđivanje kršćanstva, ali i prihvaćanje zakona koji su većinom proizašli iz tradicije rimskog prava. Nadalje Trogir je, poput još nekih manjih i ekonomski slabije razvijenih komuna imao nešto

[139] *Trogirski spomenici: zapisci kurije grada Trogira od 1310. do 1331.,* 226-230, dok. 77.
[140] Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 37; *Trogirski spomenici* I/II, 310-311, dok. 4, 311-312, dok. 7, 329-330, dok. 43.

manje statutarnih odredbi vezanih za obiteljsko pravo te je ženama jamčio povoljniji položaj kada se radilo o nasljeđivanju i braku.[141]

Graf 4.

6. IMOVINSKO-PRAVNI POLOŽAJ ŽENA (U ODNOSU NA MIRAZ) NA PODRUČJU SPLITA, ZADRA I TROGIRA

Zbog svoje velike važnosti miraz je u srednjem vijeku zauzimao puno prostora u statutima dalmatinskih komuna koji su regulirali razna pitanja vezana uz njega kao npr. tko ga i kada može dati, kome pripada, tko i na koje načine smije raspolagati njime te što se događa s njim u slučaju smrti jednog od supružnika. U ovom poglavlju će biti riječi o nekima od tih statutarnih odredbi te o raznim praksama vezanim za miraz kako bi se dobila jasnija slika o imovinsko-pravnom položaju srednjovjekovnih žena Splita, Zadra i Trogira kao i o tamošnjim bračnim imovinskim odnosima. Žene iz ovog razdoblja bile su podređene u odnosu na muškarce te ni u pravnom smislu nisu bile ravnopravne s njima. S obzirom da je miraz bio jedna od rijetkih stvari koja se najvećim dijelom odnosila na žene, jasno je da se o miraznim

[141] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 11, 70.

pitanjima puno raspravljalo te da se svaku moguću situaciju nastojalo predvidjeti i zakonski regulirati. Neke osnovne statutarne odredbe o mirazu većinom su podjednako vrijedile za sve tri komune. Tako su miraz najčešće ugovarali roditelji djevojke (osobito otac) s njenim zaručnikom kojem su davali dogovorenu imovinu koja se mogla sastojati od novca, nekretnina i pokretnina.[142] U slučaju smrti oca obveza ugovaranja i davanja miraza bi prelazila na braću djevojke, a ako njih nije bilo ili ako su bili maloljetni, na majku, rođake ili tutore.[143] Iako je pravno gledano miraz bio vlasništvo žene te je služio kao zaštita njoj i djeci, predavao se mužu koji je njime i upravljao.[144] S obzirom na to statuti su ipak sadržavali neke odredbe koje su štitile ženu i njen miraz. Tako se primjerice imovina iz miraza većinom nije smjela otuđiti, prodati ili založiti. Nakon muževe smrti miraz se vraćao ženi, a uz njega bi na uživanje dobila i dio pokojnikove ostavštine. U slučaju ženine smrti muž je imao obvezu vraćanja svega što je otuđio iz miraza. Kako je on bio ženino vlasništvo, mogla ga je oporučno ostaviti kome je htjela.[145] Ako u braku nije bilo djece, nakon ženine smrti miraz bi se vraćao njenoj obitelji, a muž je obično imao pravo (ako se ne bi ponovno oženio) samo na uživanje te imovine za svog života.[146]

6.1. ISKLJUČIVANJE ŽENA IZ NASLJEĐIVANJA

U ovom potpoglavlju ću detaljnije razmotriti i opisati povezanost miraza i nasljeđivanja ženske djece jer je to važno za razumijevanje ovdje obrađivanog položaja žena. Naime od 13. st. polako je započeo proces isključivanja ženske djece iz jednakog nasljeđivanja s muškom i to tako što je kćerima njihov dio bio isplaćen u okviru miraza nakon čega se smatralo da su u potpunosti namirene i da više nemaju pravo na očevu ostavštinu s obzirom da nakon udaje ionako više nisu bile dijelom njegove već muževe obitelji. Ta praksa nije bila karakteristična samo za dalmatinske komune već i za prostor europskog Mediterana, a u svrhu njenog boljeg razumijevanja valja se vratiti u razdoblje prije 13. st. jer se tada nasljeđivanje žena temeljilo na rimskom (bizantskom) pravu prema kojemu su muškarci i žene bili ravnopravni u nasljeđivanju i pokretne i nepokretne imovine. Takvo nasljeđivanje, prisutno i u tadašnjoj Dalmaciji ima veze i sa shvaćanjem obitelji kao kognatske zajednice u kojoj su i muška i ženska linija značile jednako. Međutim nakon nekog vremena počelo je

[142] Pokos, „Sluškinje u Dubrovniku," 49, 50.
[143] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 65.
[144] Isto 83.
[145] Glavan, „Miraz u Zadru," 273, 274, 285.
[146] Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 39.

postupno prevladavati agnatsko shvaćanje po kojem je bila važna samo muška linija te je došlo do spomenutog isključivanja ženske djece iz nasljeđivanja te razdiobe imovine (osobito nekretnina) samo između muških srodnika. U takvoj situaciji kćeri nisu mogle dobiti ništa osim svog miraza (osim u slučaju da su im roditelji naknadno oporukom još nešto ostavili).[147] Iako je proces isključivanja žena iz nasljedstva započeo u 13. st., tada je još uvijek bio više iznimka nego pravilo. Iz izvora je vidljivo da su u to vrijeme žene (udane i neudane) još uvijek nasljeđivale jednako kao i njihova braća dok se praksa isplate miraza kao zamjene za udio u nasljedstvu obično provodila samo u slučajevima kada je miraz bio jako visok te kao takav uistinu primjerena zamjena za dio nasljedstva. Isključivanje žena iz nasljeđivanja postalo je puno uobičajenije tek u 14. st. (osobito kod zadarskog plemstva), a žene su se nakon dobivanja miraza ponekad i ispravom odricale daljnjih potraživanja.[148] U nastavku teksta će biti navedeni neki od primjera u kojima se prepoznaje dosad opisano. Valja imati na umu da su u praksi postojala različita shvaćanja ženskog nasljeđivanja i da nisu svi slučajevi bili isti već da su često ovisili o sebi svojstvenim okolnostima i volji sudionika.

Krenut ću od Trogira s obzirom da je tamo bio zabilježen prvi slučaj u kojem braća i sestre nisu imali jednako pravo nasljeđivanja. Naime 1234. je istaknuti Trogiranin Desa de Lucio oporukom ostavio kuću sinovima svog brata Mateja te odredio da ju njih dvojica mogu ostaviti samo svojim prvim sinovima. Ako bi jedan imao samo kćeri, kuću bi dobili sinovi drugog, a ako bi obojica imali samo kćeri, kuća je trebala ostati sinovima Desinog i Matejevog brata.[149] Unatoč ovom primjeru u Trogiru se u 13. st. većinom održala praksa jednakog nasljeđivanja sinova i kćeri. Miraz je ponekad bio uračunat u kćerin dio nasljedstva pa bi ostatak dobila oporukom (kao u primjeru već ranije spomenute Marije, kćeri Silvestra i Dese[150]), a mogao je iznositi i više od dijela te tad nije bio uračunat u njega. Iz primjera Ljube, kćeri pok. Bileta vidimo da kći nekad ni nije dobila miraz prije udaje već se roditelj (u ovom slučaju Ljubina majka) obvezao dati joj dio oporukom.[151] Zanimljiv je i primjer Petronile čija majka Strija je obećala njenom budućem mužu da će kćeri kao miraz dati vinograd u Ostrogu, ali da će unatoč tome nakon majčine smrti biti ravnopravna ostalim nasljednicima u nasljeđivanju imovine.[152] Osim nekoliko navedenih primjera *Trogirski spomenici* sadrže još niz isprava iz kojih je vidljivo da su i u drugoj polovici 13. st. kćeri bez

[147] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva," 61, 62.
[148] Isto 63, 65, 66, 67.
[149] Isto 62.
[150] *Trogirski spomenici* I/I, 10, dok. 24.
[151] Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 38; *Trogirski spomenici* I/I, 39, dok. 85.
[152] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 4., 58, dok. 50.

obzira na svoj bračni status nasljeđivale jednako kao i sinovi, ali i da su mogle svoje nasljedstvo oporukom ostaviti djeci.[153] Međutim bilo je i primjera u kojima se kćerin miraz ipak smatrao i njenim dijelom nasljedstva kao što je bilo u slučaju Splićanke Marije, kćeri kneza Nikole koja se udala za Trogiranina Šimuna Andreisa te bila u potpunosti isplaćena mirazom od 247 libara koji se isplaćivao u nekoliko rata tijekom godina.[154] Sličan primjer je i onaj kćeri Jancija Strijina koja je od njega kao miraz dobila 200 libara, kuću i vinograd s tim da su se te nekretnine morale uračunati u dio nasljedstva koji je trebala primiti nakon njegove smrti.[155] S druge strane taj primjer ipak svjedoči i o ravnopravnosti u nasljeđivanju s obzirom da je ona dobila nekretnine koje su inače često bile ostavljane samo muškim srodnicima kako bi se izbjeglo da ih kćeri putem svojih miraza prenesu u drugu obitelj. Bilo je i slučajeva u kojima se kći nakon primitka miraza odrekla svog prava na roditeljsku ostavštinu kao što je to učinila već spomenuta Frančeska, supruga Junija Volčine nakon što je dobila miraz u novcu i pokretninama.[156] U navedenom slučaju je do odricanja od nekretnina i veće potrebe za novcem i pokretninama vrlo vjerojatno došlo i zbog toga što se Frančeska udala u Dubrovnik te joj stoga nekretnine u rodnom Trogiru nisu bile od koristi.

Pretpostavlja se da je situacija u Splitu bila vrlo slična trogirskoj. Izvori iz prve polovice 13. st. pokazuju da su udane i neudane kćeri nasljeđivale nekretnine jednako kao i sinovi što je vidljivo iz isprave kojom je Karačeva supruga Dobra u sporu s bratom i njegovom ženom dokazivala da ima pravo na zemljište iz nasljedstva kao i da je otkupila dio nasljedstva koji je dobila njena sestra udana u Zadar.[157] Za drugu polovicu stoljeća baš i nema sačuvanih izvora, ali znamo za primjer Prvoslave, kćeri Stana Ilijinog koja se zaredila u samostanu sv. Petra u Trogiru kojem je donijela kuću dobivenu u podjeli očeve ostavštine.[158] U 14. st. kada je praksa isključivanja žena iz nasljedstva postala nešto češća imamo primjer Cvite koja je kao miraz prilikom udaje za Krestu dobila 208 libara u novcu i pokretninama, ali je unatoč tome imala pravo da nakon smrti oca sudjeluje u diobi njegovih dobara zajedno s ostalim nasljednicima.[159] S druge strane Marija, zaručnica Marina Damjanova se 1341. odrekla svog dijela nasljedstva u korist svoja tri brata.[160]

[153] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva," 65.
[154] Isto 65; *Trogirski spomenici* I/II, 299-300, dok. 79.
[155] Isto 66; I/I, 51-52, dok. 107, 108.
[156] *Trogirski spomenici* I/II, 28-29, dok. 60.
[157] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva," 63.
[158] Isto 65.
[159] *Splitski spomenici,* 91, dok. 159.
[160] Isto 61, dok. 105.

Dok u Trogiru i Splitu isključivanje kćeri iz nasljedstva nije zaživjelo u velikoj mjeri, u Zadru je situacija bila drugačija. To se ponovno može objasniti većom ekonomskom razvijenošću Zadra i većim količinama novca što je omogućavalo lakšu isplatu kćeri.[161] Iako su do sredine 13. st. Zadranke imale jednako pravo nasljeđivanja kao i njihova braća, u drugoj polovici stoljeća to se naglo počelo mijenjati. Već tada su se kćeri u slučajevima visokog miraza nakon njegovog primitka odricale svog prava na očevo nasljedstvo. Dobar primjer za to je onaj pučanke Femije, kćeri zlatara Dragote koja je to učinila 1289. nakon što je prilikom udaje za jednog plemića primila čak 2000 libara u novcu i pokretninama te vinograd, kuću i prihode od korištenja još jednog vinograda. Sačuvana je i isprava iz 1290. kojom se Prija, kći pok. Artikucija nakon primitka 1000 libara miraza odrekla svog dijela nasljedstva u korist brata i sestre.[162] Početkom 14. st. isplaćivanje miraza kao zamjene za udio u nasljedstvu postalo je gotovo pa pravilo među zadarskim plemićima. Obično su svi oni isplaćivali kćeri u većim novčanim iznosima pri čemu su se one pismeno odricale svih daljnjih potraživanja, a njihova braća su tada među sobom dijelila roditeljske nekretnine. Kod obitelji koje nisu bile plemićke još uvijek su postojali slučajevi u kojima su kćeri i sinovi ravnopravno nasljeđivali[163] kao što je to bilo kod dva brata i dvije sestre, djece pok. Bonfacina koji su između sebe dijelili majčinu i očevu ostavštinu s time da su i sestre naslijedile nekretnine.[164]

6.2. IMOVINSKO-PRAVNI POLOŽAJ ŽENA I BRAČNI IMOVINSKI ODNOSI

Ovo potpoglavlje će biti posvećeno imovinsko-pravnom položaju žene u odnosu na njen miraz, a bit će nešto riječi i o imovinskim odnosima u braku. Za istraživanje tih tema vrlo su važne statutarne odredbe Splita, Zadra i Trogira kao i neki od izvora.

Jedini način na koji se kći mogla emancipirati (odvojiti) od očinske vlasti bio je ulazak u brak.[165] Međutim ni to nije uvijek bilo jednostavno s obzirom da su dalmatinski statuti propisivali prilično stroge odredbe već i za izbor ženika djevojke. Tako se one u pravilu nisu smjele udati bez pristanka roditelja, a ako bi to učinile oni su ih mogli isključiti iz nasljedstva.[166] Sva tri statuta su bila vrlo jasna po tom pitanju, a onaj Zadarski je čak propisao da u slučaju smrti oca, majka ne može sama dati kćeri dopuštenje za udaju već ga mora tražiti

[161] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva," 69.
[162] Isto 64.
[163] Isto 67.
[164] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 8., 9-11, dok. 8.
[165] Pezelj, „Naznake pravnog položaja," 530.
[166] Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno,* 223, 224.

od barem petorice muških srodnika pokojnog muža.[167] Nakon izbora ženika (na što sama djevojka nerijetko nije imala neko pravo) na red je dolazilo ugovaranje miraza što je najčešće radio otac djevojke s njenim zaručnikom, a ako nije bilo oca, tu obvezu bi na sebe morala preuzeti braća, majka ili pak rođaci djevojke.[168] U većini slučajeva djevojka nije mogla biti ugovorna strana jer je miraz činila imovina u vlasništvu njenih roditelja koja se smatrala takvom sve do sastavljanja isprave kojom bi ju oni prepustili kćeri (primjerice oporuka ili isprava kojom bi izravno njoj dali miraz kao što je znao biti slučaj u Trogiru).[169] Međutim roditelji nisu morali biti jedini koji bi kćeri osiguravali imovinu za miraz. One su u tu svrhu nešto mogle dobiti i od drugih članova obitelji pa i putem njihovih oporuka. Tako se miraz Zadranke Dobrice sastojao od 800 libara te 200 libara koje joj je ostavila pokojna teta Dobra dok su dio miraza Dese iz Trogira činile stvari tete Pribe.[170] Iako je žena bila obvezna mužu donijeti miraz, on nju nije morao darivati povodom braka (*donatio, repromissa,* uzmirazje). Zadarski i Trogirski statut spominju to darivanje (punoljetna muška osoba može sklopiti brak i svojoj ženi dati uzmirazje), ali u praksi ga gotovo i nije bilo.[171] Statuti se osvrću i na prethodno opisano isključivanje žena iz nasljeđivanja. S obzirom da je takva praksa bila relativno česta u dalmatinskim komunama krajem 13. i u 14. st. zanimljivo je napomenuti da ona velikim dijelom nije bila utemeljena na pravnim odredbama jer su statuti većinom propisivali da se u slučaju postojanja udanih i neudanih kćeri one neudane trebaju udati s mirazom nakon čega se preostala ostavština roditelja dijeli na jednake dijelove među svim kćerima. Iz toga je vidljivo da udana kći koja je dobila miraz ipak nije bila smatrana potpuno namirenom.[172]

Iako je miraz pravno gledano bio vlasništvo žene, nije se predavao njoj već njenom mužu koji je jedini imao pravo raspolagati njime. Često je (posebice u Zadru) muž svojom imovinom jamčio ženin miraz te joj se obvezivao da će ga tijekom braka čuvati kao i da će joj ga njegovi nasljednici vratiti u slučaju njegove smrti.[173] O tome govori isprava kojom Diša Skoronja osigurava miraz svoje supruge Mare.[174] Pri tome su takvo muževo priznanje i obveza u Splitu mogli biti samo njemu, ne i ženi na teret.[175] Statuti su se većinom slagali u regulaciji zaštite

[167] Glavan, „Miraz u Zadru," 272.
[168] Janeković-Römer, *Rod i grad,*65.
[169] Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 38.
[170] *Andrija Petrov iz Cantua,* sv. 2., 175-176, dok. 115.; *Trogirski spomenici* I/II, 295, dok. 69.
[171] Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno*, 178.; Glavan, „Miraz u Zadru," 271.
[172] Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno*, 196.
[173] Glavan, „Miraz u Zadru," 274.
[174] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 8., 515-516, dok. 419.
[175] Braica, „Tretman žene," 9.

miraza, a osnovu je činila odredba prema kojoj se mirazna imovina nije smjela prodati, otuđiti ili založiti. Ciljevi toga bili su očuvanje miraza, osiguravanje rađanja djece te sprečavanje siromaštva koje bi žene moglo navesti da upadnu u grešan i nemoralan život.[176] Trogirski statut je po pitanju zaštite miraza bio vrlo strog jer je određivao da žena ni iz kojeg razloga i niti uz pristanak muža ne smije prodati, darovati, zadužiti ili otuđiti stvari iz svog miraza, a založiti ih je mogla jedino uz dopuštenje kneza i kurije.[177] Splitski statut je pak bio nešto fleksibilniji jer iako je i on zabranjivao da muž ili žena otuđuju stvari iz miraza, žena ih je ipak mogla obvezati u opravdanim i hitnim situacijama (glad, spašavanje muža ili sina iz zarobljeništva…).[178] Nadalje, u Splitu je žena mogla prijaviti muža koji bi rasipao svoju imovinu te tražiti da joj vrati njen miraz kako i s njim ne bi isto postupao, a da bi ona mogla iz njega prehraniti sebe i djecu. Trogirski statut je štitio nekretnine koje je žena donijela kao miraz tako što je propisivao da muž bez njene suglasnosti ne smije obrađivati posjed u njenom vlasništvu niti raditi na njemu bilo što drugo.[179] Povrh svega, u sve tri komune je vrijedilo pravilo da nakon smrti žene muž mora vratiti sve ono što je otuđio iz njenog miraza.[180] Iz navedenih statutarnih odredbi koje su bile na snazi u Splitu, Zadru i Trogiru može se zaključiti da je ženin miraz, ako izuzmemo to da se predavao mužu na upravljanje, bio relativno dobro zaštićen jer je muž na razne načine bio sprječavan da otuđi ili raspe miraznu imovinu dok je žena u nekim nepovoljnim situacijama ipak imala pravo tražiti svoj miraz natrag kako bi zaštitila sebe i djecu.

Imovinsko-pravni odnosi supružnika u pravu dalmatinskih komuna bili su obilježeni načelom odvojenosti dobara preuzetom od Justinijana. Prema tom načelu svaki od supružnika je imao svoju imovinu (ženinu je u prvom redu činio miraz) te je ono onemogućavalo da preživjeli supružnik u svoje vlasništvo naslijedi imovinu preminulog. Dopušteno mu je bilo samo njeno uživanje. Neki dalmatinski statuti (po mišljenju Luje Margetića dubrovački, kotorski i splitski) su bračne imovinske odnose temeljili na potpunoj odvojenosti dobara dok su neki (primjerice zadarski) pokušavali pronaći srednji put između potpune odvojenosti i bračne zajednice dobara što se pozitivno odrazilo na imovinsko-pravni položaj žena.[181] U dalmatinskim statutima položaj udovica, ali i udovaca, bio je posebno i pažljivo reguliran te negdje više, a negdje manje povoljan. Krenut ću od splitskih udovica koje su bile u relativno

[176] Glavan, „Miraz u Zadru," 273, 274; Braica, „Tretman žene," 10.
[177] Braica, „Tretman žene," 14.
[178] Isto 10.
[179] Isto 7, 13.
[180] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 84.
[181] Isto 90.

dobrom položaju. Kako je miraz bio vlasništvo žene, nakon smrti muža vraćao se njoj, a nešto od muževe imovine bi joj pripalo samo ako bi on to izričito odredio u oporuci. Tako imamo primjer u kojem je Bogdanin otac Dragan od izvršitelja oporuke njenog pokojnog muža primio sve stvari i miraz koji je ona donijela u brak s pokojnikom te kat kuće koji joj je on oporučno ostavio.[182] Razlike u položaju udovice i pravu koje je ili nije imala na dio muževe ostavštine ovisile su o tome je li u braku bilo djece, je li muž uopće sastavio oporuku i je li žena ostala udovica ili se ponovno udala. Naime ako bi splitska udovica ostala živjeti s djecom, imala bi pravo na uzdržavanje iz muževe ostavštine, a ako nije htjela ostati s njima dobivala bi prihod u visini prava jednog djeteta. Ako je muž umro bez djece i bez oporuke žena bi dobivala svoj miraz te je mogla trošiti prihod od muževe imovine ograničen na 30 libara. U slučaju ponovne udaje dobila je svoj miraz, a iako formalno više nije imala pravo na muževu imovinu i dalje je mogla dobiti tzv. otpremninu (*enganacio*) koja je iznosila 10% njegove ostavštine.[183] Žena koja bi nakon muževe smrti počela živjeti nemoralnim životom ostala bi bez ikakvih prava na njegovu imovinu.[184] Splitski statut je sadržavao još jednu zanimljivu odredbu, onu koja je za žene koje su svojim radom pridonosile prihodima kućanstva predviđala pravo na polovicu dobara koja su njihovi muževi stekli za vrijeme trajanja braka. Obično se radilo o težakinjama i drugim pučankama koje nisu imale služinčad, a koje su odijevale određenu odjeću te radile razne kućanske i druge poslove (pranje rublja, pečenje kruha, donošenje vode, nošenje hrane mužu u polje...).[185] Što se tiče zadarskih udovica, one su nakon smrti muža također dobivale natrag svoj miraz. Tako je Matija, udovica Lovre Polića te udana za Stjepana Boškova od izvršitelja pokojnikove oporuke dobila svoj miraz u novcu, pokućstvu i drugim stvarima u vrijednosti od 28 dukata.[186] U slučaju potraživanja miraza žene su morale imenovati zastupnika koji bi to činio u njihovo ime kao što je Kortezija imenovala Nikolu Albertija da potražuje 337 dukata koje je donijela kao miraz pokojnom mužu Nikoli.[187] Položaj udovice u Zadru najviše je ovisio o tome je li imala djecu s pokojnikom. Ako je, nakon smrti muža je mogla i dalje živjeti u kući, a njegovi nasljednici su bili dužni uzdržavati je. Međutim, ako nije bilo ni djece ni muževe oporuke, njegovi rođaci su mogli otpremiti udovicu nakon što bi joj vratili njen miraz i 10% od

[182] *Splitski spomenici,* 201, dok. 337.
[183] Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno*, 182, 183.
[184] Braica, „Tretman žene," 9.
[185] *Statut grada Splita: splitsko srednjovjekovno pravo = Statuta civitatis Spalati: ius Spalatense medii aevi,* 3. znatno prošireno i temeljito izmijenjeno izd., uvodnu studiju napisao, statut s latinskog preveo i posebnim kazalom pojmova popratio te za tisak priredio Antun Cvitanić (Split: Književni krug, 1998), 220, 921.
[186] *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze,* 46-47, dok. 69.
[187] *Andrija pok. Petra iz Cantua,* sv. 1., 157-159, dok. 95.

pokojnikove ostavštine s time da ukupna svota nije smjela prelaziti 200 libara. [188] Upravo se ovdje može vidjeti već spomenuta sredina između potpune odvojenosti i bračne zajednice dobara. Naime dok se prema mletačkom običajnom pravu udovici iz muževe imovine isplaćivao dio u visini od 10% miraza, u zadarskom pravu se tih 10% obračunavalo bez obzira na njegovu visinu. Ako je muž tijekom života dobro upravljao svojom imovinom, ona bi se povećala te bi samim time rastao i udio koji bi žena dobila u slučaju da postane udovica. Iz toga je vidljivo da se zadarsko bračno imovinsko pravo približilo načelima bračne zajednice dobara.[189] U slučaju da se zadarska udovica htjela preudati, smjela je uzeti samo svoj miraz te nije imala pravo na pokojnikovu imovinu niti na otpremninu.[190] Statut je regulirao i ženinu izvanmiraznu imovinu odnosno stvari koje bi dobivala na dar bilo od roditelja bilo od zaručnika, a kojima je mogla slobodno raspolagati (*res paraphernales*).[191] Svi takvi darovi koje je dobila od roditelja ili rođaka bili su u njenom vlasništvu dok su oni koje je primila u kući muža ili njegovih roditelja pripadali njima.[192] Položaj trogirskih udovica bio je vrlo sličan onome splitskih. Ženi bi nakon smrti muža bio vraćen njen miraz, a ako bi časno čuvala svoje udovištvo mogla je uživati imovinu pokojnika (pod uvjetom da ju ne rasipa). U slučaju preudaje dobila bi miraz i otpremninu u iznosu od 50 libara, a ako bi se u svom udovištvu nečasno ponašala izgubila bi pravo i na otpremninu i na imovinu pokojnika. Ako u braku nije bilo djece, udovica je i dalje mogla uživati pokojnikovu imovinu koja bi pak prešla u vlasništvo njegove rodbine.[193] O imovinsko-pravnom položaju trogirskih udovica ponešto nam govori sudski spor između Medenice, sina Deminca, i njegove maćehe Mire, Demincove udovice. Kako u braku Deminca i Mire nije bilo djece, a Mira nije imala obvezu ostati udovicom, Medenica je od nje tražio da napusti pokojnikovu kuću i vrati stvari koje je koristila, a on bi joj zauzvrat isplatio otpremninu od 10% Demincove ostavštine. Mira je namjeravala ostati udovicom te je smatrala da zbog toga ima pravo uživanja pokojnikove imovine (što je on u oporuci i uvjetovao njenim udovištvom), a zahtijevala je i da joj se vrati njen miraz. Presudom je bilo određeno da Mira ima pravo zadržati svu odjeću i ukrase koje je i prije koristila, ali da Medenici mora vratiti sve stvari koje je iznijela iz pokojnikove kuće. Dobila je i 10% iz nepokretne i pokretne imovine pokojnika.[194] Vidimo da je položaj udovica u Splitu i Trogiru bio vrlo sličan te nešto povoljniji u odnosu na one u Zadru. U sve tri

[188] Pezelj, „Naznake pravnog položaja," 526.
[189] Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno,* 176.
[190] Isto 175.
[191] Pezelj, „Naznake pravnog položaja," 535.
[192] Glavan, „Miraz u Zadru," 274.
[193] Braica, „Tretman žene," 13; Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 41.
[194] *Trogirski spomenici: zapisci kurije grada Trogira od 1310. do 1331.,* 8-15, dok. 3.

komune žene su nakon smrti muža dobivale svoj miraz te su imale pravo uživati pokojnikovu imovinu (pod uvjetom da su ostale časne udovice), ali im ona nije pripadala osim ako muž nije izričito tako odredio u oporuci. Imovinu koju su uživale nisu mogle oporučivati jer je ona čitavo vrijeme bila u vlasništvu pokojnikovih nasljednika (djeca, rođaci). O prilično povoljnom položaju splitskih i trogirskih udovica svjedoči i to što su prilikom eventualne preudaje dobivale otpremninu iz muževe ostavštine. Kod zadarskih udovica je bilo nešto drugačije s obzirom da su udovicu koja s pokojnikom nije imala djecu njegovi rođaci mogli otpremiti iz kuće, a u slučaju preudaje nije imala nikakvo pravo na pokojnikovu imovinu već samo na svoj miraz. Žena je, kao što je već bilo spomenuto mogla slobodno raspolagati mirazom u svojoj oporuci. Obično bi ga ostavljala djeci ili mužu, a dio novca bi dala lokalnoj crkvi kako bi se služila misa za spas njene duše. Tako je Zadranka Dobra, žena Prodija de Cosse ostavila 800 libara svog miraza dvama sinovima, a Franciska, žena Martina Cimitulija ostavila je nešto novca za služenje mise.[195] Oporučno ostavljanje miraza je imalo veliku važnost jer je omogućavalo nasljeđivanje i po ženskoj liniji kao i materijalno osiguravanje djece, osobito kćeri.[196] Što se tiče statutarnih odredbi vezanih za miraz nakon ženine smrti, one su obično propisivale da mirazna imovina pokojnice prelazi u vlasništvo njene djece (ako ih nije bilo vraćala se njenoj obitelji), a muž ju je mogao samo uživati dok se ne bi ponovno oženio[197] iz čega vidimo da je položaj udovaca bio jednak onom udovica.

U sklopu dalmatinskih bračnih imovinskih odnosa postojala je i jedna vrsta ugovora koja nije bila posebno regulirana statutarnim odredbama, a kojom su muž i žena mogli ujediniti svoju imovinu te uspostaviti suvlasnički odnos nad njom. Tako su mogli zajednički upravljati njome, a sklapanje takvog ugovora im je omogućilo i da jedno drugo imenuju nasljednicima te na taj način ukinu prava zakonitih nasljednika. Također, u tom slučaju pravo udovca ili udovice na nasljeđivanje imovine nije ovisilo o tome jesu li imali djecu s pokojnim supružnikom i hoće li sklopiti novi brak. Ugovori se nisu morali odnositi na cjelokupnu imovinu već su mogli i na samo jedan njen dio (primjerice zemljište ili kuću) koji se na taj način izuzimao iz onoga što su nakon smrti supružnika trebali dobiti njihovi zakoniti nasljednici. Opisane ugovore su najčešće sklapali siromašniji pučani koji su htjeli udružiti imovinu, zajednički stjecati novu te slobodnije raspolagati njome.[198] U ovom kontekstu ne bi bilo naodmet ponovno spomenuti i odredbu Splitskog statuta koja je pučankama koje su

[195] Glavan, „Miraz u Zadru," 285.
[196] Isto 286.
[197] Pezelj, „Naznake pravnog položaja," 535; Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 39.
[198] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 92.

svojim radom doprinosile prihodima kućanstva davala pravo na polovicu bračne stečevine što se također povoljno odrazilo na imovinsko-pravni položaj žena te ih, poput već opisanih ugovora, učinilo ravnopravnijima u odnosu na njihove muževe.

7. STRATIFIKACIJA DRUŠTVA I SKLAPANJE BRAKA NA PODRUČJU SPLITA, ZADRA I TROGIRA

Visina miraza može puno toga reći o tome kojem društvenom sloju su pripadali zaručnici. Logično je da su viši i bogatiji društveni slojevi (plemstvo) imali i veće miraze dok su oni pučana i siromašnijih slojeva obično bili puno skromniji. Međutim nije uvijek sve bilo baš tako polarizirano, a ni brakovi nisu uvijek bili sklapani isključivo između pripadnika istog sloja. S obzirom na to, pri analizi miraznih isprava za ovo poglavlje najviše pažnje ću posvetiti tome kakvi su bili mirazi pojedinog društvenog sloja te iznimkama kao što su bili brakovi između pripadnika plemstva i puka, ali i između stanovnika različitih komuna. Društveni sloj kojem je netko pripadao može se lako razaznati iz isprave jer su u njoj obično navedena zanimanja osoba koje daju i primaju miraz kao i njihova prezimena. Tako imamo kovače, majstore, mornare, vrtlare i ostale pučane te plemiće i plemićke obitelji kao što su ser Ivan Domike, ser Dobrol Junijev, de Cossa, de Botono i sl.

Kod usporedbe visine miraza u pojedinim komunama valja obratiti pažnju i na vremensko razdoblje iz kojeg potječe neki miraz. Oni su s vremenom obično samo rasli što je podatak koji također može biti od pomoći posebice onda kada nemamo dostupne miraze iz istog perioda. To je ponekad slučaj i u ovom radu, osobito kod trogirskih miraza koji su gotovo svi iz druge polovice 13. st. S druge strane, većina ovdje obrađenih splitskih miraza je iz 40-ih godina 14. st. dok onih zadarskih ima najviše te ujedno imaju i najširi vremenski raspon, od kraja 13. pa sve do sredine 50-ih godina 14. st. Tako bi se, općenito gledano, moglo reći da su ovdje spomenuti trogirski mirazi nešto skromniji, što zbog toga jer su iz ranijeg perioda što zbog slabije ekonomske razvijenosti Trogira u odnosu na Split i posebice Zadar koji je imao najviše miraze, osobito sredinom 14. st.

Razlike u visini plemićkih i pučanskih miraza možda su najvidljivije u Splitu. Pučanski mirazi odnosno mirazi koje su davali obrtnici, seljaci i drugi Splićani koji nisu pripadali plemićkim krugovima, bili su raznoliki. Isplaćivali su se gotovo podjednako u novcu, pokretninama i nekretninama, a vrijednost im je obično bila između 20 i 70 libara.

Tako između ostalih imamo Obradu, ženu krojača Križana čiji miraz se sastojao od 60 libara i kreveta te zlatara Milgosta koji je za svoju suprugu dobio 48 libara u novcu i opremi.[199] Miraz Radice, supruge Mateja Petrovića sastojao se od 20 libara u novcu, 25 libara u stvarima i zemljišta dok je Stojan Tolišić za svoju kćer Maricu dao 65 libara i tri vretena zemlje.[200] Nešto veći pučanski miraz je bio onaj Cvite, kćeri mornara Miltina koja je dobila 208 libara u novcu i pokretninama s time da je još imala pravo kasnijeg sudjelovanja u diobi očevog nasljedstva.[201] S druge strane imamo nekoliko isprava koje svjedoče o mirazima splitskih plemića. Oni su također bili isplaćivani u novcu, pokretninama i vrlo često nekretninama, a vrijednost im se kretala od 500 do 1000 libara. Najveći miraz bio je onaj Darije, kćeri Mihe Madija Petrova koja je dobila 1000 libara u novcu, stvarima i kući. Slijedi ga miraz Marije koja se udala za Zadranina Marina Damjanova te od braće dobila 800 libara u novcu i zemljištima.[202] Visok je bio i miraz Katarine, supruge Donata koji je za nju primio 780 libara.[203] Unatoč tome što su pripadali povlaštenom sloju, splitski plemići su se nerijetko susretali s problemima u isplati miraza. S obzirom na nešto slabiju ekonomsku razvijenost grada, nisu uvijek imali dovoljno gotovog novca da isplate svoje kćeri zbog čega u miraznoj imovini često nalazimo nekretnine. One su se ponekad i prodavale kako bi se lakše prikupio novac za miraz[204] kao u slučaju Dujma Madija Dujmova koji je u tu svrhu prodao kuću za 150 libara i ser Ivana Petrače koji je prodao kuću i 5 vretena zemlje.[205] O poteškoćama u isplati miraza svjedoči i to da je on ponekad bio isplaćivan u nekoliko rata kao što je bio slučaj kod već spomenutog Lovre Nikolina koji je dijelove supruginog miraza trebao dobivati čak deset godina nakon vjenčanja.[206] Splitski plemići su prilikom zaruka često davali i „zaručničke zaloge“ odnosno imovinu koja je služila kao jamstvo da će brak biti sklopljen te bi pripala jednoj od strana u slučaju da druga odustane od vjenčanja. Kao zalog su se najčešće davale kuće (zaruke Goje i Nikole) i zemljišta (zaruke Mire i Lovre Nikolina te Nikolokte i Franje).[207] Među analiziranim splitskim ispravama nema slučajeva u kojima su brak sklopili pripadnici različitih društvenih slojeva, ali ima nekoliko Splićanki koje su se udale izvan Splita kao što su već spomenuta Marija koja se udala za Zadranina, Goja i Marija udane za

[199] *Splitski spomenici,* 34-35, dok. 57., 106, dok. 186.
[200] Isto 27, dok. 44, 95-96, dok. 167.
[201] Isto 91, dok. 159.
[202] Isto 216, dok. 359.
[203] Isto 339, dok. 563.
[204] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva,“ 67.
[205] *Splitski spomenici,* 127, dok. 222, 122, dok. 215, 124-125, dok. 218.
[206] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva,“ 68.
[207] Isto 67; *Splitski spomenici,* 111-112, dok. 196, 244-245, dok. 408, 253-254, dok. 423.

Trogirane te Draga udana za Omišanina.[208] U takvim slučajevima miraz se obično sastojao od novca i pokretnina (zemljišta koja je dobila Marija, udana u Zadar, trebalo je prodati) jer se nastojalo spriječiti da obiteljske nekretnine dođu u posjed nekoga iz druge komune. To je bilo i zakonski uređeno 1364. kada je splitska komuna donijela odredbu po kojoj plemići smiju oporučno ostavljati zemlju samo sinovima, a ako bi netko imao samo kćeri zemlju im je mogao ostaviti jedino ako bi se udale za Splićane.[209]

Zadarski mirazi, bilo pučanski bilo plemićki, bili su nešto viši od splitskih zbog već spomenute i objašnjene veće ekonomske razvijenosti grada i većih količina novca. Ne treba zanemariti ni to da je dio ovdje obrađenih zadarskih miraza iz nešto kasnijeg perioda od onih splitskih što s obzirom na gotovo stalni rast miraza tijekom vremena također ide Zadru u prilog. Tamošnji pučanski mirazi su poprilično varirali u svojim vrijednostima koje su se kretale od 20 do čak 500 libara dok su oni plemićki obično iznosili od 700 do 1300 libara.[210] Kod zadarskog plemstva često je bilo i isplaćivanje miraza u dukatima što nije bila praksa kod Splićana i Trogirana. Zadarski pučani su obično obračunavali miraze u librama iako se i kod njih može naći pokoji dukat ili pak manje jedinice kao što su libra mletačkog groša, libra malog denara i solad. Plemići su svoje kćeri najčešće isplaćivali u novcu te su ih od kraja 13. st. počeli masovno isključivati iz nasljeđivanja. Ti novčani iznosi su bili prilično visoki, a neki od njih su već bili spomenuti u jednom od prethodnih poglavlja (2000 libara za Femiju, 600 dukata za Kolicu, 700 libara za Jakobinu, 1000 libara za Priju i sl.). Međutim, mirazi plemstva su mogli biti i puno niži od navedenih iznosa kao u slučaju Ivane de Georgio čiji je muž Žuve de Cessamo za nju dobio „samo“ 200 libara.[211] S druge strane u miraznim ispravama pučana zabilježeni su puno manji iznosi miraza iako su i kod njih ponekad postojale veće vrijednosti. Tako je trgovac Stojko od supruge Stane dobio 36 solada[212], a Dragoslav od Drage 30 libara[213] dok su majstor Guarino i vrtlar Nikola[214] od svojih supruga dobili 200 libara u novcu i pokretninama. Za razliku od Splita, veliki dio zadarskih isprava govori o sklapanju braka između pripadnika viših društvenih slojeva, a zabilježeni su i brakovi između plemića i pučana. Iako je takav brak mogao podrazumijevati i puno veće iznose miraza (osobito kada se pučanka udavala za plemića), to nije bilo pravilo. Zlatareva kći, pučanka Femija udala se u

[208] *Splitski spomenici,* 216, dok. 359, 111-112, dok. 196; *Trogirski spomenici* I/II, 299-300, dok. 79; *Splitski spomenici*, 336, dok. 557.
[209] Nikolić Jakus, „Obitelj dalmatinskog plemstva,“ 67.
[210] Homa, „Kultura stanovanja,“ 18.
[211] *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze*, 125, dok. 181.
[212] *Andrija Petrov iz Cantua*, sv. 2., 291, dok. 191.
[213] Isto 262, dok. 173.
[214] Isto 98, dok. 62; sv. 1., 248, dok. 150.

plemićku obitelji de Micusso s vrlo visokim mirazom od 2000 libara u novcu, pokretninama, vinogradu, kući te prihodima od korištenja drugog vinograda. Očito je da je njena obitelj premda pučanska bila prilično dobrostojeća te da su tako velikim mirazom htjeli dostojno ispratiti kćer u uglednu obitelj. S druge strane u većini ostalih brakova plemića i pučana iznosi miraza su bili srednjih vrijednosti. Primjerice plemić Grgur de Qualis je od supruge Stane, mornareve kćeri dobio 75 dukata u novcu, stvarima za kuću i pokretninama,[215] mornar Juraj je za Mariju, kćer Krše de Cortesije, primio 150 libara u novcu i pokretninama[216] dok je drvodjelac Ivan od supruge, vjerojatno kćeri došljaka, Palme de Bonficino dobio 200 libara.[217] Postojali su i brakovi između Zadranki i stranaca bilo iz druge komune bilo iz Italije što se dijelom može objasniti poslovnim dolascima i boravkom u gradu raznih talijanskih i drugih trgovaca, službenika i sl. Tako se Andrija, sin milanskog kovača i građanin Mletaka oženio Zadrankom Paksetom koja je donijela miraz od 100 libara.[218] Nikola Miriše iz Šibenika je od supruge, Zadranke Dobre, primio 240 dukata u novcu i pokretninama,[219] a Trogiranin Ludovik je sklopio brak s Nikolotom de Botono te od njenog brata dobio miraz od 1000 libara.[220] Vidimo da je u takvim slučajevima miraz obično bio isplaćivan u novcu kako nekretnine ne bi došle u posjed stranaca. Neki su muževi iako stranci bili smatrani građanima Zadra jer su bili u službi zadarskih komunalnih vlasti kao primjerice pješački zapovjednici Marko Bauzano iz Venecije i Rustigin de Rustiganis iz Bologne oženjeni Zadrankama Kristinom i Margaretom čiji mirazi su također bili u novcu i pokretninama.[221]

Visina trogirskih miraza je također ovisila o pripadnosti društvenom sloju. Viši slojevi imali su i veće miraze kao u slučajevima Jakobine, kćeri pok. Marina čiji miraz se sastojao od nekoliko zemljišta i 700 libara u zlatu, srebru, nakitu, tkaninama i drugim ukrasima[222] te Dobre, kćeri Valentina de Lucio koja je dobila 1000 libara i zemljište u Splitu u koji se i udala.[223] Frančeska, kći Cebre de Lucio također je dobila visoki miraz od 700 libara i 15 utega zlata kao i odjeću i drugu opremu te služavku.[224] Mirazi pučana su pak bili puno manji kao primjerice onaj Dobrice, kćeri Marka Suska koja je dobila 60 libara.[225] U Trogiru je bilo puno

[215] *Andrija Petrov iz Cantua,* sv. 1., 289, dok. 173.
[216] Isto sv. 2., 23, dok. 9.
[217] *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze*, 140, dok. 204.
[218] *Andrija Petrov iz Cantua,* sv. 2., 45-46, dok. 22.
[219] *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze*, 20-21, dok. 33.
[220] Isto 83, dok. 121.
[221] Glavan, „Miraz u Zadru," 281; *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze*, 47, dok. 71, 57, dok. 84.
[222] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,* sv. 10., 387-388, dok. 286.
[223] *Trogirski spomenici* I/II, 207, dok. 76, 78.
[224] Isto 28-29, dok. 60.
[225] Isto I/I, 107, dok. 27.

brakova između plemića i pučana. Plemići su se često ženili ženama iz najnižih slojeva zbog čega je 1573. bila donesena odredba po kojoj za ženu smiju uzeti samo plemkinju ili uglednu pučanku. Plemkinje su se također udavale za ugledne pučane, ali ne i za muškarce iz najnižih slojeva.[226] Tako se plemkinja Marija udala za pučanina kao i njena kći Stana.[227] S druge strane je ugledni pučanin Jancije Strijin svoju kćer Desaču udao za plemića, a njihova kći se pak udala za bogatog trgovca.[228] Trogiranke, ali i Trogirani su često (češće nego je to bio slučaj u Splitu i Zadru) sklapali brakove s osobama iz drugih komuna. Trogirske djevojke su se nerijetko udavale za Splićane kao već spomenuta Dobra de Lucio koja se udala za sina splitskog kneza te Marija, kći Silvestra koja je sklopila brak s Dobretom iz Splita.[229] Trogiranin Šimun Andreis oženio je Mariju, kćer splitskog kneza, a Matej Stanu, također Splićanku.[230] Trogiranke su se udavale i za Šibenčane (npr. Domincija za Radina) te Zadrane (Stasija za Drigimera), ali i Dubrovčane (Frančeska de Lucio za Junija Volčinu).[231] Česti brakovi s osobama iz drugih komuna mogu se objasniti time što je Trogir imao prilično malo stanovnika, a razna srodstva, kumstva i redovnički zavjeti su dodatno sužavali krug potencijalnih bračnih partnera.[232]

Možemo zaključiti da su visine miraza u ovim dalmatinskim komunama u većini slučajeva odgovarale očekivanima s obzirom na pripadnost društvenom sloju, ali da je ipak bilo nekih iznimki. Vidimo da su zadarski mirazi bili najviši i gotovo uvijek isplaćeni u novcu (posebice kada se radilo o plemićkim krugovima) kao i da je veliki dio zadarskih isprava bilježio brakove između pripadnika viših društvenih slojeva. U Splitu je takvih isprava bilo znatno manje, a raznolikost imovine koja je činila tamošnje miraze bila je bliska onoj trogirskoj. U Trogiru je pak bilo najviše brakova između pripadnika različitih društvenih slojeva kao i brakova sa stanovnicima drugih komuna. S obzirom na to moglo bi se reći da su od stanovnika ove tri komune Trogirani imali nešto više slobode u izboru bračnog partnera, a tamošnje djevojke su također imale i nešto veća prava kod nasljeđivanja, isplaćivanja miraza i sklapanja bračnog ugovora što je već bilo objašnjeno u prethodnim poglavljima.

[226] Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 35.
[227] *Trogirski spomenici* I/I, 211, dok. 154.
[228] Isto 3-4, dok. 9; I/II, 5, dok. 10; II/I, 193-194, dok. 54, 212-214, dok. 70.
[229] Isto I/II, 207, dok. 76, 78.; I/I, 10, dok. 24.
[230] Isto 299-300, dok. 79, 267, dok. 1.
[231] Isto 272-273, dok. 12; I/I, 194-195, dok. 123; I/II 28-29, dok. 60.
[232] Jelaska, „Trogirska srednjovjekovna obitelj," 36.

8. USPOREDBA PRAKSE SKLAPANJA BRAKA U KOMUNAMA SREDNJE I JUŽNE DALMACIJE

U pitanjima obiteljskih struktura, prakse sklapanja braka, karakteristika miraza i imovinsko-pravnog položaja udanih žena, područje južne Dalmacije (posebice ono dubrovačko) dijelilo je neke sličnosti sa srednjodalmatinskim komunama, ali također je imalo i neke svoje posebnosti koje su bile rezultat drugačijeg mentaliteta i naravi društva kao i razlikama u ekonomskoj razvijenosti. U ovom poglavlju ću opisati situaciju vezanu za obitelj, brak i miraz u južnoj Dalmaciji te prikazati u čemu je slična, a u čemu se razlikuje od one u srednjodalmatinskim komunama. Fokusirat ću se na Dubrovnik koji je ekonomski bio prilično razvijen, a staleški vrlo jasno podijeljen na vlastelu i pučane. Dubrovačko društvo (posebice vlasteoski krugovi) bilo je konzervativnije i zatvorenije od onog u srednjodalmatinskim komunama što se odrazilo i na obiteljske strukture te praksu sklapanja braka. S obzirom da se ovo poglavlje bavi brakom na području južne Dalmacije, istraživanje ne bi bilo potpuno ako u njega ne bi bio uključen i srednjovjekovni Kotor, grad na samom jugoistoku Kotorskog zaljeva. Tijekom srednjeg vijeka nalazio se pod vrhovništvom više različitih vladara, a bio je vrlo važan kao trgovačko čvorište između Balkana i Sredozemlja.[233] Također, na razne načine je bio povezan s Dubrovnikom s kojim je dijelio i brojne sličnosti u pogledu prakse sklapanja braka.

8.1. OBITELJSKE STRUKTURE U SREDNJOJ I JUŽNOJ DALMACIJI

Dalmatinsko (pa tako i dubrovačko) društvo živjelo je u jednostavnim i višestrukim obiteljima pri čemu su ove prve bile karakterističnije za niže društvene slojeve dok je druga vrsta bila prisutnija kod patricijata. Dok se jednostavna obitelj sastojala od bračnog para i njihove djece, višestruka je imala više vrsta od kojih su u dalmatinskom društvu bile prisutne dvije, a to su zajednica oca i sinova i zajednica braće. Jedna od osnovnih karakteristika jednostavne obitelji bila je ta da su njeni članovi (odnosno bračni par) sami zarađivali za život te da za razliku od patricijata nisu imali naslijeđeni posjed od kojeg su mogli živjeti. S druge strane istaknuti pučani i plemićke obitelji su svoju moć, ugled i bogatstvo temeljili na patrimonijalnim posjedima i trgovačkoj djelatnosti kojoj su ti posjedi jamčili stabilnost. Zbog toga se takve obitelji nisu dijelile, a zemlja se nije smjela prodavati ili otuđivati već su je mogli dobiti samo zakoniti nasljednici. Složena obiteljska struktura omogućavala je lakše

[233] *Hrvatska enciklopedija,* s.v. „Kotor“ https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=33474 (posjet 11.4.2021).

upravljanje posjedima te koncentraciju kapitala na jednom mjestu što je imalo pozitivan utjecaj na gospodarsku i političku aktivnost obitelji. Smatralo se da nitko ne može uspjeti izvan grupe stoga se pojedinca nastojalo što čvršće vezati za obitelj pri čemu su njegove želje i sloboda izbora bile podređene obiteljskim interesima te obično padale u drugi plan. S obzirom na opisane prednosti složena obitelj je bila vrlo poželjan oblik obiteljske zajednice i to osobito među dubrovačkom vlastelom, ali i kod zadarskih plemićkih rodova. U komunama koje su bile manje i ekonomski slabije razvijene (Split, Trogir) takve zajednice su bile rjeđe, pojedinac je imao više slobode u formiranju svoje obitelji te sinovi nisu bili toliko čvrsto vezani za oca i podređeni njegovoj vlasti.[234]

U zajednici oca i sinova koja je bila česta među dubrovačkom vlastelom, sinovi su bili gotovo potpuno podređeni očevoj volji te su i nakon sklapanja brakova živjeli s njim. Nisu smjeli napustiti kućanstvo bez njegove dozvole, a on je mogao u bilo kojem trenutku raskinuti zajednicu ili istjerati punoljetnog sina prema kojem je doduše i dalje imao obvezu uzdržavanja. Iako je postojala opcija emancipacije sinova, ona opet nije značila njihovu samostalnost koja je u svom pravom smislu započinjala tek nakon očeve smrti i nasljeđivanja njegove imovine. Čak su i zakonske odredbe osiguravale očevima da će im sinovi biti podređeni sve do njihove smrti, a to je bilo postignuto propisivanjem ograničenja prava sinova na raspolaganje imovinom. Naime otac je bio jedini koji je imao pravo raspolagati obiteljskom imovinom, ali i mirazima svojih snaha te svime što bi njegovi sinovi stekli obavljajući svoje službe. Iako su sinovi imali pravo na očevu imovinu, ono se moglo ostvariti tek nakon njegove smrti što ih je prisiljavalo da do onda žive u njegovom kućanstvu i pod njegovom vlašću.[235] Za razliku od zajednice oca i sinova, ona braće (*fraterna*) je nastajala njihovom slobodnom odlukom da žive zajedno, a ponekad bi i roditelji u oporuci naveli da žele da njihovi sinovi žive zajedno barem dok svi ne postanu punoljetni. U takvom kućanstvu živjela su punoljetna braća zajedno s maloljetnom te sa svojim ženama i djecom. Zajednica je najčešće nastajala udruživanjem miraza koji bi svaki od braće dobio prilikom svoje ženidbe, a trebala je trajati sve dok sva braća ne bi postala punoljetna. Osim miraza, u zajednici je bila udružena i sva druga imovina kojom su braća zajednički upravljala. Žene i djeca su mogli biti uzdržavani o zajedničkom trošku ili bi svaki od braće sam uzdržavao svoju obitelj. Poslove su braća mogla sklapati zajednički, ali i svatko za sebe. Podjela imovine nakon prestanka zajednice bila je detaljno uređena statutarnim odredbama i to čini se, prilično pravedno.

[234] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 22-27, 30.
[235] Isto 29-33.

Vidljivo je da je zajednica braće svojim članovima davala puno više slobode i mogućnosti samostalnog odlučivanja nego ona oca i sinova. Zbog prednosti koje je imala za nju se nije odlučivala samo vlastela već i obrađivači zemlje i bogati pučani koji su se bavili trgovinom.[236] Međutim niži društveni slojevi su težili stvaranju višestruke obitelji iz nešto drugačijih razloga nego vlastela. Naime, trgovci, obrtnici i obrađivači zemlje na taj način htjeli osigurati svoje udovice i starije članove obitelji ili pak da ih sinovi ili zetovi uzdržavaju kad ostare.[237]

8.2. BRAK I MIRAZ U JUŽNOJ DALMACIJI

Pripadnice dubrovačkih patricijskih obitelji su se udavale vrlo mlade (nekad već i prije 14. godine života) za muškarce starije od sebe koji su ponekad iza sebe već imali koji brak.[238] One su se, poput plemkinja iz drugih dalmatinskih gradova, morale udati za onog koga bi odredila njihova obitelj koja se prilikom izbora vodila raznim gospodarskim, političkim i obiteljskim interesima.[239] Razlog vrlo rane udaje bila je visoka razina plodnosti mladih djevojaka od kojih se očekivalo da rode što više djece s obzirom da je njihov visoki mortalitet otežavao osiguravanje kontinuiteta obitelji.[240] S druge strane djevojke iz nižih društvenih slojeva udavale su se nešto kasnije jer su često same sebe materijalno osiguravale. Među siromašnijima nije bilo potrebe za velikim brojem djece jer ionako nije bilo dovoljno sredstava za njihovo uzdržavanje, a i nije bilo poželjno da žene provedu velik dio vremena trudne s obzirom da su morale raditi.[241] Siromašnije djevojke su također imale i veću slobodu pri izboru bračnog partnera, a svoje brakove su ponekad čak i same ugovarale.[242]

Brak i miraz su u Dubrovniku, kao i u drugim dalmatinskim komunama, najčešće dogovarali roditelji ili braća djevojke s njenim zaručnikom koji je najčešće nastupao samostalno. Zanimljivo je kako se ovdje, za razliku od drugih komuna miraz ugovarao i davao bez ikakve javne isprave, a tako je bilo sve do donošenja statuta 1272. Takva praksa se temeljila na starom običajnom pravu, a o njenim nedostacima svjedoče česti sudski sporovi između supružnika ili pak njihove rodbine vezani za isplate miraza.[243] Dok u drugim komunama nije bilo posebnih ograničenja i pravila o vrijednosti miraza, u Dubrovniku je čak i ona bila

[236] Janeković-Römer, *Rod i grad*, 33-40.
[237] Isto 31.
[238] Isto 44.
[239] Isto 64.
[240] Isto 44.
[241] Isto 46, 50.
[242] Isto 66.
[243] Dinić-Knežević, *Položaj žena,* 78.

zakonski regulirana što svjedoči o tome koliko je pažnje dubrovački patricijat pridavao ženidbenoj politici. Naime 1235. bio je donesen *Ordo de dotibus et nuptiis*, dokument koji je propisivao dopuštenu visinu miraza i vrstu opreme djevojaka iz vlasteoskih obitelji te im uskratio pravo na nasljedstvo ako su imale braću što je 1272. postala i jedna od statutarnih odredbi. Navedenim dokumentom se nastojalo spriječiti rasipanje novca i druge imovine, a u svrhu toga sadržavao je i propise o svadbama čiji su troškovi i trajanje morali biti što manji.[244] Obiteljsko imovinsko pravo je bilo detaljno regulirano Dubrovačkim statutom iz 1272., a nedugo nakon takva pitanja su došla u nadležnost svjetovnih umjesto crkvenih sudskih vlasti iz čega je ponovno vidljivo koliko je miraz bio važan u dubrovačkom društvu.[245] Vrsta mirazne imovine dubrovačkih žena nije se razlikovala od one žena iz Splita, Zadra i Trogira. I ovdje se miraz sastojao od novca, opreme za kuću, odjeće i nakita te od nekretnina koje su pak bile češće u mirazima djevojaka iz nižih društvenih slojeva[246] baš kao što je bio slučaj i u ostale tri komune. Iznos miraza je i u Dubrovniku ovisio o željama i mogućnostima obitelji i društvenom sloju kojem je pripadala, a u slučaju vlastele i o odredbama već spomenutog dokumenta iz 1235. Njime je bilo određeno da miraz ne smije iznositi više od 200 perpera i 10 unča zlata s time da to ograničenje nije vrijedilo za obitelj koja je udavala kćer izvan Dubrovnika. Statut iz 1272. povisio je dopuštenu granicu iznosa na 400 perpera, ali vlasteoske obitelji se nisu držale zakona te su davale i puno veće miraze od propisanog.[247] To možemo vidjeti i na nekoliko primjera. Miraz koji je primio Matija Menčetić za Prvoslavu, kćer Paska Sabinija sastojao se od 750 perpera potom zlata, bisera, dvije libre srebra, jedne kuće i odijela kakvo je bilo predviđeno statutom. Petar, sin Mihajla Držića je od svoje supruge Jele, kćeri Matije Boljačića dobio 650 perpera, 50 unči zlata, služavku i odijelo dok je Marin Gangulić od oca svoje zaručnice Marije primio vinograd i 1050 solida od kojih je 300 bilo u gotovom novcu, a za ostatak je Marijin otac založio polovicu svoje kuće i polovicu drugog vinograda.[248] Navedeni primjeri su s kraja 13. st., a iznosi miraza su tijekom vremena samo nastavljali rasti tako da su u drugoj polovici 14. st. dostigli vrlo visokih 4000 perpera.[249] Sve viši iznosi miraza su ovdje, kao i u Zadru, bili posljedica ekonomske razvijenosti grada, pojave bankarstva te epidemije kuge koja je sredinom 14. st. prouzročila nagli pad broja stanovnika uslijed čega je došlo do „viška“ novca te pada njegove vrijednosti zbog čega su i

[244] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 63, 65.
[245] Isto 80.
[246] Isto 78.
[247] Isto 80.
[248] Dinić-Knežević, *Položaj žena,* 81.
[249] Isto 84, 85.

pučanke dobivale miraze vrlo slične onim plemićkima.[250] Visoki iznosi miraza bili su veoma važni za patricijske obitelji jer su zahvaljujući njima učvršćivale svoj položaj u društvu i imale veće šanse za poslovne suradnje s drugim istaknutim obiteljima. Sami zetovi su vrlo često koristili novac dobiven kao miraz kako bi pokrenuli neki trgovački ili drugi posao.[251] Međutim, unatoč bogatstvu i dubrovački su se plemići poput onih splitskih nerijetko suočavali s teškoćama u prikupljanju novca i isplati miraza uslijed čega su također prodavali ili zalagali nekretnine, a ako bi zaručnik pristao, u miraz bi davali samo njih. Veći broj kćeri u vlasteoskoj obitelji roditeljima je predstavljao prilično velik problem jer je bilo gotovo nemoguće sve ih udati s prikladnim mirazima zbog čega je otac morao odlučiti koje kćeri će udati, a koje će poslati u samostan.[252] U Dubrovniku inače nije vrijedilo pravilo nekih zapadnih zemalja po kojem starija kći ima pravo na veći miraz već su sve kćeri trebale dobiti jednako što je uostalom bio slučaj i u drugim dalmatinskim komunama.[253] U slučaju da je otac imao kćeri iz više brakova, onima iz prvog braka je miraz bio isplaćivan iz miraza njihove majke, a ako to nije bilo dostatno ostatak bi dobile iz očeve imovine, ali tek nakon njegove smrti i vraćanja miraza njegovoj udovici.[254] Valja spomenuti i to da dubrovačke djevojke nikad nisu dobivale *contrados* od svojih muževa. Mirazi su se obično isplaćivali nakon sklapanja bračnog ugovora te je vrijedilo pravilo da se djevojka nije mogla preseliti kod svog muža sve dok njemu nije bio isplaćen bar jedan dio njenog miraza.[255]

Za razliku od plemićkih, pučanski mirazi nisu bili ograničeni zakonima te su njihovi iznosi, kao i u srednjodalmatinskim komunama često bili puno manji. Pučanke su obično dobivale između 100 i 150 perpera dok su obitelji obrtnika svojim ženskim članovima često mogle osigurati najviše 30. Iznimka su bili bogatiji obrtnici ili pak oni strani koji bi za svoje supruge dobivali između 200 i 500 perpera.[256] Međutim ponekad su se i pučanski mirazi svojom visinom mogli mjeriti s plemićkima što je obično bio slučaj kod istaknutih građanki koje su se udavale za sinove iz vlasteoskih obitelji. Tako je primjerice Šimoza, kći Petra Bogdano prilikom udaje za Frana, sina Petra Krusića dobila 400 perpera, 50 unči zlata i služavku.[257] Iznosi miraza pučana su tijekom 14. st. također rasli zbog već navedenih razloga te su krajem stoljeća u nekim slučajevima dostizali i nekoliko tisuća perpera. Tako visoke iznose su obično

[250] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 80.
[251] Isto 89.
[252] Isto 79, 81.
[253] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 79.
[254] Isto 71.
[255] Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi,* 134.
[256] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 80.
[257] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 82.

dobivale kćeri zlatara, liječnika, ljekarnika i bogatih trgovaca.[258] Za razliku od plemića i bogatih pučana kojima je kao miraz najpoželjniji bio novac koji se mogao uložiti u trgovačke i druge poslove, onim siromašnijima je bilo korisnije dobiti nekretninu, primjerice komad zemlje ili kućicu gdje bi novi bračni par mogao živjeti i privređivati. Siromašnim djevojkama koje su ostale bez roditelja miraz su često davali rođaci, ali i građani koje je Crkva poticala da oporučno ostave nešto od svoje imovine u tu svrhu što nam također govori koliko je važan bio miraz u srednjovjekovnom društvu.[259] Iz dosad napisanog vidimo da se karakteristike miraza u Dubrovniku nisu znatnije razlikovale od onih u srednjodalmatinskim komunama. Vrste imovine koja se davala u miraz, načini njegovog isplaćivanja i teškoće koje su pratile isplatu posvuda su bili gotovo jednaki, a iznosi miraza su najviše ovisili o mogućnostima pojedine obitelji i društvenom sloju kojem je ona pripadala.

Ipak, uz sve sličnosti čini se da je opterećenost ženidbenom i miraznom politikom bila puno veća kod dubrovačkih plemićkih obitelji nego kod splitskih, zadarskih ili trogirskih. Važnost miraza vidljiva je i u tome što su njegove karakteristike kao i bračni imovinski odnosi bili vrlo detaljno regulirani, što statutom što posebnim dokumentima kakav je bio onaj iz 1235. Kako bi se bolje razumjela važnost visokih miraza za dubrovačku vlastelu valja znati kakva je bila narav tih obitelji. One su se tijekom vremena znatno razgranale i učvrstile te postale vrlo utjecajne na gospodarskom i političkom području. U svrhu očuvanja i povećanja svog bogatstva i posjeda te ekonomskih i političkih uspjeha, svaka od tih obitelji je nastojala svoje članove držati na okupu i pod strogom kontrolom puno više nego što je to bio slučaj u srednjodalmatinskim obiteljima. Neprestano isticanje i povezivanje sa sebi sličnim (ili još bogatijim i utjecajnijim) obiteljima iziskivalo je i detaljnije razrađenu ženidbenu politiku pri čemu se žensku djecu svodilo na objekte koji služe isključivo tome da povežu dvije obitelji te rađanjem što većeg broja djece osiguraju kontinuitet onoj muževljevoj. S obzirom na opisane zajednice oca i sinova vidimo da su i muška djeca nerijetko bila u nepovoljnom položaju te podređena očevoj volji znatno više i dulje nego ona u drugim komunama.

Praksa sklapanja braka na području Kotora je u mnogočemu bila slična onoj u Dubrovniku. Da bi izbjegli protivljenje izboru roditelji su i ovdje počinjali s ugovaranjem brakova za svoju djecu već u njihovoj ranoj dobi. Time su ujedno htjeli i na vrijeme osigurati budućnost kćeri u slučaju vlastite smrti.[260] No nisu samo ženska djeca bila u nepovoljnom

[258] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 85.
[259] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 80, 82.
[260] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 22.

položaju jer su prema Kotorskom statutu očevi mogli oženiti i svoje maloljetne sinove te umjesto njih preuzeti miraz njihovih žena. S obzirom da je crkvena teorija o braku nalagala da za valjano sklopljen brak mora postojati pristanak obje strane, punoljetna djevojka je načelno gledano imala pravo odbiti udaju za muškarca kojeg su joj izabrali roditelji, ali u praksi najčešće ne bi uspjela provesti svoju volju. Tako se u izvorima spominje slučaj jedne dubrovačke djevojke koju su roditelji zaručili za Kotoranina bez njenog pristanka. Žalila se crkvenom sudu, ali šanse za uspjeh joj nisu bile velike s obzirom da nije imala konkretan dokaz da je bila zaručena protiv svoje volje.[261] Zanimljivo je spomenuti kako su u srednjem vijeku zaruke odnosno razmjena obećanja da će se brak sklopiti (*verba de futuro*) imale prilično veliku važnost te su ponekad bile praćene i notarskom ispravom. Djevojke često nisu sudjelovale u njima već se obećanje o braku sklapalo između dvije obitelji. Zaruke su se mogle raskinuti jedino ako nakon njih nije došlo do spolnog odnosa među zaručnicima jer bi se u tom slučaju smatralo da je brak sklopljen, bez obzira na izostanak *verba de presenti.* Iako se bračno obećanje moglo raskinuti, to nije bilo baš tako jednostavno odnosno povlačilo je za sobom čitav niz posljedica kao što su sukob između dvije obitelji, gubitak miraza, javna sramota te odšteta koju je morala isplatiti strana koja je odustala od braka. U to vrijeme se obećanje braka shvaćalo vrlo ozbiljno, kao potvrda svih prethodnih razgovora i dogovora stoga nakon njega obično nije bilo povratka.[262]

Dogovaranje braka i isplata miraza su i u Kotoru, kao i u Dubrovniku te druge tri opisane komune bili obveza oca. Ako njega nije bilo, to bi obavljali braća i(li) majka djevojke, a ako ni njih nije bilo onda rođaci. U slučaju da djevojka nije imala rodbinu, posrednik u njenoj udaji je bio izvršitelj oporuke njenog oca ili majke. U Kotoru su bračne pregovore ponekad vodili i ovlašteni svećenici. Žene su vrlo rijetko samostalno dogovarale svoj brak, a kada jesu obično se radilo o udovicama koje su na to imale pravo ili pak o siromašnim punoljetnim djevojkama koje nisu imale nikakvu rodbinu. U najvećem broju slučajeva roditelji su zaručivali svoju maloljetnu djecu zbog čega je trebalo proći više godina do sklapanja braka i njegove konzumacije.[263] S obzirom da je miraz bio isplaćivan prije vjenčanja, mladoženja ga je morao vratiti ako bi kojim slučajem odustao od braka, a ako bi odustala nevjesta njen otac bi ostao bez imovine koju je prethodno dao za nju.[264] Isplata miraza prije vjenčanja bila je osobito česta praksa među bogatijim i uglednijim slojevima društva što je pak budućim

[261] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 9, 10.
[262] Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi,* 132, 133.
[263] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 10-12.
[264] Isto 17.

zetovima omogućavalo sredstva koja su mogli što prije uložiti u svoje poslove. U slučaju da brak nije bio konzumiran (čemu se pridavala velika važnost jer je tek konzumacija činila brak u potpunosti valjanim), zetovi su obično morali vratiti dobiveni miraz.[265] S druge strane, miraz se ponekad isplaćivao tek nakon što bi mladoženja doveo nevjestu u svoju kuću kao što je to bilo zabilježeno u bračnom ugovoru Kotoranke Prvoslave gdje se navodi da će njenom zaručniku Andriji miraz biti predan tek kad „uzme“ Prvoslavu.[266]

Iako postoje brojni kotorski bračni ugovori, za veliki dio njih se tek pomoću konteksta može zaključiti govore li o zarukama ili pak braku jer notari ponekad nisu razlikovali termine *desponsatio* (zaruke) i *matrimonium* (brak) kao što je bio slučaj u ugovoru u kojem je Pavle Buća zaručio svoju kćer Rozu za Nikolu Cufektija. On je za nju odmah dobio 1000 perpera miraza, a ostatak od 100 perpera, 100 unči zlata i haljine za vjenčanje je trebao dobiti tek kasnije.[267]

Kotorske djevojke su se poput dubrovačkih udavale vrlo mlade, obično između 14. i 16. godine života. Statut je i ovdje propisivao da otac prvo mora udati žensku djecu iz prvog braka[268], a većinom je vrijedio i običaj da sestre trebaju dobiti jednake miraze.[269] Isprava o mirazu je i u Kotoru, kao i u drugim komunama imala vrlo veliku važnost te je obično išla uz bračni ugovor. Na njoj se inzistiralo kako bi se izbjegli razni nesporazumi do kojih je moglo vrlo lako doći kada ne bi bilo pisanog dokaza o isplati točno određene količine i vrste imovine. Kod siromašnijih slojeva društva miraz se nerijetko isplaćivao bez isprave što je za sobom povlačilo i češća neslaganja i sudske sporove oko njega, a događalo se da ni same žene nisu znale što je sve točno činilo njihov miraz.[270] Čest je slučaj bio i da su roditelji zaručniku obećali iznos miraza veći od onog koji su bili u mogućnosti isplatiti, a sve kako bi što bolje udali svoju kćer. Miraz je predavao otac djevojke njenom zaručniku ili pak njegovom ocu, kao što je bila praksa i u Dubrovniku. U slučaju maloljetnosti zaručnika, miraz je obvezno preuzimao njegov otac te bi ga predao sinu kad bi on to zatražio. Ipak, bilo je moguće da otac primi miraz čak i ako je sin bio punoljetan za što je on tada morao dati suglasnost. U zajednici braće je miraz žene jednog brata bio pridružen mirazima žena ostale braće.[271]

[265] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 13.
[266] Isto 17.
[267] Isto 17.
[268] Isto 18, 19.
[269] Isto 48.
[270] Isto 43, 44.
[271] Isto 46-48.

Visina miraza je u Kotoru jako varirala. Najviše je ovisila o pripadnosti društvenom sloju stoga su razlike u iznosima bile prilično velike. I ovdje su mirazi plemkinja bili vrlo visoki te su kao i u Dubrovniku, u pojedinim slučajevima iznosili i 4000 perpera (toliki je bio miraz Rade Pima). Jedan od najvećih kotorskih miraza u 14. st. bio je i onaj Stane, kćeri Petra Cufektija koja je prilikom udaje za plemića Junija Bazilija od svoje majke Nuce dobila 3000 perpera, 100 unči zlata i haljine.[272] Doduše kotorski vlasteoski mirazi i svadbe nisu bili zakonski ograničeni kao u Dubrovniku.[273] Čak su i Kotoranke iz srednjih društvenih slojeva u 14. st. imale prilično visoke miraze (primjerice Slave Giga je dobila 1000 perpera). Mogućnost da se isplaćuju tako veliki iznosi je povezana i s time što je tijekom toga stoljeća Kotor kao dio države srpskih Nemanjića doživio ekonomski rast, a prestankom njihovog vrhovništva u 15. st. i kotorski mirazi su postali znatno skromniji. Međutim, nisu ni svi mirazi u 14. st. bili jako visoki niti su svi sadržavali puno novca. Naime plemići koji se nisu bavili raznim unosnim poslovima obično nisu imali veće količine gotovog novca zbog čega su svojim kćerima u miraz davali više pokretnina i nekretnina uz manji novčani iznos.[274] No bez obzira na to, može se reći da se prosječan miraz kotorskih vlasteoskih kćeri kretao između 1500 i 2000 perpera, a uz novac su dobivale još i nakit i haljine. Zanimljiva je statutarna odredba koja je obvezivala vlastelu da svojim kćerima u sklopu miraza mora osigurati i haljine (ili pak novac za njih). Njihova količina i vrste su bile točno propisane, a u miraznim ispravama se ponekad navodilo i iz kojeg grada je bila pojedina haljina. Bogatiji pučani su se također nastojali pridržavati tih zakonskih odredbi iako one za njih nisu bile obvezne. Siromašne djevojke nisu bile u mogućnosti pribaviti takvu odjeću stoga su u miraz donosile onakvu kakvu su imale. Bilo je i obitelji koje su bile toliko siromašne da su svojim kćerima mogle dati samo simboličan miraz. Neovisno o društvenom sloju, djevojka je u miraz osim novca i odjeće mogla dobiti i razne pokretnine i nekretnine ovisno o volji i mogućnostima roditelja.[275] Ponekad bi u djevojčin miraz bila uključena i njena služavka dok se u seoskim mirazima pojavljivala i stoka. Vrlo siromašne djevojke ili pak osiromašene plemkinje su miraz mogle dobiti i zahvaljujući nečijem dobročinstvu. Naime u Kotoru je bila česta praksa u kojoj je bilo tko mogao pokloniti novac za udaju neke djevojke. Taj novac su često ostavljali dubrovački građani porijeklom iz Kotora (primjerice Toma Pavle Tominog je ostavio dovoljno novca za udaju više od deset djevojaka).[276] Mirazi (posebice plemićki) su se često

[272] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 49, 50.
[273] Isto 54.
[274] Isto 49, 50.
[275] Isto 51, 52.
[276] Isto 68, 69.

isplaćivali u više dijelova što je u velikom broju slučajeva bilo posljedica toga što su roditelji plemkinja zaručniku obećali iznos koji u trenutku sklapanja ugovora nisu mogli isplatiti u cijelosti. Isplatom na rate su i roditelji, ali i zaručnik nastojali doći do što većeg miraza. S obzirom da su zaruke bile sklapane dok su djevojčice još bile maloljetne, dio miraza se obično isplaćivao unaprijed, a dio tek nakon sklapanja braka. U slučaju smrti djevojke prije vjenčanja, zaručnik je morao vratiti ono što su mu njeni roditelji dotad isplatili. Ponekad su se plemkinje koje su dobile visok miraz odricale svog dijela nasljedstva, baš kao što je bio slučaj u nekim srednjodalmatinskim komunama. Djevojke iz srednjih slojeva obično to nisu činile, a njihov miraz je rijetko kad bio isplaćivan u dijelovima s obzirom da se ipak radilo o manjim iznosima. Kotorani su poput Dubrovčana i Splićana često imali problema s prikupljanjem novca za isplatu miraza zbog čega je postojao velik broj tzv. obveznica kojima su očevi obećavali svojim zetovima da će im isplatiti određeni iznos kao i priznanica kojima su zetovi potvrđivali da im je bio isplaćen cjelokupni miraz ili jedan njegov dio. Mnoge obitelji su pribjegavale već spominjanoj prodaji nekretnina kako bi došle do novca, a česta praksa je bila i davanje nekretnine na korištenje zetu sve dok miraz ne bude u cijelosti isplaćen. Tako je 1336. Medoje Sujčić obećao svom zetu isplatiti 300 perpera, ali kako je u tom trenutku imao samo 150, obvezao se dati ostatak u roku do dvije godine te je zetu za to vrijeme dao u zalog kuću. Ponekad su najveći dio ženinog miraza činile nekretnine te je tada u ispravi bilo vrlo precizno određeno što se od njih može, a što nipošto ne smije prodati. Razlog tome su bila nastojanja da se sačuvaju obiteljski posjedi, a to je između ostalog značilo i da se ne smije prodavati ono što je pripadalo mirazu djevojčine majke.[277]

8.3. IMOVINSKO-PRAVNI POLOŽAJ ŽENA (U ODNOSU NA MIRAZ) I BRAČNI IMOVINSKI ODNOSI U JUŽNOJ DALMACIJI

U Dubrovniku je kao i u drugim komunama brigu o djevojčinom mirazu najčešće preuzimao otac, a ako njega nije bilo to su činila braća ili majka. Samo su neke pučanke ugovarale svoje brakove i miraz samostalno, bez posredstva roditelja. Dokumentom iz 1235. kao i Dubrovačkim statutom bilo je predviđeno da djevojka koja je dobila miraz nema pravo naslijediti roditelje, a kao i u Zadru postojali su mnogi slučajevi u kojima su se kćeri ispravom odricale daljnjih potraživanja. No ta pravna odredba se nije baš uvijek provodila u praksi jer su u dubrovačkom distriktu bili česti slučajevi u kojima su i kćeri nasljeđivale dio

[277] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 53-58.

patrimonijalnih posjeda. Iako je i u Dubrovniku miraz bio ženino vlasništvo, ona tijekom bračnog života nije imala osobita prava u vezi s njim.[278] Ako bi živjela s mužem u već opisanoj zajednici oca i sinova ili pak braće ni on sam nije imao pravo na raspolaganje njenim mirazom već bi ga u prvom slučaju preuzimao i njime upravljao otac odnosno u drugom slučaju miraz bi bio udružen s mirazima supruga ostale braće[279] što su posebnosti koje obično ne nalazimo u obiteljima iz srednjodalmatinskih komuna. Međutim i u Dubrovniku je miraz kao ženino vlasništvo bio više ili manje zaštićen raznim statutarnim odredbama. Tako muž nije smio poslovati sa ženinim mirazom bez njene suglasnosti, nije smio rasipati i otuđivati imovinu iz njega, a na njegovu zaštitu se morao obvezati hipotekom na vlastitu imovinu. Iako je smio iskoristiti miraz u svojim poslovima, nije smio otuđiti nekretnine iz njega niti ga obvezivati za svoje dugove. Nažalost ove odredbe često nisu osobito štitile ženin miraz jer je bilo puno slučajeva zloupotrebe njene spomenute suglasnosti. Ona nije značila ženinu upućenost u muževe poslove ili sudjelovanje u njima tako da se nakon njenog formalnog pristanka muž zapravo mogao na razne načine koristiti njenim mirazom.[280] Dok je novčani dio miraza prelazio u muževo vlasništvo, u posjedu žene bila je odjeća, nakit, kućna oprema i ostale mirazne dragocjenosti koje pak nije mogla otuđiti bez suglasnosti muža. Imovina koju je neovisno o mirazu dobila na dar od roditelja bila je u njenom vlasništvu te je njome mogla slobodno raspolagati.[281] Za muža je ženin miraz bio vrlo važan, posebice u slučajevima kada još nije naslijedio očevu imovinu jer bi mu tada upravo miraz pomagao u započinjanju samostalnog trgovačkog ili drugog posla. Ulaganje miraza u poslovne pothvate je bilo osobito karakteristično za Dubrovnik i Zadar jer su te dvije komune imale puno razvijeniju trgovinu nego neke druge, a ljudi su se njome bavili bez obzira na društveni sloj kojem su pripadali. S obzirom da su se razna ograničenja koja su kočila muževljevo slobodno raspolaganje mirazom mogla nepovoljno odraziti na uspjeh njegovih poslova, nastojalo se što više smanjiti pravo žene na miraznu imovinu što je išlo do te mjere da su poneke Dubrovčanke svoj miraz u potpunosti predavale muževima na raspolaganje. To pak svjedoči o tome da je sve razvijeniji gospodarski život komune imao loše posljedice na zakonom predviđenu zaštitu žena i njihove imovine. Iako je zaštita miraza sama po sebi bila pozitivna, često nije mogla biti ostvarena u pravom smislu riječi jer žene nisu mogle naročito zaštititi imovinu na koju nisu imale prava. Ista ta zaštita imala je i svoje mane jer je udanoj ženi znatno smanjivala mogućnost

[278] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 82, 83.
[279] Isto 29, 35.
[280] Isto 83, 84, 86.
[281] Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno*, 183.

poslovanja s obzirom da je za to trebala muževu dozvolu, a svote koje su se mogle naplatiti iz njenog miraza su bile prilično male.[282]

Budući da su se i u Dubrovniku kao u nekim drugim komunama (npr. Split, Kotor) bračni imovinski odnosi zasnivali na principu odvojenosti dobara, jasno je da ni ovdje udovci i udovice nisu nasljeđivali imovinu pokojnog supružnika već su samo imali pravo na njeno uživanje. Tako je na području južne Dalmacije preživjeli partner mogao doživotno uživati ¾ pokojnikove imovine koju su nasljednici mogli dobiti tek nakon što bi i on umro.[283] Ženino uživanje muževljevih dobara i ovdje je bilo uvjetovano časnim udovištvom, a ako se htjela ponovno udati mogla je uzeti samo svoj miraz te ono što je dobila na dar od muža „u trenutku njegove smrti".[284] U praksi je najčešće bio slučaj da je muž u oporuci precizno naveo kojom njegovom imovinom žena može raspolagati i kakva prava ima na nju te bi postavio zahtjev da joj se iz njegove imovine isplati cjelokupna vrijednost miraza. Obično su muževi svojim ženama davali u posjed svu svoju imovinu, ali bi to uvjetovali njenim udovištvom.[285] Ovdje je zanimljivo spomenuti jednu pomalo neobičnu odredbu Dubrovačkog statuta prema kojoj je žena u slučaju ponovne udaje mogla uzeti svoj miraz iz dobara pokojnog muža samo ako ga je imala odakle preuzeti odnosno ako su ta dobra uopće postojala što znači da se muža nije smatralo odgovornim ako bi izgubio nešto od ženinog miraza.[286] Međutim sudeći po nekim drugim odredbama položaj udovica je bio prilično povoljan, čak i više nego u drugim komunama. Udovica je u obitelji praktički zamjenjivala pokojnog muža te je mogla upravljati cjelokupnom imovinom. Ako više nije htjela živjeti sa sinom mogla ga je otjerati, a bila je i zakonski zastupnik svoje maloljetne djece te njihov tutor. Kćer je mogla udati po svojoj volji čak i kada bi se sinovi tome usprotivili za razliku od drugih komuna gdje je udovica za udaju kćeri morala tražiti dopuštenje nekoliko muževih muških srodnika.[287] U slučaju ponovne udaje dubrovačka udovica više nije bila podređena roditeljima već je mogla samostalno birati zaručnika i stupiti s njim u brak.[288] Žena je u Dubrovniku, slično kao i u ostalim komunama imala pravo oporučno raspolagati svojim mirazom, točnije samo njegovom četvrtinom jer bi ostatak pripao djeci (u slučaju da nije imala ni djecu ni rođake, mogla je raspolagati cijelom miraznom imovinom). Međutim nasljednici nisu mogli preuzeti tu imovinu sve do smrti muža koji je kao što je već bilo spomenuto, imao pravo na doživotno uživanje njene ¾. U slučaju

[282] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 84, 85.
[283] Isto 90.
[284] Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno*, 171.
[285] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 113.
[286] Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno*, 171.
[287] Isto 184.
[288] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 72.

kada bi se udovac ponovno oženio, nije više imao pravo na miraz pokojne žene iako se u praksi to često nije poštivalo. Kada bi žena umrla bez oporuke, isto kao i drugdje u Dalmaciji vrijedilo bi načelo *paterna paternis, materna maternis* što znači da su miraznu imovinu nasljeđivali njeni rođaci, ali tek nakon smrti udovca koji ju je doživotno uživao.[289] Ženin miraz bi tek nakon njene smrti postao dijelom obiteljske imovine odnosno tek onda kad bi ga naslijedile kćeri kao dio svog miraza ili pak sinovi kao majčinu ostavštinu.[290] Vidimo da su i u Dubrovniku udovice bile u prilično povoljnom položaju (osim u slučaju kada nije bilo muževe imovine iz koje su trebale preuzeti svoj miraz). I ovdje su imovinsko-pravni odnosi bili regulirani tako da su i udovac i udovica bili u jednakom položaju s obzirom da nijedna strana nije imala pravo na nasljeđivanje pokojnika već samo na uživanje većinskog dijela njegove imovine. Doduše mogli su se naći i u nešto težoj situaciji kada u braku nije bilo djece, a njihov preminuli supružnik je imao djecu iz prethodnog braka. Statut je nalagao da u tom slučaju udovica može uživati muževu imovinu samo 30 dana nakon čega mora uzeti svoj miraz i otići iz kuće dok udovac također ne smije uživati ženin miraz dulje od tog roka. Po takvom pravnom tretmanu Dubrovnik je bio jednak nekim drugim komunama s obzirom da su Kotorski, Trogirski i Šibenski statut sadržavali vrlo slične odredbe.[291] Međutim Dubrovčani se u praksi nisu osobito pridržavali zakona te su muževi oporukom ostavljali svoju imovinu na korištenje ženama neovisno o tome jesu li s njima imali djecu.[292]

I u Dubrovniku su se kao i u srednjoj Dalmaciji često sklapali već spomenuti posebni ugovori kojima su supružnici ujedinjavali imovinu te postajali njeni suvlasnici čime su njihovi zakoniti nasljednici gubili pravo na nju. Prema Dubrovačkom statutu prava koja bi se dobila takvim ugovorom mogli su dobiti samo *schepati* iako povjesničari još uvijek nisu u potpunosti dokučili kakav je bio odnos između supružnika za koje se upotrebljavao taj termin. Pretpostavlja se da se on najvjerojatnije odnosio na zaštitu koju su opisanim ugovorom muž i žena pružali jedno drugom. Također, proglašenjem imovine zajedničkom bi se ukinula i ograničena poslovna sposobnost žena što bi supružnicima otvorilo mogućnosti lakšeg i boljeg poslovanja s obzirom da su mogli jamčiti i ženinom imovinom odnosno mirazom.[293]

Što se tiče imovinsko-pravnog položaja Kotoranki, on se u nekim aspektima ipak razlikovao od onog Dubrovčanki ili pak žena iz druge tri opisane komune, posebno kada se

[289] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 87, 88.
[290] Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 134.
[291] Isto 68.
[292] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 116.
[293] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 92.

radilo o udovicama. Miraz je i u Kotoru bio veoma važan za ženu te neotuđiv i nepovrediv. Statut je odredio da prilikom udaje miraz ne smije biti opterećen nikakvim dugom te da ga se ne može založiti ili prodati. Žena nije mogla jamčiti svojim mirazom niti ga založiti ako bi zalog bio veći od 10 perpera.[294] Ni muž ni žena nisu smjeli rasipati miraznu imovinu. Međutim postojale su neke iznimne situacije (bolest, siromaštvo i sl.) u kojima je žena mogla prodati svoj miraz pri čemu joj je bilo potrebno i dopuštenje gradskih vlasti, a mogla je i ovlastiti muža da proda njen dio miraza.[295] Nadalje, žene su od svojih roditelja mogle dobiti i darove neovisno o mirazu. Kako bi se spriječilo da muževi prisvoje te darove, statut je odredio da su oni u vlasništvu žene, a kasnije njenih nasljednika.[296] U Kotoru je za razliku od drugih ovdje istraženih gradova postojala praksa davanja *contradosa* odnosno zaručnikovog dara zaručnici. Iako takvih primjera nije bilo puno, *contrados* je ipak bio raširenij nego drugdje. Uglavnom je bio davan u novcu, a pravno gledano su za njega vrijedila sva pravila kao i za miraz. Između ostalih, zabilježeno je da je u 14. st. *contrados* dobila Stane, kći Mateja Abre od svog zaručnika Grube Palmovog. U ispravi se navodi da u slučaju Stanine smrti Grube mora njenoj obitelji vratiti i miraz i *contrados*.[297] Položaj kotorskih udovica bi se uglavnom mogao opisati kao nesiguran. Nakon smrti muža, žena je imala rok od godine dana da odluči hoće li se ponovno udati. Ako bi se odlučila na novi brak, morala je vratiti svu muževu imovinu koju je dotad uživala, uzeti svoj miraz i otići iz njegove kuće. U slučaju da je htjela ostati udovicom, imala je pravo ostati u kući i nastaviti uživati muževu imovinu, ali nije ju smjela ni na koji način oštetiti ili otuđiti jer ako bi to učinila morala bi odmah otići iz kuće, a iz njenog miraza bi se nadoknadila šteta koju je napravila na imovini.[298] Udovica koja bi se odlučila ponovno udati je svoj miraz (ili njegovu protuvrijednost u novcu) uzimala iz pokojnikove imovine te ga unosila u novi brak za što postoji više primjera od kojih je jedan onaj Todi, udovice Rusina Guse koja je od djevera primila 300 perpera umjesto kuće, vinograda i zemljišta koje je donijela kao miraz pokojnom mužu.[299] Iako je Kotorski statut predviđao da udovica zauzme pokojnikovo mjesto u kući, u praksi ona nije bila osobito samostalna jer je gotovo neprestano bila pod nadzorom muških članova obitelji.[300] Međutim, imala je velika prava što se tiče odnosa prema djeci jer ih je, poput svog muža, mogla udavati

[294] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 42, 45.
[295] Isto 59-61.
[296] Isto 67, 68.
[297] Isto 73.
[298] Isto 120, 121.
[299] Isto 79.
[300] Isto 121, 122.

i ženiti po svojoj volji, razbaštiniti ih i fizički kažnjavati. Sinovi su čak bili dužni isplaćivati joj 30 perpera godišnje ako joj muževa ostavština ne bi bila dovoljna za život.[301]

Statutarne odredbe su na sve načine nastojale zaštititi pokojnikovu ostavštinu i spriječiti njeno smanjivanje, a kako je udovicama često bilo potrebno više sredstava za život, bilo je i raznih slučajeva kada su se služile obmanama kako bi zaobišle zakon. Udovice su u nepovoljan položaj stavljali i dugovi njihovih pokojnih muževa jer su mogle biti terećene za njih ukoliko bi vjerovnik predočio dužničku ispravu, a morale su isplatiti čak i dugove za koje je njihov muž bio samo jamac. Naravno, to bi se često nepovoljno odrazilo na njihovo materijalno stanje jer su na razne načine, pa i prodajom imovine, morale doći do novca. Doduše bez obzira na situaciju i dugovanja koja treba podmiriti, udovica nije morala (a ni smjela) plaćati pokojnikove dugove na štetu svog miraza koji se inače prvi izdvajao iz imovine pokojnika.[302] Nadalje, udovice koje su iz braka s pokojnikom imale djecu morale su ostati živjeti s njima ako su bila maloljetna, ali od punoljetne su se mogle odvojiti i pritom uzeti svoj miraz. Brojne oporuke muževa su se osvrtale upravo na tu mogućnost odvojenog života žene i djece tako što bi odredile da u tom slučaju žena može na uživanje dobiti samo jedan dio muževe imovine.[303]

Žene su u Kotoru, kao i u drugim obrađenim gradovima, imale pravo oporučno raspolagati svojim mirazom, točnije jednom njegovom četvrtinom (*quartum dotis*) jer je ostatak pripadao djeci. Ako nije bilo djece, miraz bi se vraćao ženinoj obitelji odnosno onome tko joj ga je dao.[304] Dio miraza bi žena obvezno namijenila služenju mise za svoju dušu te vrlo često za pomoć siromašnima i bolesnima.[305] Nakon ženine smrti muž je morao vratiti njen miraz djeci ili njenim roditeljima ako djece nije bilo. U slučaju da ga nije mogao isplatiti morao je dati zalog i obvezati se da neće oštetiti imovinu iz miraza. Žene su ponekad u svojim oporukama štitile muževe od obveze da vrate njihov miraz jer su pretpostavile da vjerojatno neće imati sredstava za isplatu. Tako je Draga oslobodila muža te obveze jer je znala da on neće biti u mogućnosti to učiniti.[306] Nadalje, ako se udovac htio ponovno oženiti, prvo je morao djeci iz braka s preminulom vratiti njen miraz te je tek nakon toga mogao dovesti novu ženu.[307]

[301] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 128.
[302] Isto 123-126.
[303] Isto 127.
[304] Isto 142, 147, 148.
[305] Isto 136.
[306] Isto 142-144.
[307] Isto 145.

8.4. BRAK I MIRAZ S OBZIROM NA DRUŠTVENU STRATIFIKACIJU U JUŽNOJ DALMACIJI

U Dubrovniku se više nego u drugim dalmatinskim komunama vodilo računa o tome odakle je potencijalni bračni partner i kojem društvenom sloju pripada. To je razumljivo ako uzmemo u obzir već spomenutu zatvorenost i konzervativnost dubrovačkog društva koja je posebice bila vidljiva kod vlasteoskih obitelji čiji su način funkcioniranja i ženidbene strategije već bili opisani. Pripadnici dubrovačkog plemstva su se gotovo isključivo ženili unutar svog staleža (staleška endogamija). Brak je bio shvaćen kao poslovni ugovor koji bi obitelji trebao donijeti korist stoga je izbor ženika bio previše važna odluka da bi mogla biti prepuštena djevojkama već su je umjesto njih obvezno donosili njihovi roditelji. Plemićke obitelji su pri izboru ženika za svoju članicu uzimale u obzir brojne stvari kao što su gospodarski i politički interesi, osiguravanje nasljedstva, učvršćivanje položaja obitelji te naposljetku i opstanak čitavog plemićkog staleža. Brakovi su nerijetko bili sklapani i kako bi se izgladile nesuglasice između dvije obitelji. No nisu samo djevojke bile u nepovoljnom položaju jer su i sinovima očevi često određivali koju će oženiti pri čemu je obično vrijedilo pravilo da žena mora biti iz obitelji koja je uglednija od njihove. Kako bi se izbjegle svađe i pobune protiv izbora bračnog partnera, brakovi su se dogovarali, a mirazi dijelom isplaćivali dok su zaručnici (osobito zaručnice) još bili mali te je stoga trebalo pričekati još nekoliko godina da dođu u dob kada se mogu vjenčati.[308] Tako je 1281. Purta od Serga de Kastamundija dobio 15 solida kao dio miraza za Sergovu kćer Mariju. Ne spominje se koliko godina je ona imala u trenutku ugovaranja braka, ali čini se da je još bila dijete jer je bilo dogovoreno da, ako kojim slučajem umre prije vjenčanja, Purta mora njenom ocu vratiti dobiveni novac, a ako se brak ipak sklopi za nju će dobiti još 15 solida, odjeću i nakit.[309] Posebnost Dubrovnika su bili i vrlo česti vlasteoski konsanguini brakovi odnosno brakovi između dvaju srodnika.[310] Za brak do četvrtog i u četvrtom stupnju srodstva trebalo je tražiti papinsku dozvolu (dispensu) kao što je to 1321. učinio Nikola Menčetić kako bi se mogao oženiti Rozom, kćeri Marka Lukarevića i svojom rođakinjom iz četvrtog koljena.[311] Razlozi sklapanja konsanguinih brakova obično su ležali u potrebi da se spriječi izumiranje obitelji i sačuva imovina.[312] Iako su crkvene odredbe dopuštale brak od četvrtog stupnja srodstva nadalje, vlastela se najčešće nije obazirala na to te bi sklapala brakove čak i u drugom stupnju

[308] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 64, 65.
[309] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 69.
[310] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 69.
[311] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 63.
[312] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 69.

ne tražeći pritom nikakvu dozvolu za to. Takvi brakovi su bili razvrgavani ako bi se kojim slučajem saznalo za njih.[313]

U drugim komunama (osim možda u Trogiru) brakovi između pripadnika različitih slojeva su bili prilično rijetki, ali opet češći nego u Dubrovniku gdje se jako pazilo na to da se staleži ne miješaju. Tamo su brakovi između pripadnika vlastele i puka postali osobito nepoželjni u 14. st. kada se dubrovačka vlastela počela sve više „zatvarati". Takvi brakovi su tada postali vrlo rijetki, a kad je do njih i dolazilo obično su ih s pučankama sklapali osiromašeni plemići koji su time htjeli popraviti svoje financijsko stanje ili pak oni koji su se iz nekog razloga suprotstavili svojoj obitelji. Gradske vlasti su takve brakove nastojale spriječiti tako što bi tim plemićima bilo oduzeto pravo sudjelovanja u Velikom vijeću. Međutim sredinom 15. st. je takva kazna ipak bila ublažena te su plemići mogli zadržati svoje pravo, položaj i službe ako bi svi članovi Vijeća glasali za to. Djeca iz brakova tih plemića su bez obzira na sve pripadala pučanima. Jedan od primjera „miješanog" braka je onaj plemića Marina, sina Andrije Sorkočevića koji se 1348. oženio pučankom Marušom, a u taj društveni sloj je kasnije pripala i njihova kći Dekuša.[314] Iako puno rjeđe, bilo je i obratnih slučajeva kada su se djevojke iz siromašnijih vlasteoskih obitelji udavale za istaknute pučane jer im roditelji nisu mogli dati miraz dostojan udaje za plemića. Tako se plemkinja Nikoleta iz osiromašenog roda Stilevića udala za pučanina Bogoja, a 100 perpera miraza je trebala dobiti tek nakon smrti svoje majke Deje.[315]

I pučani su poput plemića obično sklapali brakove unutar svog staleža, a pritom su u izboru bračnog partnera imali i više slobode s obzirom da nisu bili opterećeni očevom voljom, nasljedstvom i obvezom osiguravanja kontinuiteta obitelji. Obrtnici su se zbog svojih poslovnih interesa najčešće ženili kćerima majstora iz svoje struke. Iako je i među pučanskim brakovima bilo onih konsanguinih, bili su puno rjeđi nego kod vlastele. Zanimljiv je primjer kotlara Markulina de Guarnerija koji se 1282. oženio Margaritom, kćeri kotlara Marka i ujedno svojom nećakinjom na što ga je očito motiviralo dobivanje tastove radionice i već ugovorenih poslova. Doduše, nije poznato kako je i je li uopće dobio dispensu za brak u tako bliskom srodstvu.[316]

[313] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 64.
[314] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 69, 70; Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 64.
[315] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 65.
[316] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 69.

Iako je već bilo rečeno da su stanovnici dalmatinskih komuna (posebno Trogira) ponekad sklapali brakove s nekim iz druge komune, ta praksa nigdje nije bila osobito poželjna kako zbog političkih tako i zbog imovinsko-nasljednih pitanja. Međutim, u Dubrovniku je to bilo osobito nepoželjno te čak i zakonski regulirano jer je od druge polovice 13. st. pa sve do 1328. na snazi bila zabrana sklapanja brakova između Dubrovčana i Kotorana. Doduše ona se nije čitavo vrijeme provodila jednako strogo već je više ovisila o tome koliko su se u nekom trenutku poklapali politički interesi Dubrovnika i Kotora. Ako bi oni bili različiti, propadali bi i ranije ugovoreni brakovi. Unatoč zabrani Dubrovčani i Kotorani su se ipak često ženili, a brojne dubrovačke vlasteoske obitelji su bile porijeklom iz Kotora. Kotoranke koje su se udavale u Dubrovnik obično su dobivale znatno veće miraze od onih koje bi ostale u Kotoru, a sve kako bi svojoj obitelji osigurale dobre poslovne i druge veze s obitelji u koju su ulazile.[317] Tako je Bike, kći Kotoranina Nikole Buća prilikom udaje za Dubrovčanina Marina Gučetića dobila 1000 dukata, zlato i opremu.[318] Osim s Kotoranima Dubrovčani su ponekad sklapali brakove i sa stanovnicima Splita, Zadra, Trogira, Korčule, Budve, Bara i Ulcinja, a u nekim slučajevima čak i s Talijanima.[319]

Ovdje bih spomenula i antunine, poseban dubrovački društveni sloj čija je praksa sklapanja braka uvelike oponašala onu vlasteosku. Antunini su bili članovi poznate dubrovačke bratovštine sv. Antuna koja se pojavila sredinom 14. st., nakon zatvaranja Velikog vijeća i vlastele kao staleža. Svoj procvat su doživjeli sredinom 15. st. Najvećim dijelom su ih činili bogati trgovci pučani potom liječnici, notari, učitelji i ostali salarijati (plaćeni stručnjaci, većinom stranci), a među članovima je bilo i vlastelina kao i njihovih nezakonitih potomaka.[320] Antunini su od udruženja religiozno-karitativnog karaktera postali svojevrsni stalež odnosno elitno dubrovačko građanstvo. Nisu pripadali vlasteli, ali nisu bili ni „obični“ pučani. Iako nisu imali političku moć, imali su ugled i bogatstvo te bili vrlo važni u raznim aspektima gradskog života kao što su gospodarstvo, javne službe, obrazovanje i sl. [321] Porijeklo antunina je bilo raznoliko, ali većinom su stizali iz zaleđa (Bosna, Srbija, Hum), sa Stona i Pelješca, iz Konavala, Cavtata, Kotora, Bara, Italije i Albanije te sa zapadnojadranske obale.[322] Kako bi lakše očuvali obiteljsku imovinu te se izdvojili od drugih i istaknuli u

[317] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 73, 74.
[318] Dinić-Knežević, *Položaj žena*, 84.
[319] Janeković-Römer, *Rod i grad,* 74.
[320] Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti,* 12, 13, 60.
[321] Isto 12, 13.
[322] Isto 37, 47.

društvu, antunini su svoju rodovsku strukturu uredili po uzoru na onu vlasteosku.[323] Za antunine je vrlo važno bilo i rodbinsko povezivanje s vlastelom jer im je to otvaralo brojne poslovne mogućnosti, a pomagalo im je i pri izgradnji i definiranju vlastitog identiteta.[324] U ženidbenoj politici antunini su također po uzoru na vlastelu preuzeli endogamiju odnosno sklapanje brakova gotovo isključivo unutar vlastitih krugova što je nakon određenog vremena dovelo i do pojave konsanguinih brakova. Egzogamne brakove antunini su obično sklapali s domaćim i stranim trgovcima te salarijatima (liječnicima, kancelarima).[325] I ovdje su očevi birali bračne partnere i ugovarali brakove za svoju djecu. Pri izboru su jako pazili na porijeklo, ugled i bogatstvo kandidata i njegove obitelji. Djevojke su se najčešće udavale u dobi od oko 18 godina, a bilo je i puno slučajeva u kojima je brak bio ugovoren dok je zaručnica još bila dijete zbog čega je trebalo proći više godina do njegove konzumacije (primjerice u slučaju Margarete, kćeri Nikole Butka koji joj je ugovorio brak s Franom Ilićem trebalo je čekati čak 10 godina).[326] Miraz se isplaćivao prije nego bi nevjesta došla u kuću svog muža što je bilo prilično problematično jer su tako muževi koristili primljeni miraz za svoje poslovne pothvate izbjegavajući konzumaciju braka i zajednički život sa ženom. Dobivanjem miraza kći je gubila pravo na nasljeđivanje roditeljske imovine. U obiteljima s više kćeri nastojalo se osigurati da sve dobiju jednake iznose miraza što je nerijetko bilo teško ostvariti tako da su i antunini poput vlastele pribjegavali prodaji nekretnina kako bi prikupili potreban novac. Antuninski mirazi ni po svojoj visini nisu zaostajali za vlasteoskima. Krajem 14. st. uobičajeni iznos miraza je bio između 500 i 800 perpera iako su česti bili i viši iznosi. Tako se miraz Nikolete, kćeri trgovca Miltena Pribojevića sastojao od 1500 perpera i 270 unči zlata. Mirazi su tijekom vremena rasli kao i oni vlasteoski te su u 15. st. iznosili i nekoliko tisuća perpera. Tako visoki mirazi su antuninima pomagali da se rodbinski povežu sa što bogatijim i utjecajnijim obiteljima kao i da učvrste svoj društveni položaj te se dodatno izdvoje od drugih. Antuninski mirazi su također većinom bili isplaćivani u novcu, a samo u rijetkim slučajevima u nekretninama. Davanjem novca obitelji su uspjele očuvati svoje patrimonijalne posjede, a zetovi su mogli uložiti u trgovačke i druge poslove.[327] Kćeri su, kao što je već bilo spomenuto smatrane u potpunosti namirenima nakon dobivanja miraza, ali u obiteljima u kojima nije bilo sinova one su nasljeđivale roditelje kao što bi oni. Položaj antuninskih udovica je bio isti kao i onaj vlasteoskih jer su nakon muževe smrti imale pravo

[323] Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti,* 97, 98.
[324] Isto 105.
[325] Isto 121, 125.
[326] Isto 127.
[327] Isto 128-132.

na uživanje njegove imovine dok god časno održavaju udovištvo. Miraz je bio njihovo vlasništvo te su jedan njegov dio mogle samostalno oporučivati dok bi drugi pripao djeci ili obitelji ako nisu imale djecu. Međutim, u praksi su postojali različiti slučajevi. Neke žene koje nisu imale djecu su čitavu svoju imovinu ostavljale muževima dok su s druge strane i neki muževi ostavljali ženama novac i opremu koje su mogle zadržati čak i ako bi se ponovno udale.[328]

S obzirom da su roditelji posredovali u sklapanju braka svoje djece, jasno je da ni kotorski brakovi u najvećem broju slučajeva nisu bili iz ljubavi već iz interesa. Mladima to često nije odgovaralo, ali većina bi ih naposljetku popustila. Međutim postojale su i tzv. „kamuflirane otmice" u kojima bi se zaljubljeni par dogovorio da će mladić „oteti" djevojku. Nakon toga bi njih dvoje morali sklopiti brak jer se u pravilu žena trebala udati za svog otmičara prilikom čega on od nje nije mogao tražiti miraz. Takva praksa pogodovala je siromašnim djevojkama i njihovim roditeljima, ali kad bi u „otmici" sudjelovali plemkinja i siromašan mladić, došlo bi do popriličnog skandala.[329] Naime i u Kotoru se posebno pazilo na to da se društveni slojevi međusobno ne miješaju tako da su brakovi najčešće bili sklapani između pripadnika istog sloja. Plemići i ugledni pučani su osobito vodili računa o tome s kojom obitelji će se povezati. Međutim, nepoželjnih brakova je ipak bilo jer su se osiromašeni plemići ponekad ženili uglednim i bogatim pučankama kako bi popravili svoje imovinsko stanje. Takav je bio slučaj Luke Jakoba de Bene koji se oženio pučankom Sejom Gosti čiji miraz se sastojao od visokih 1800 perpera i 100 unči zlata te služavke i odjeće. Također su postojale i plemkinje iz osiromašenih obitelji koje su se udavale za bogatije pučane pri čemu bi one stekle materijalnu sigurnost, a oni se uzdignuli na društvenoj ljestvici.[330] Kotorani su također sklapali brakove sa stanovnicima drugih gradova, posebice s Dubrovčanima o čemu je već bilo riječi. To je rezultiralo rodbinskim povezivanjem velikog broja kotorskih i dubrovačkih plemićkih rodova. Neki od kotorskih rodova koji su bili usko povezani s dubrovačkima bili su Toma, Buća, Paskvalić i Bissiga dok su u Dubrovniku to bili rodovi Ranjina, Menčetić, Tudezić, Martinušić i drugi.[331] Međutim, nisu samo visoki društveni slojevi sklapali takve brakove već je postojao i velik broj pučana (osobito obrtnika) koji su za žene uzimali Kotoranke, najviše zbog njihovih visokih miraza. Čak su se i neke siromašne Kotoranke uspjele udati u Dubrovnik kao što je bio slučaj kod služavke Miluške koju je njena

[328] Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti,* 134, 135.
[329] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 23, 24, 26.
[330] Isto 36-38.
[331] Isto 83, 90.

poslodavka udala za Dubrovčanina Vita Verteglavića te joj dala i miraz.[332] Iako su najčešće Kotoranke bile te koje su se udavale u Dubrovnik, bilo je i puno Dubrovčanki koje bi se zbog udaje preselile u Kotor.[333] Kotoranke (osobito plemkinje) udane u Dubrovnik su obično imale vrlo visoke miraze kako bi se udale u što bolju obitelj i time onoj svojoj otvorile razne poslovne i druge mogućnosti. To je dovodilo i do raznih nepoželjnih situacija jer su se mnogi Dubrovčani ženili bogatim Kotorankama, a sami nisu imali dovoljno imovine da bi jamčili za njihove visoke miraze. Kada je ta praksa uzela maha, došlo je i do njenih zakonskih zabrani i ograničenja. S druge strane, od 1238. su Kotorani oženjeni ženama iz drugog grada bili smatrani strancima prilikom sudskih sporova s drugim Kotoranima do čega je najvjerojatnije došlo kako bi se spriječilo da se stranci miješaju u gradske poslove.[334] Osim s Dubrovčankama, Kotorani i Kotoranke su sklapali i brojne brakove sa stanovnicima Bara.[335] Nešto rjeđi su bili brakovi između Kotorana i stanovnika Splita, Ulcinja ili pak Zete. Kada je u 15. st. Kotor došao pod mletačko vrhovništvo, u njega su udajom došle i neke mletačke plemkinje, ali su i mletački plemići i službenici tražili žene u Kotoru.[336]

Među Kotoranima je kao i među Dubrovčanima bilo konsanguinih brakova pri čemu se nije moralo raditi isključivo o krvnom srodstvu već su se računala i ona stečena te duhovna. U pravilu se brak nije mogao sklopiti ako su zaručnici bili srodnici do četvrtog stupnja, ali postojala je mogućnost da papa odobri i takav brak. Tako je kotorski plemić Nikola Mekša tražio odobrenje da oženi svoju rođakinju u trećem stupnju. Međutim, brojni su bili slučajevi u kojima zaručnici uopće nisu tražili odobrenje, a kada su bili otkriveni izgovarali su se da nisu ni znali da su u srodstvu. Obično je to bio slučaj kod konzervativnih plemićkih rodova koji su takve brakove smatrali vrlo važnima za svoj opstanak. No osim plemića bilo je i pučana koji su nesmetano sklapali brakove sa svojim rođacima. U 15. st. se situacija ipak ponešto promijenila te je porasla društvena svijest o neprikladnosti takvih brakova ili barem o potrebi traženja odobrenja za njihovo sklapanje.[337]

Iz svega ovdje napisanog vidljivo je da su Dubrovnik i Kotor dijelili brojne sličnosti u praksi sklapanja braka. Kako je Dubrovnik kao grad bio razvijeniji i dominantniji od Kotora, može se pretpostaviti da se potonji u nekim elementima sklapanja braka „ugledao“ na njega. Prilikom proučavanja braka i miraza u ova dva južnodalmatinska grada može se primijetiti da

[332] Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, 92.
[333] Isto 94.
[334] Isto 83, 85.
[335] Isto 94, 96.
[336] Isto 98, 100.
[337] Isto 32, 33.

je važnost ženidbenih strategija te oblika i iznosa miraza bila daleko veća te je obiteljima predstavljala veće opterećenje nego što je to bio slučaj u srednjoj Dalmaciji. To jednim dijelom proizlazi iz veće ekonomske razvijenosti Dubrovnika i Kotora, a dijelom iz nešto drugačije društvene strukture i mentaliteta južnodalmatinskog, osobito dubrovačkog društva. Dubrovačkim vlasteoskim obiteljima je bilo vrlo važno da se ženidbenim vezama povežu sa sebi sličnima ili pak još bogatijima i uglednijima zbog čega su roditelji pomno planirali za koga će i kada udati svoje kćeri. Od provođenja roditeljske volje nisu bili pošteđeni ni sinovi jer su čak i njima očevi često govorili koju djevojku moraju oženiti. Brakovi su se dogovarali dok su zaručnici još bili mali zbog čega je obično trebalo proći više godina prije njihovog sklapanja. Djevojčice su često bile zaručivane i prije svoje 10. godine, a kasnije nisu ni imale neku mogućnost pobuniti se protiv braka kojeg su im nametnuli roditelji. U Kotoru je situacija bila vrlo slična. Očevi su također dogovarali brakove za svoju još maloljetnu djecu, ponekad i onu mušku te su pritom vodili računa o tome da sve bude u okvirima staleža. Ono što je također bilo zajedničko Dubrovniku i Kotoru bili su iznosi miraza i načini njihovog isplaćivanja. Mirazi plemićkih slojeva u oba grada su bili prilično visoki, a vremenom su samo još više rasli te su u 14. st. dostizali iznose od čak nekoliko tisuća perpera. S obzirom na to razumljivo je da je osiguravanje miraza bilo veliko opterećenje za obitelj stoga su očevi koji su imali više kćeri obično morali odlučiti koje od njih će udati, a koje će poslati u samostan. Obvezne stavke u mirazu bile su novac, zlato i haljine. Visoki mirazi su se davali kako bi se kćeri lakše udale u što bogatiju i ugledniju obitelj čime bi uvelike pomogle i onoj svojoj koja bi time stekla poslovno, politički i statusno korisne rodbinske veze. Iz istog razloga su i Kotoranke udane za dubrovačke plemiće imale vrlo visoke miraze, znatno više od svojih sugrađanki koje bi se udale za Kotorane ili pak Dubrovčane iz redova puka. I dubrovački i kotorski mirazi su se isplaćivali na vrlo sličan način i to tako da bi dio bio isplaćen prije, a dio nakon sklapanja braka i odlaska žene u muževu kuću. Preferirali su se mirazi u novcu koji je zet mogao uložiti u trgovačke i druge poslove. Kako su obećani mirazi često prelazili financijske mogućnosti djevojčine obitelji tako je bilo raznih načina snalaženja kada bi došao trenutak za isplatu. Ona bi se tada vršila u ratama, a u sve su ponekad bile uključene i nekretnine, bilo da su se prodavale kako bi se prikupio novac bilo da su bile dane zetu na korištenje dok se ne skupi dovoljno novca. O velikoj važnosti miraza za dubrovačko i kotorsko društvo svjedoči i to što je posebnim odredbama bilo regulirano od čega se mora sastojati miraz plemićkih djevojaka. Što se tiče prakse sklapanja braka kod nižih društvenih slojeva, ona je bila puno manje opterećena raznim pravilima. Mirazi su obično bili niži (iako su i neke pučanke dobivale visoke novčane iznose), a izbor bračnog partnera nešto slobodniji.

Vrlo siromašne Dubrovčanke i Kotoranke su mogle dobiti miraz zahvaljujući dobročinstvu građana što je osobito poticala Crkva. Dok je sama praksa sklapanja braka u ova dva grada imala mnoge sličnosti, u imovinsko-pravnom položaju udanih ili obudovjelih Dubrovčanki i Kotoranki bilo je nešto više razlika odnosno svaki od gradova je imao neke svoje posebnosti o čemu će biti više riječi u sljedećem odlomku. S obzirom na već spomenute i opisane razlike u društvenoj strukturi i mentalitetu dubrovačkog i južnodalmatinskog društva općenito, ono što je tamošnjim ženama bilo zajedničko bila je visoka razina podređenosti muškarcima i ovisnosti o njihovoj volji. Prava žena u odnosu na miraz su bila vrlo mala, a ni statutarne odredbe koje su trebale štititi njih i njihovu imovinu nisu bile od neke velike koristi s obzirom da je muž i unatoč njima većinom mogao raspolagati ženinim mirazom kako je htio. Doduše, u oba grada je vrijedio princip odvojenosti bračnih dobara što je preživjelom supružniku omogućivalo uživanje, ali ne i nasljeđivanje imovine pokojnog. Položaj udovica u nekim svojim aspektima nije bio naročito povoljan, posebice u Kotoru. Što se tiče utjecaja društvene stratifikacije na praksu sklapanja braka, i u Dubrovniku i u Kotoru se jako pazilo na to da se staleži ne miješaju te se negativno gledalo na brakove plemića i pučana. Iako su Dubrovčani preferirali brakove sa stanovnicima svog grada, česti su bili i oni s Kotoranima. To je osobito bio slučaj kod plemićkih slojeva iako je bilo i brakova između Dubrovčana i Kotorana nižeg društvenog statusa. Nadalje, inzistiranje na ženidbama unutar vlastitog staleža, ali i briga za očuvanjem imovine i opstankom same obitelji nakon nekog su vremena doveli do sve češćih konsanguinih brakova. Takvi slučajevi su bili najčešći u Dubrovniku iako ni Kotor nije bio iznimka, a osim u plemićkim krugovima, konsanguinih brakova je bilo i među nižim slojevima.

Kao što je već bilo spomenuto, između imovinsko-pravnog položaja Dubrovčanki i Kotoranki je ipak bilo nešto više razlika u odnosu na samo ugovaranje i sklapanje braka i dogovaranje miraza. Dok su dubrovačke plemkinje gotovo obvezno gubile svoj dio nasljedstva čim bi dobile miraz, u Kotoru je to bilo nešto manje strogo te su se tek poneke plemkinje nakon dobivanja miraza odricale daljnjih potraživanja. Za razliku od Dubrovnika (ali i većine srednjodalmatinskih komuna) u Kotoru se zadržala tradicija po kojoj su žene od svojih muževa dobivale *contrados.* To se nije događalo baš uvijek, ali ipak je bilo raširenije nego drugdje. Navedeno svjedoči o nešto povoljnijem položaju kotorskih djevojaka međutim on bi se promijenio nakon udaje s obzirom na već spomenutu podređenost mužu i gotovo nikakvo pravo u odnosu na vlastiti miraz. Pri tome su Dubrovčanke bile u još nepovoljnijem položaju jer su nerijetko živjele u zajednici s muževim ocem koji je u tom slučaju upravljao njihovim

mirazom. Podređenosti dubrovačkih žena doprinosilo je i to što su njihovi muževi vrlo često ulagali miraz u svoje trgovačke i druge poslove uslijed čega su se nastojala što više ograničiti prava žena na miraz. Položaj udovica je pak po nekim svojim karakteristikama bio više, a po nekima manje povoljan. Udovice su u pravilu mogle uživati imovinu pokojnog muža i živjeti u njegovoj kući sve dok su časno održavale svoje udovištvo. Zakonske odredbe vezane za njihov položaj su ponekad bile nepovoljnije nego što su bile stvarne prakse. Tako je primjerice Dubrovački statut propisao da udovica može preuzeti svoj miraz iz muževe imovine, ali samo ako ona uopće postoji dok su u stvarnosti muževi često oporučno ostavljali ženama svoju imovinu te postavljali zahtjev da im se isplati miraz. Tretman kotorskih udovica je imao neke svoje posebnosti koje nisu bile prisutne ni u Dubrovniku ni u drugim obrađenim komunama. One su morale napustiti kuću pokojnog muža ako bi bilo procijenjeno da loše upravljaju njegovom imovinom ili da su na bilo koji način oštetile nešto od nje, a obveza vraćanja muževih dugova kao i velika zakonska zaštita njegovih dobara ih je često ostavljala bez dovoljno sredstava za život. Ipak, mogle su se preudati i tada bi im bio isplaćen miraz iz pokojnikove imovine. Zanimljivo je istaknuti kako je i za dubrovačke i za kotorske udovice statut predviđao velika prava u kući pokojnika, posebice kada se radilo o odnosu prema djeci, ali čini se da u stvarnosti te ovlasti nisu bile baš tako velike, osobito kod Kotoranki koje su često bile nadzirane od strane preostalih muškaraca u obitelji.

Kada govorimo o usporedbi srednjo- i južnodalmatinske prakse sklapanja braka, karakteristika ženskog imovinsko-pravnog položaja i utjecaja društvene stratifikacije na brak i miraz, možemo uvidjeti da su neki od elemenata navedenog bili identični, ali i da je u nekima bilo priličnih razlika. Karakteristike miraza (visina, način isplate i sl.) obično su najviše ovisile o pripadnosti društvenom sloju, ali i o stupnju ekonomske razvijenosti pojedine komune. Tako najviše iznose miraza i njihovo najčešće isplaćivanje u novcu nalazimo u Zadru i Dubrovniku, komunama u kojima je ekonomska situacija bila znatno povoljnija u odnosu na ostale, a razvijena trgovina je donosila velike količine gotovog novca. Bogate Zadranke i Dubrovčanke su se zbog svojih visokih miraza isplaćenih u novcu gotovo obvezno odricale prava na svoj dio nasljedstva što obično nije bio slučaj u slabije razvijenim komunama i među nižim društvenim slojevima. Splitski i trogirski mirazi su često bili nešto skromniji od zadarskih i južnodalmatinskih te prilično raznoliki po svojim oblicima (novac, oprema, nekretnine, pokretnine, stoka...). Pučanski mirazi u Splitu i Trogiru su rijetko prelazili stotinjak libara dok su u Zadru sezali čak i do 500. Plemićki mirazi su posvuda bili nešto viši s time da u Splitu i Trogiru obično nisu bili veći od 1000 libara dok je u Zadru bilo i

puno viših iznosa te isplate miraza u dukatima. Dok su u srednjodalmatinskim komunama roditelji davali miraz u skladu sa svojim željama i mogućnostima, u južnim gradovima su iznosi miraza i vrste mirazne imovine bili čak i zakonski regulirani. Međutim, ljudi su se rijetko pridržavali tih odredbi te su obično davali znatno više miraze od propisanih. Tako su dubrovački i kotorski vlasteoski mirazi većinom bili viši od 500 perpera te su s vremenom narasli i na nekoliko tisuća. Ipak, već i samo postojanje zakonskih regulacija iznosa miraza svjedoči o nešto konzervativnijem i zatvorenijem društvu koje je htjelo imati kontrolu nad svojim bogatstvom i kojem su mirazna pitanja bila od nemjerljive važnosti. Općenito se može reći da su dubrovačko i kotorsko društvo, posebice u svojim višim slojevima, vrlo ozbiljno pristupali kreiranju ženidbene politike što je razumljivo ako se uzme u obzir u prethodnim poglavljima opisana struktura i način funkcioniranja tamošnjih bogatih i uglednih obitelji. Navedeno je utjecalo i na to da je podređenost kćeri, ali i sinova volji očeva u Dubrovniku i Kotoru bila na vrlo visokoj razini. Iako su brak i miraz djevojaka u svim ovdje obrađenim komunama uvelike ovisili o volji njihovih roditelja, djevojke iz nižih slojeva dubrovačkog društva i iz srednjodalmatinskih komuna su nekad ipak imale nešto više slobode i samostalnosti po tim pitanjima s obzirom da njihove obitelji nisu bile niti bogate niti toliko opterećene nasljedstvom i obvezom nastavljanja obiteljske linije. U srednjoj Dalmaciji je zanimljiv bio položaj Trogiranki koji je bio povoljniji od onog splitskih i zadarskih djevojaka. Veći udio slavenskog elementa, upliv slavenskog prava te slabija ekonomska razvijenost trogirske komune utjecali su na statutarne odredbe obiteljskog prava koje nisu bile ni osobito brojne ni prestroge čime su stavile žene u nešto bolji položaj kada se radilo o nasljeđivanju i braku. Imovinsko-pravni položaj udanih žena i udovica te bračni imovinski odnosi u svakoj komuni bili su regulirani raznim statutarnim odredbama. Na njih je u određenoj mjeri utjecalo rimsko, a dijelom i bizantsko pravo. Odredbe statuta različitih komuna su se često podudarale. Tako je posvuda otac bio taj koji je morao osigurati i dati kćerin miraz, a ako njega nije bilo ta bi dužnost prešla na druge djevojčine srodnike. Žena je posvuda bila vlasnica svog miraza, ali nigdje nije imala osobito velika prava na njega već je njime upravljao i raspolagao njen muž za kojeg je doduše zakon propisivao određena ograničenja kako bi se zaštitila žena i njena imovina. Bračno imovinsko pravo je u ovdje obrađenim komunama bilo zasnovano na načelu odvojenosti dobara, preuzetom iz rimskog prava. To je značilo da je svatko od supružnika bio vlasnik svoje imovine koju je nakon smrti jednog onaj drugi mogao samo uživati, ali ne i naslijediti jer su zakoniti nasljednici bili djeca ili rođaci preminulog. Samo su se odredbe Zadarskog statuta ponešto približile načelu zajednice dobara koje je žene stavljalo u nešto povoljniji položaj jer im je priznavalo pravo na dio imovine stečene u braku. Još nešto što je

bilo zajedničko svim komunama je bilo pravo žena da slobodno oporučuju jedan dio svog miraza odnosno svoje imovine. Ono što se ipak ponešto razlikovalo bio je položaj udovica u srednjoj i južnoj Dalmaciji. On je često ovisio o tome je li muž sastavio oporuku, je li u braku bilo djece, koji je to brak po redu bio za ženu, a koji za muža i sl. Iako je u svim komunama vrijedilo pravilo da žene smiju uživati pokojnikovu imovinu dok god časno održavaju svoje udovištvo, svaka komuna je u reguliranju položaja udovica imala i neke svoje posebnosti. Za južnodalmatinske žene taj položaj je bio nešto nesigurniji jer je zakon na brojne načine štitio muškarčevu imovinu dok su udovice vrlo lako mogle ostati čak i bez svog miraza. Ipak unatoč raznim strožim ili manje strogim odredbama, u svim komunama nalazimo brojne oporuke muževa koji su svojim ženama bez obzira na sve ostavljali imovinu na korištenje te im time omogućili lakši i ugodniji život nakon svoje smrti. Nadalje, žensko pravo na nasljeđivanje je uvelike ovisilo o pripadnosti društvenom sloju i imovinskom stanju obitelji. Tako su južnodalmatinske i zadarske plemkinje nakon dobivanja miraza gotovo obvezno bile isključene iz nasljeđivanja svojih roditelja. U siromašnijim sredinama takva praksa nije zaživjela u većoj mjeri te su djevojke često nasljeđivale ravnopravno sa svojom braćom. Na sklapanje braka utjecaj su imale i društvena stratifikacija te pripadnost komuni. Ovdje bi bilo dobro spomenuti i neke značajke društvenog razvoja obrađenih dalmatinskih gradova koje su u ovom periodu posvuda bile vrlo slične. Tako je u 14. st. u tim gradovima bio završen proces odvajanja plemstva (*nobiles, nobiles cives*) i puka, a osim njih izdvojio se i sloj građana (*cives*) kojem su pripadali imućniji i ugledniji pučani. Osim toga, u prvoj polovini 14. st. su se posvuda zatvorila Vijeća što je značilo da su u njima otad mogli biti samo plemići koji su se tako još više izdvojili kao stalež. Što se tiče spomenutog utjecaja društvene stratifikacije i pripadnosti komuni na brak i miraz, može se reći da nigdje nisu bili osobito poželjni brakovi između plemića i pučana ili stanovnika dvije različite komune. Međutim, u srednjoj Dalmaciji je takvih brakova ipak bilo nešto više dok su na jugu u pravilu bili vrlo nepoželjni. No, unatoč tome dubrovačke vlasteoske obitelji su često uspostavljale ženidbene veze s kotorskim plemstvom.

9. ZAKLJUČAK

Otkako je prije 30-ak godina u hrvatskoj historiografiji počeo rasti interes za žensku povijest, povjesničarke i povjesničari su došli do brojnih saznanja o životu srednjovjekovnih žena. Udaja je bila jedan od najvažnijih događaja u životu tadašnje žene te je s obzirom na to kao i na postojanje brojnih izvora o zarukama, mirazu i vjenčanju, jasno da je upravo brak postao jedan od glavnih istraživačkih interesa povjesničarki i povjesničara koji se bave istraživanjem ženske povijesti. Sklapanje braka u srednjem vijeku se uvelike razlikovalo od onog danas te je sadržavalo razne specifične elemente vrlo zanimljive za proučavanje. Žene su se često udavale vrlo mlade, a u velikom dijelu slučajeva roditelji su bili ti koji su im birali budućeg muža. Pri sklapanju braka vrlo važnu ulogu je imao miraz koji je čak i zakonom bio propisan kao obvezan. On je služio kao zaštita ženi, a imovina koja ga je činila bila je u njenom vlasništvu. Postojanje takve vrste imovine kao i pravnih odredbi koje su predviđale kakvu-takvu zaštitu iste su svakako pozitivna stvar u srednjem vijeku koje je poznato kao razdoblje u kojem su žene bile u podređenom i prilično nezavidnom položaju. Zahvaljujući tome što je ugovaranje miraza moralo biti popraćeno sastavljanjem javne isprave, danas imamo brojne zapise iz kojih možemo saznati puno toga o njegovim karakteristikama kao što su oblici, visina, načini na koje je bio isplaćivan, uvjeti pod kojima se vršila isplata i sl. U ovom diplomskom radu sam nastojala prikazati, objasniti i usporediti navedene karakteristike miraza u srednjodalmatinskim komunama i južnoj Dalmaciji kako bi se vidjelo koje su bile sličnosti, razlike i specifičnosti pojedine komune. U istraživanju sam se koristila već spomenutim izvorima odnosno miraznim ispravama koje sam nastojala što detaljnije proučiti kao i onime što su o toj temi dosad napisali neki od autora. Osim na same karakteristike miraza, obratila sam pozornost i na imovinsko-pravni položaj žena u odnosu na njega kao i na to kako je praksa sklapanja braka bila povezana s društvenom stratifikacijom u pojedinoj komuni.

Iako je svaka od istraženih komuna imala neke svoje posebnosti što se tiče miraza i sklapanja braka općenito, ipak su sve one dijelile i brojne sličnosti. Tako se smatralo da su obveze roditelja izabrati što pogodnijeg muža svojoj kćeri te joj osigurati dovoljno dobar miraz dok je obveza djevojke bila da prihvati njihovu odluku i uda se. Osiguravanje i davanje miraza je za mnoge obitelji, bez obzira na društveni sloj, predstavljalo poveći problem jer u to vrijeme svakako nije bilo jednostavno odjednom izdvojiti i dati već obećani novac i druge stvari. Miraz se u svim istraženim komunama davao u istim oblicima, a to su bili novac, pokretnine i nekretnine. Djevojke su najčešće dobivale određeni novčani iznos te uz njega

odjeću, nakit, pokućstvo, zemljište, stoku, vinograd, kuću ili dio kuće. Ipak, oblici miraza su se ponešto razlikovali od komune do komune, dobrim dijelom i zbog stupnja njihove ekonomske razvijenosti pa su se u nešto slabije razvijenom Splitu i Trogiru mirazi najčešće davali u pokretninama i(li) nekretninama uz koje bi obično dolazio manji novčani iznos dok su s druge strane mirazi ekonomski naprednijeg Zadra kao i južne Dalmacije bili puno viši te su se sastojali od većih količina novca uz poneku pokretninu ili puno rjeđe nekretninu. Oblik i visina miraza su ovisili i o pripadnosti društvenom sloju te je tako logično da su plemićki mirazi obično bili puno viši od pučanskih i da su se sastojali od novca i pokretnina jer je nekretnine trebalo sačuvati u obiteljskom vlasništvu. Međutim, unatoč svom društvenom statusu, plemići su se nerijetko susretali s poteškoćama u prikupljanju novca za miraz jer je on ipak predstavljao određeno opterećenje za obitelj, posebno onu u kojoj je bilo više kćeri. Iako su pučanski mirazi u pravilu bili skromniji od plemićkih, i među njima možemo razlikovati više od nižih što nas dovodi do zaključka da je svaka obitelj davala miraz u skladu sa svojim mogućnostima i željama. Miraz je posvuda bio nezaobilazan element pri sklapanju braka, ali njegova je važnost bila osobito velika na jugu Dalmacije, točnije u Dubrovniku i Kotoru, dva grada čiji su stanovnici uvelike bili povezani ženidbenim vezama i čija je praksa sklapanja braka u mnogočemu bila vrlo slična ili pak ista. Tamošnje bogate te gospodarski i politički aktivne plemićke obitelji su razvijale složene ženidbene strategije i davale vrlo visoke miraze koji su im trebali pomoći da učvrste svoj položaj u društvu i da se povežu s drugim bogatim i utjecajnim obiteljima. Brak je, posebice u Dubrovniku, bio smatran poslovnim ugovorom zbog čega su roditelji imali glavnu ulogu pri izboru bračnog partnera i dogovaranju miraza za svoju djecu pri čemu ni ona muška često nisu bila u povoljnijem položaju od ženske, kako je to drugdje bilo uobičajeno. Iako je dobar dio statutarnih odredbi obiteljskog, bračnog i nasljednog prava bio podudaran u gotovo svim obrađenim komunama, možemo reći da je sklapanje braka u onim srednjodalmatinskim bilo nešto slobodnije i manje opterećeno raznim pravilima i ograničenjima koja su bila češća na jugu Dalmacije, a na što su utjecale razlike u ekonomskoj razvijenosti te društvenoj strukturi i mentalitetu stanovništva. Srednjodalmatinske komune (s izuzetkom Zadra) su bile siromašnije od Dubrovnika, a njihove plemićke obitelji su se po svojoj brojnosti, bogatstvu, strukturi i načinu funkcioniranja prilično razlikovale od dubrovačkih koje su strogom ženidbenom i miraznom politikom nastojale očuvati poveće obiteljsko bogatstvo i dobro uhodane poslove. Statutarne odredbe manjih i slabije razvijenih srednjodalmatinskih komuna su ženama omogućavale nešto povoljniji položaj kad se radilo o imovinsko-pravnom položaju i nasljednom pravu. S druge strane, statuti južnih gradova kao što su bili Dubrovnik i Kotor su činili žene vrlo

podređenima očevima i muževima te ograničili njihova prava na nasljeđivanje i raspolaganje imovinom.

Zbog svoje velike važnosti za ženu, ali i za društvo u cjelini, miraz i mirazna pitanja su bili detaljno regulirani raznim statutarnim odredbama. Zanimljivo je kako žena, iako vlasnica miraza, nije imala osobito velika prava u vezi njega, ali su u statutima ipak postojale određene odredbe kojima se on nastojao koliko-toliko zaštititi. Položaj udovica i udovaca je bio posebno pažljivo reguliran. Kako je dobar dio dalmatinskih statuta temeljio bračne imovinske odnose na načelu odvojenosti dobara tako je vrijedilo pravilo da svaki od supružnika ima svoju imovinu koju nakon njegove smrti onaj preživjeli ne može naslijediti već samo uživati za života dok su zakoniti nasljednici djeca i(li) rođaci preminulog. Položaj udovica je ovisio o mnogo toga kao naprimjer jesu li u braku s pokojnikom imale djecu, je li on ostavio oporuku, koji im je to brak bio po redu i sl. Međutim svuda je vrijedilo pravilo da nakon muževe smrti žena dobiva natrag svoj miraz, a uživanje pokojnikove imovine obično je bilo uvjetovano časnim udovištvom. Posebno velika prava unutar obitelji su imale dubrovačke udovice koje su nakon muževe smrti praktički preuzimale njegovu ulogu u kući. Iako u teoriji zbog već spomenutih načela odvojenosti dobara žene nisu mogle naslijediti pokojnog muža, praksa je nerijetko bila nešto sasvim drugo tako da su svakako postojali i primjeri u kojima je muž oporučno ostavljao svoju imovinu ženi.

Na praksu sklapanja braka je veliki utjecaj imala i društvena stratifikacija. Iako niti u jednoj komuni brakovi između pripadnika različitih društvenih slojeva nisu bili poželjni, njih je ipak bilo. Protivljenje takvim brakovima je bilo najveće u Dubrovniku jer je tamošnja vlastela zbog već objašnjenih političkih, obiteljskih i drugih interesa inzistirala na brakovima isključivo unutar svog staleža. Brakovi između stanovnika različitih komuna također nisu bili osobito poželjni, ali su unatoč tome sklapali, posebno u Trogiru gdje su ljudi uslijed malog broja stanovnika te raznih drugih ograničenja koja su sužavala izbor, za bračne partnere često birali Splićane, Zadrane i Šibenčane, a ponekad i Dubrovčane. Potonji su pak unatoč zakonskim zabranama sklapali brojne brakove s Kotoranima što je nakon nekog vremena rezultiralo time da su mnoge dubrovačke plemićke obitelji porijeklom bile iz Kotora.

S obzirom na brojna saznanja koja nam pružaju, mirazni i bračni ugovori predstavljaju odličan izvor za proučavanje srednjovjekovne prakse sklapanja braka. Iz njih se mogu iščitati različite informacije iz kojih se može zaključiti kako je tekla procedura zaruka, dogovaranja i isplate miraza, a naposljetku i sam čin vjenčanja. Upravo ti izvori nam rasvjetljavaju jedan od

najvažnijih događaja u životu srednjovjekovnih žena, a istovremeno nam pružaju i sliku o njihovom položaju kao i o tadašnjim obiteljskim strukturama, društvenoj stratifikaciji te materijalnim vrijednostima i mogućnostima ljudi.

10. SAŽETAK

U ovom radu se na temelju izvora koje čine mirazne i bračne (ali i nekolicina privatnopravnih isprava drugih vrsta) isprave srednjodalmatinskih komuna te literature analizira praksa sklapanja braka na području Splita, Zadra i Trogira i uspoređuje se s onom u južnoj Dalmaciji, u razdoblju od kraja 13. do sredine 14. st. Navedene isprave nalaze se u izdanjima četiri zadarska (Henrik, Cresta Tarallo, Ivan Qualis, Franjo Manfreda de Surdis i Andrija pok. Petra) i jednog splitskog bilježnika (Ivan pok. Cove) te u onima koja sadrže notarsku građu iz srednjovjekovnog općinskog arhiva u Trogiru. Literatura korištena u ovom radu se najvećim dijelom sastoji od članaka hrvatskih povjesničarki i povjesničara koji u njima govore o obiteljskim strukturama, mirazu i njegovim karakteristikama, imovinsko-pravnom položaju žena u odnosu na miraz te bračnim imovinskim odnosima. Analiza prakse sklapanja braka je podijeljena u četiri poglavlja. U prvom od njih se analizira miraz (na splitskom, zadarskom i trogirskom području) kao jedan od njenih najvažnijih elemenata i to tako da se iznose i objašnjavaju njegovi oblici, visina, načini isplate, uvjeti pod kojima se ona vršila te poteškoće koje su je pratile. Drugo od tih poglavlja govori o imovinsko-pravnom položaju udanih žena i udovica kao i o bračnim imovinskim odnosima u Splitu, Zadru i Trogiru. U tom poglavlju se obrađuju odredbe tamošnjih statuta koje reguliraju zaštitu mirazne imovine, prava muža i žene u odnosu na nju te imovinska pitanja u slučaju smrti jednog od supružnika. Sljedeće poglavlje se bavi utjecajima društvene stratifikacije na praksu sklapanja braka u sklopu čega govori o izboru bračnog partnera i miraznim karakteristikama s obzirom na pripadnost društvenom sloju te određenoj komuni. Posljednje od četiri poglavlja na temelju literature obrađuje miraz, imovinsko-pravni položaj žena, bračne imovinske odnose te brak s obzirom na društvenu stratifikaciju na području južne Dalmacije odnosno Dubrovnika i Kotora te istovremeno uspoređuje tamošnju praksu sklapanja braka s onom srednjodalmatinskom, opisanom u prethodna tri poglavlja.Zaključeno je da su osnovni elementi prakse sklapanja braka bili vrlo slični ili pak identični u svim obrađenim komunama, ali i da je svaka od njih imala neke svoje posebnosti koje su stavljale žene u više ili manje povoljan položaj nego drugdje. Na te razlike su uvelike utjecale ekonomska razvijenost pojedine komune, njena društvena struktura te mentalitet stanovništva pri čemu su žene iz manjih i slabije razvijenih komuna bile u nešto povoljnijoj situaciji kada se radilo o sklapanju braka, imovinsko-pravnom položaju i pravima na nasljeđivanje i raspolaganje imovinom.

11. SUMMARY

This paper portrays and analyzes marriage in Central Dalmatian communes Split, Zadar and Trogir and compares it to marriage in Southern Dalmatia, in the period from the end of the 13th to the middle of the 14th century. Paper is based on sources, more precisely dowry and marriage documents, several private legal documents of other types and secondary literature. Mentioned documents can be found in the editions of material of four Zadar notaries (Henrik, Cresta Tarallo, Ivan Qualis, Franjo Manfreda de Surdis i Andrija pok. Petra), one Split notary (Ivan pok. Cove) and editions that contain notarial material from medieval municipal archive in Trogir. Secondary literature used in this paper consists mostly of professional papers written by Croatian historians. In their papers they wrote about family structures, dowry and its characteristics, property-legal status of women in relation to their dowry and marital property relations. Analysis of marriage practice is divided into four chapters. First of them analyzes dowry in Split, Zadar and Trogir as one of the most important elements of marriage. Chapter portrays and analyzes forms of dowry, its height, methods of payment, conditions under which it was made and difficulties which accompanied it. Next chapter is about property-legal status of married women and widows as well as marital property relations in Split, Zadar and Trogir. Chapter deals with statutory regulations relating to protection of dowry, rights of husband and wife on it and property-inheritance issues in case of death of one of the spouses. Third chapter deals with impacts of social stratification on marriage and accordingly talks about choice of a spouse and dowry characteristics considering belonging to a social class and certain commune. The last of these four chapters, based on secondary literature, portrays and analyzes dowry, property-legal status of married women and widows, marital property relations and marriage with regard to social stratification in the area of southern Dalmatia, more precisely Dubrovnik and Kotor. It also compares marriage in that area with marriage in Central Dalmatia communes, described in previous three chapters. It was concluded that some basic elements of marriage practice were very similar or even identical in all of analyzed communes but each of them had some special features which put women in more or less favorable position than elsewhere. Those differences were greatly influenced by degree of economic development of a particular commune, its social structure and population mentality. Considering that, women from smaller and less developed communes were in somewhat better position when it came to marriage, property-legal status and rights on inheritance and disposition of property.

12. BIBLIOGRAFIJA

IZVORI:

Andrija Petrov iz Cantua. Bilježnički zapisi 1355.-1356. Sv. 2. Za tisak priredili Josip Kolanović i Robert Leljak. Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2003.

Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1353.-1355. Sv. 1. Prepisao latinski tekst te izradio hrvatske sažetke i kazala Robert Leljak. S izvornikom sravnio, izvršio redakciju teksta i kazala te izradio kritički aparat i bilješke Josip Kolanović. Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2001.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 4, listine godina 1236.-1255. Sabrao i uredio Tadija Smičiklas. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 8, listine godina 1301.-1320. Sabrao i uredio Tadija Smičiklas. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1910.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 10, listine godina 1332.-1342. Sabrao i uredio Tadija Smičiklas. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1912.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 11, listine godina 1342.-1350. Sabrao i uredio Tadija Smičiklas. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1913.

Kotrulj, Benedikt. *Knjiga o vještini trgovanja = Libro del arte dela mercatura.* Priredila i prevela Zdenka Janeković Römer. Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti; Zagreb: Hrvatski računovođa, 2009.

Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279.-1308. Prepisao i indeks sastavio Mirko Zjačić. Zadar: Državni arhiv, 1959.

Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis, Nikole pok. Ivana, Gerarda iz Padove: 1296.-1337. Prepisali i indekse sastavili Mirko Zjačić i Jakov Stipišić. Zadar: Izdanja Državnog arhiva u Zadru: spisi zadarskih bilježnika, 1969.

Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze, 1349.-1350. Prepisao i indekse sastavio Jakov Stipišić. Zadar: Historijski arhiv, 1977.

Splitski spomenici. Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Cove iz Ankone od 1341. do 1344. godine. Sv. 1. Prepisao Jakov Stipišić. Regeste sastavio Ante Nazor. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2002.

Statut grada Splita: splitsko srednjovjekovno pravo = Statuta civitatis Spalati: ius Spalatense medii aevi, 3. znatno proširenо i temeljito izmijenjeno izd. Uvodnu studiju napisao, statut s latinskog preveo i posebnim kazalom pojmova popratio te za tisak priredio Antun Cvitanić. Split: Književni krug, 1998.

Trogirski spomenici. Dio 1, Zapisci pisarne općine Trogirske, sv. 1., od 21.X.1263. do 22.V.1273. Priredio Miho Barada. Zagreb: JAZU, 1948.

Trogirski spomenici. Dio 1, Zapisci pisarne općine Trogirske, sv. 2., od 31.I.1274. do 1.IV.1294. Priredio Miho Barada. Zagreb: JAZU, 1950.

Trogirski spomenici.Dio II., Zapisci sudbenog dvora općine Trogirske, sv. 1., od 8.VIII.1266. do 6.XII.1299. Prepisao i uredio Miho Barada. Zagreb: JAZU, 1951.

Trogirski spomenici: zapisci kurije grada Trogira od 1310. do 1331. Prepisao i uredio Miho Barada. Opsežnim regestama i bilješkama popratio Marin Berket. Split: Književni krug, 1988.

LITERATURA:

Benyovsky, Irena. „Gospodarska topografija Trogira u srednjem vijeku.“ *Povijesni prilozi* 24/28 (2005): 23-44.

Benyovsky Latin, Irena i Ana Plosnić Škarić. „Rad Mihe Barade na Trogirskim spomenicima – objava dokumenata XIII. i XIV. stoljeća.“ *Povijesni prilozi* 30/40 (2011): 35-43.

Blehova Čelebić, Lenka. *Žene srednjovjekovnog Kotora.* Podgorica: CID, 2002.

Braica, Silvio. „Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima.“ *Etnologica Dalmatica* 4-5 (1996): 5-21.

Dinić-Knežević, Dušanka. *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku.* Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1974.

Ennen, Edith. *The Medieval Woman*. Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell Inc., 1989.

Glavan, Božena. „Miraz u Zadru u 14. stoljeću.“ *Historijski zbornik* 61/2 (2008): 269-288.

Gross, Mirjana. „Nevidljive žene.“*Erasmus: časopis za kulturu demokracije* 3 (1993): 56-64.

Herlihy, David. *Medieval Households.* Cambridge, Mass.; London: Harvard University Press, 1985.

Homa, Sonja. „Kultura svakodnevice u srednjovjekovnom Zadru.“ *Povijesni prilozi* 23/27 (2004): 7-33.

Hrvatska enciklopedija, s.v. „Kotor,“ https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=33474 (posjet 11.4.2021.)

Janeković-Römer, Zdenka. *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika.* Zagreb: Algoritam, 2007.

_____. *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća.* Dubrovnik, Zagreb: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1994.

Jelaska, Zdravka. „Trogirska srednjovjekovna obitelj (XIII.-XIV. stoljeće).“ *Povijesni prilozi* 18/18 (1999): 9-51.

_____. „Ustrojstvo društva u srednjovjekovnom Trogiru.“ *Povijesni prilozi* 20/20 (2001): 7-53.

Klaić, Nada. *Trogir u srednjem vijeku. Knj. 2, sv. 1, Javni život grada i njegovih ljudi.* Trogir: Muzej grada Trogira, 1985.

Klaić, Nada i Ivo Petricioli. *Zadar u srednjem vijeku do 1409.* Zadar: Filozofski fakultet, 1976.

Margetić, Lujo. *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo.* Zagreb: Narodne novine, 1996.

Nikolić Jakus, Zrinka. „Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća.“ *Acta Histriae* 16 (2008): 59-88.

Novak, Grga. *Povijest Splita. Od prethistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420. god.* Sv. 1. Split: Matica hrvatska, Pododbor, 1957.

Pešorda Vardić, Zrinka. *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku.* Zagreb, Dubrovnik: Hrvatski institut za povijest, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2012.

Pezelj, Vilma. „Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru.“ *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 43/3-4 (2006): 523-551.

Pokos, Marta. “Sluškinje u Dubrovniku od 13. do 15. stoljeća. Porijeklo, svakodnevni život i položaj u društvu.” Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020.

Shahar, Shulamith. *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages.* Translated by Chaya Galai. London; New York: Methuen, 1983.

Vitovski, Anamarija. „Žene i oporuke u Zadru sredinom 14. stoljeća prema bilježničkim spisima Franje Manfreda de Surdisa i Andrije Petrovog iz Cantua.“ Diplomski rad. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište, 2018.